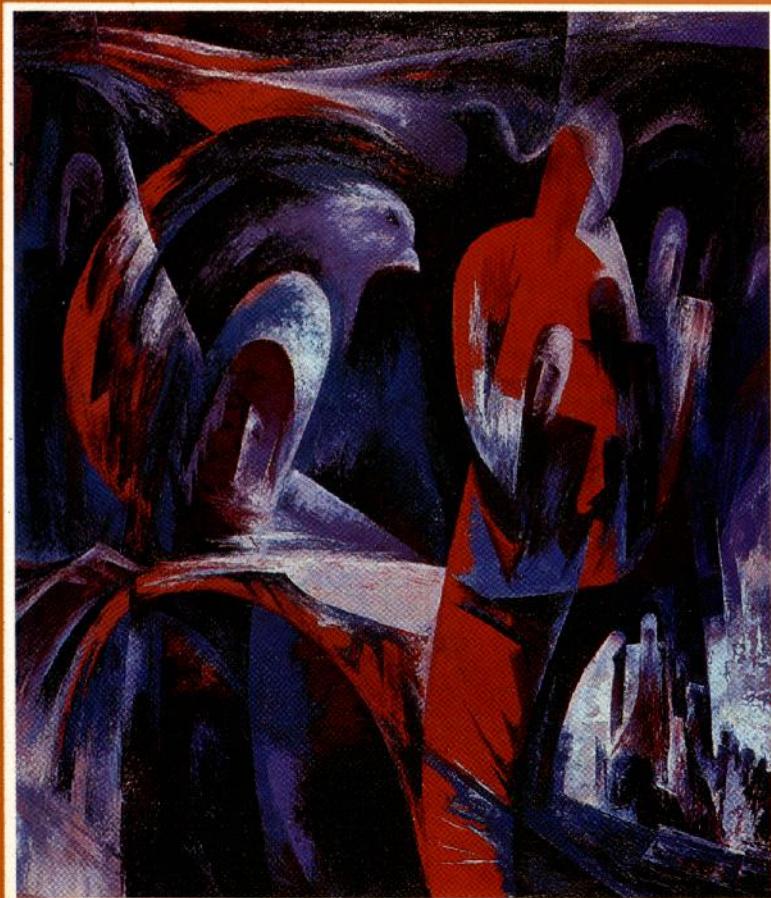
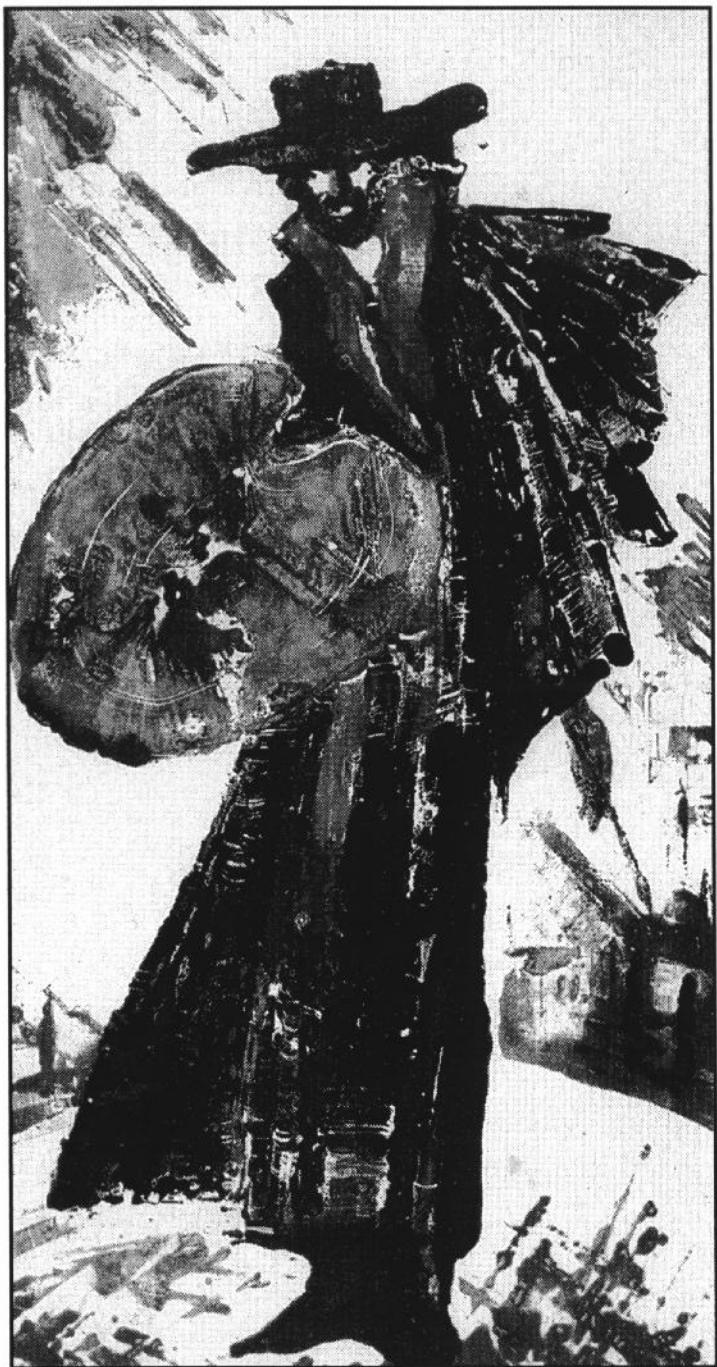

ДУКЛЯ

№ 2

1999

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA – literárno-umelecký a publicistický časopis. Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku, Prešov.

Financované Ministerstvom kultúry SR

РЕДКОЛЕГІЯ:

ІВАН ЯЦКАНИН, головний редактор,

СТЕПАН ГОСТИНЯК, ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК, ПРОКІП КОЛІСНИК ГАННА КОЦУР, СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці. Передплатна ціна на рік – 60 крон.

Адреса редакції:
08001 Prešov, ul. Požiamnická 17

Комп'ютерний набір
EXCO s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 091/725 061

Rozšíruje PNS, objednávky na predplatné prijíma každá pošta, doručovať, predajňa PNS a stredisko PNS. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS a.s., ES-vývoz tlače, Košická 1, 813 81 Bratislava.

ЗМІСТ

Сіла Галайдза	
Вже сонце благословіться на літо.....	2
Отой дощ і дощ! Нудота.....	2
Навколо піг незвично в'ється.....	2
Час од часу втратиш силу.....	3
Мабуть, собі я місця не знайду.....	3
Ген бури чистить, підмітає.....	3
Незвично трудиться веслом.....	3
Тарас Мурашко	
Поет, що посивів.....	4
Збільшені фотографії.....	4
Сайгла і тіль.....	4
Низовини далеких предків.....	4
Поглянь на мої руки, поглянь на мої очі.....	5
Навколо голі стіни.....	5
Зелені вершини.....	5
Вже всі заснули.....	5
Ігор Трач	
Тепло самотньої зірки.....	6
Сергій Макара	
Люблять вас та поважають.....	7
Чи зима, весна, чи літо.....	7
М-у-у-у-у-у.....	7
До миції від дуже ласкай.....	8
Ось два ліхтарики у тьмі.....	8
Крох-крох-крох.....	8
Поважне і гордо крокують до річки.....	8
У садочок прилетіла.....	9
Лівся дощик на діброка.....	9
Безмежність бентежить і хвилює.....	9
Чутє? Летить рогатий.....	9
Надія Варкоп	
Цім з павучайками.....	10
Іван Кліма	
Пральна машина.....	14
Йолана Голенда	
Українська перекладна література на Закарпатті та Східній Словаччині до 1945 року (закінчення).....	22
Микола Зимомря	
Воскресівня Христа крізь призму творчості Кобзара.....	30
Микола Неврілій	
Біблійні мотиви й еротика в модерній українській поезії.....	34
Іван Гвітъ	
Носії нападки і їх кавашки під Бескидом.....	39
Іван Сельмо	
Славист із Горонди.....	45
Густав Швейгрош	
Із історії діяльності проф. Антона Крушельницького на посаді міністра народної освіти Української Народної Республіки. Постановка питання.....	48
Марія Стакко	
Мотив осені в поезії Сергія Макара.....	53
Микола Дуйчак	
Український субстрат у говірці села Довга Лука біля Бердієва.....	56
Тарас Сергійчук	
Окремі високі дерева.....	63
Гени.....	63
Перспектива.....	63
Робікзон.....	63
Туманові розалини.....	64
Голову кінь клонить на плече мені.....	64
Проталіна.....	64
В'єра Жемберова	
Славістичні дослідження продовжуються.....	65
Михайло Роман	
Нові творчі діамензії Івана Яцканина.....	68
Микола Мушицька	
«Зерна» приносить плоди.....	72
Юрій Бача	
Яскрава сторінка боротьби свідомих людей.....	73
Фенір Конач	
Дуже потрібна книга.....	75
Ярослав Джоганік	
Критичні реалізації прози.....	77
Книжка 60-річної давності.....	79

ПОЕЗІЯ

Ілля Галайда

Вже сонце благословиться на літо,
вже Вовчі гори вовчі маки
підпалюють здовж батьківського жита...
Горяль вони червоним біль-вогнем,
снують тривоги:
що завтра? Знову скорбний чорний день
без ясної дороги
під хижим оком вовкулакі?

Отой дощ і дощ! Нудота...
І вітер сірий гривою дощу січе
і жалить знуджене лице,
немов розгнівані липневі осі.

Дощ самогубствам гострить коси.
Йому підставила безсилі плечі
розгублена біднота:
із тупика нема щілин для втечі.

Стойть бездомний – напівбосий,
кляне свою кар'єру
і милостиню просить,
а навкруги – одна роз'ятрана журбота.

Немовби сонце плахтами закрило просинь
і взяло відпустку на Рів'єру...
Дощ... Над моїм наметом змоклим
розплакалася осінь.

Навколо ніг невпинно в'ється
і вгору, як молитва, пнетися
із всіх доріг одна незвідана дорога...

Вона ще в'ється, квапить тяжкість кволих ніг,
що залишили безрозсудно батьківський поріг.
Я не дійду до тих вершин, що держать купол неба:
десь загубилася спромога...
А всюди стільки божої краси і стільки Бога!

Із коминів дим синій над селом
спішить у вись, як Авелів дар і жертва.
Птахи складають вічному життю псалом,
немовби тут вселилось одне бессмертя,
зламавши крила смерті.

Час од часу втратиш сили,
не поправиш тут нічого.
Можеш хіба що уклінно поставити свічу
перед лик святого.
І відчуєш, чи ти ще земний, ожилий,
чи вже в інших розмірах живеш.

Зникне голос твій від болю почорнілій,
встанеш, полегшено зітхнеш:
— Ще живий я... і слава Богу!
Поки буде плакати згоряючи свіча,
благослови свою незвідану дорогу,
на яку підготована душа.

Мабуть, собі я місця не знайду
у цім погорбленим краю,
хоч голос мій повзе і б'ється
по кичернім камінню.
Він десь та й обірветься...
Не доповзти йому по спільному корінню
до спільноті джерел криниць,
до спільних стін Собору і гробниць –
ніде немає Тої
соборності святої...
Віддалено все і віддалиться,
бо доля наша тим і славиться.

Ген буря чистить, підмітає
приглушену блакить над небокраєм
і довго стомлено grimить.
Я кличу, жду блаженну мить,
щоб тіло наше пружне
і душі безнадійно тужні
очистилися разом
і освітився наш розум
у зливах божих,
бо ми втрачаєм правду серед пранд негожих.

Невпинно трудиться веслом
у міфі зроджений Харон...

Щоночі, щодня веслую тяжко до мети,
тяжкий бо човен душ, що наловив,
бо берег царства тіней ще далеко
під чорним сонцем темноти.
Я не спішу води напитися із Лети.
ще є надія на веселе сляво днів,
та час жене мене до перевозу
від земної суєти.

Тарас Мурашко

Поет, що посивів,
і плач на березі дитячою тugoю.
У присмерку руками, які уже загоїлись.
Розмовою про божевілля...
іржа і старість неминуча,
ікона тишиною вічна,
та каруселя досить смішна.
І є Христос,
щоходить, і прославляє, і затрачає.
У черевиках, де тільки білі голі ноги.

Збільшені фотографії.
Білі стіни
і кожний день гарні дівчата – розлита легковажність.
Дороге плаття, палець і язик –
блондинка, що лежить на килимі і дає знову жити.
Скромний сніданок, брудна сорочка і чоловічі тіла:
тяжка робота покоряє.
Гаряча кава, антикваріат і тихий парк...

Твої сліди змиває сон і темний умивальник.

Світло і тінь.
Твоя візаж, яка ніколи не триває, –
приваблива.
Холодне літо – темне море –
німі уста.
Тільки каміння промовляє.
Коротке і довге волосся – голі
плечі,
скалки розбитого скла – твоя кров,
і візія, де чоловічі руки.

Персона.

Низовини далеких предків,
які у сутінках вітають всіх,
хто роздає їм милодари споконвічні.
Прадіди-слова повсюдю
рознеслися.
В руках побачиш щастя,
і недалеко слізози – давні тіні тіл,
з яких росли могутні плечі.

Світ дерев'яних амулетів.

БІБЛІОТЕКА АЛЬМАНАХУ УКРАЇНЦІВ ЄВРОПИ «ЗЕРНА» № 1(1)

Тарас
Мурашко

ПОЕЗІЙ

та

ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

«ЗЕРНА» 1998

Поглянь на мої руки, поглянь на мої очі,
здається – немає значення бігти.
Кажуть: старі книги приносять щастя,
але все заховане у склянці води.
І згадки перекотиполем,
і діти у калюжі шукають свої несподіванки,
впевнені, що кожний з нас має неминучі таємниці.

Навколо голі стіни
і хтось розхристаний біжить.
Тут, де тільки сонце з неба сяє
і всі потоки лише білий камінь,
тобі прожити цілий вік.
Перед очами візія – цигани,
яких не пам'ятає вже ніхто, крім тебе,
поклали в руки дитинство, змочене дощем.
Тоді, коли давно усі у хаті,
лиш ти один шукаєш мокру радість на дворі.

Зелені вершини
і дім, що має голі стіни
і чисту душу,
достатньо порожній і тихий.
Простір для вільного крику:
бути самим собою.
Заникнення часу;
існує тільки ніч і день,
сум і радість,
життя і смерть.
Розмова на відкриту долоню,
чекання простих сліз
і відчуття, що десь навколо летить щастя,
яке може якраз сьогодні
присяде біля тебе,
щоб собі трохи відпочити.

Вже всі заснули,
відклали плуги, серпи й коси,
поклали мрії свої змучені та вбогі,
а біля них – своїх жінок.
Смеркає,
а мандрівник шукає чари таємниці,
яка колись плила ріками,
захована у давні співи.

ТЕПЛО САМОТНЬОЇ ЗІРКИ

Щойно перегорнуто останню сторінку поетичної книжки Тараса Мурашка, вихідця із Пряшівщини, а теперішнього пражанина...

Народився ж Поет 12.4.1970 року в Пряшеві, місті, що вже на протязі багатьох десятків років є ядром українського життя на словацько-українсько-польському пограниччі. Пряшівський край виростив і дав наснагу, благословив у світ широкий цілу низку чудових майстрів українського слова, які й надалі трудяться на поетичній ниві: Степана Гостиняка та Ганну Коцур, Мілана Бобака та Йосифа Збіглея, Сергія Макару та Йосифа Шелепця, Мирослава Немета та Мілана Регулу, Марусю Няхай і Тараса Мурашка... Своє майстерно витончене прозове слово несуть до читача Іван Яцканин (на сьогоднішній день найяскравіший український новеліст у Словаччині і не тільки...) та Михайло Шмайда, і ще з добрий десяток інших авторів, які своєю творчістю вкотре стверджують непревершену красу українського СЛОВА...

До 1989 року, тобто до спокійного політичного перевороту в колишній Чехословаччині, до так званої «ніжної революції», Тарас Мурашко хотів емігрувати на Захід.

У вересні 1990 року переїздить до Праги, де розпочинає на Філософському факультеті Карлового університету студії української, хорватської та сербської мов. До речі, саме у Празі вже більше 30-ти років живе Мілан Регула, який теж закінчив Філософський факультет Карлового університету. Немало років неподалік празького Карлового мосту живе й творить Маруся Няхай, споглядаючи з своего помешкання неспокійне життя Мало-странської дільниці чеської столиці...

Але саме у 1990 році були вперше надруковані поезії Тараса Мурашка на сторінках пряшівського журналу «Дукля». У 1992 році поет видає власним накладом збірку поезій «Поезії та інтерпретації», яка увійшла у першу частину нашого видання.

У 1993 році Тарас Мурашко перебував чотири місяці в Україні, відвідуючи Філологічний факультет Київського університету, що наклало свій відбиток на подальшу творчу долю митця.

З його творчим доробком читачі мали можливість познайомитись на сторінках часописів «Дзвін», «Зерна», «Дукля» ... Причому не лише поетичним... А у багатогранності таланту та зацікавлень Тараса Мурашка можна ще раз переконатись, перечитуючи оповідання «Кохання є інде» («Зерна» № 4-5, 1998) чи статтю-розвідку «Гоголь Маланюка – одна із незнайомих інтерпретацій» (частково опублікована у «Дуклі» № 5, 1997)...

У вересні 1998-го року Тарас Мурашко закінчив студії в Карловому університеті, здобувши звання магістра. Живе у Празі. Письменники, яких найбільше любить і поважає – Мілан Кундера та Джером Дейвід Селінджер. Цікавиться кіномистецтвом (є автором кількох репортажів про художні фільми та кінофестивалі у Чеській республіці для радіо «Свобода») та художньою фотографією.

Але все ж таки для мене Тарас Мурашко перш за все залишається талановитим й перспективним письменником, чия поетична творчість лише розширила обрій української поезії на європейському материкові, хоча він і відійшов в останні роки від активної поетичної творчості.

Можливо, у багато чому «завинила» ПРАГА?.. А може, саме вона відкриє нам ще не знані грани таланту Творця?.. Залишимо це питання відкритим. Може, відповідь лежить десь зовсім поруч, як у рядках з Тарасового вірша:

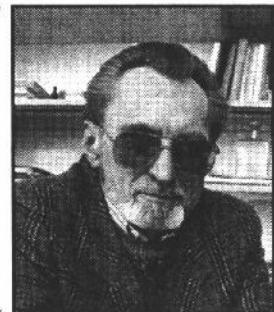
«Кам'яний берег, я, життя й самотність»...

А може, – це Доля МИТЦЯ?..
Кожного справжнього митця!..

Ігор ТРАЧ

Сергій Макара

З нових віршованих творів для дітей

Люблять нас та поважають
і дорослі, і малі.
Друзів ми багато маєм
на усій, усій землі...

Буквами ми розмовляєм,
хоч і вуст у нас нема...
Таємниці відкриваєм
до науки і знання...

Для малюток світ чудесний
зберігаєм повсякчас, –
він у казочках воскресне,
як вони заглянуть в нас...

Як примружать оченятка,
вмить поринуть в інший світ:
де і вовк, – і козенятка,
і овечки, – і ведмідь...

Де воює принц з драконом,
слон боїться комара,
кінь літає понад крони,
в замок міниться гора...

Жаба враз стає принцеса
найгарніша від усіх...
Де з котом гуляє песик,
півень лиса переміг...

Де ще різних див багато
у малюнках і в словах...
Де ж ми їх знайдем, малята?
В книжечках

та
буварях.

Чи зима, весна, чи літо,
чи жовтава осінь,
він кожух постійно, діти,
кучерявий носить...

А розсердиться? – Завзято
б'є рогами, мов таран...
Хто в кошарі так, малята,
vas злякався? Це –

баран.

Му-у-у-у-у-у...
... тривожний голос чути:
Де тебе шукати?!?
Знов ти, мабуть, за ворота
Вийшло пустувати...

... знов повернешся у стайню
Втомлене ѹ обдерте...
Ой, замукай же негайно –
Обізвися: де ти?

... вечоріс. Вже господар
Хлів худобі п і д с т е л я ...
А воно ген біля річки
Смачно ще скубе травичку...

Хто?
Пістрявењке
т е л я .

До мишій він дуже ласий...
Є у нього друг Івасик,

Той, що вчиться в першім «Де».
З ним у школу він іде,

Потім швидко повертає,
Та Івасика чекає...

А як той завдання зробить,
Він із ним гуляти ходить.

Стереже Івася пильно,
У біді завжди з ним спільно, —

З небезпеки не втіка,
Скаче навіть до бика...

Лиш коли Рябка зустріне,
Бідолаха з ляку гине,

Мов стріла, мчить до воріт...
Відгадали, хто він?

К і т .

Ось два ліхтарики у тьмі
На ніжках волохатих,
З кутка снуються у куток,
Коли вже сон у хаті...

Добро в коморі стережуть,
Щоб не підкralись мишки...
Ta іноді й вони вкрадуть
Для себе сала трішки...

Хто світить сам собі в пітьмі
На волохатих ніжках?
Вмівається і тричі в день?
Напевно це є -

к і ш к а .

Крох-крох-крох...
Хрю-хрю-хрю...

Я проміння не люблю.
Від проміння висихають
Всі калюжі біля хати...

Де ж мені тоді гуляти,
Поросят купати?

Крох-крох-крох...
Хрю-хрю-хрю...

Без калюжі ні пів дня
Витримати сил не маю,
Дощ постійно виглядаю,
Після зливи навмання
Я в калюжу поринаю...
Всі уже, напевно, знають,
Що зовуть мене —

с в и н я .

Поважно і гордо
крокують до річки,
здебільша біленькі,
мов іній, сестрички...

... коли б налякати
їх кішка хотіла,
вони воявничо
розкрілюють крила,

гуртом загелгочуть:
«До бою! До бою!...»
І кішка втікає
з такого двобою...

Їх пір'я, мов грубка,
в перині нас гріє,
коли за шибками
зима шаленіє...

... звернулася мама
до доні Є в у с ь к и ,
чи вже повернулись, —
хто, діточки?

Г у с к и .

У садочок прилетіли,
на черешню сіли
і заскрготіли —
чорношиї, чорнохвости

пташки б і л о б о к и :
«Пр-р-р-ийдуть гості!
Пр-р-р-ийдуть гості...”
Хто такі розносить вісті
по селі, а завше в місті,
діточки?

С о р о к и .

* * *

Лився дощик на діброви,
На поля

і спраглий ліс...
... я під мохом тихо ріс,
Аж відразу:

с т р и б !

Озирнувся я навкруг:
Равлик лізе...
Я ущух,
налякався і сковався
під великий капелюх...
Хто я, діти?

Г р и б .

* * *

Безмежністю бентежить і хвилює,
Буває ніжна, мов дитя,
грайлива...
Рибалок непокірністю чарує –
Хоч інколи буває й полохлива...

Коли в обіймах сонце пригортає,
О скільки в ній тоді краси
хлюпоче:
Дітей з батьками свіжістю вітає, –
З вітрилами пограється охоче...

Але буває завше і бурхлива,
Коли в глибині змітає кораблі...
Коли реве над нею буря й злива.
Коли реточе дико у імлі...

Коли сміється разом і ридає,
Неначе демон бурного сувіття...
Лиш той, хто бачив море,
відгадає,
Що ніжна це – або бурхлива?
Х в и л я .

* * *

Чусте?
Летить рогатий,
Твердокрилий і вусатий,
Навіть трохи кольоровий,
Вам несе привіт з діброви,
У віконце – стук!
Хто, малютка?

Ж у к .

Надія Вархол

ДІМ З ПАВУЧАЙКАМИ

Дім з павучайками.¹ Так названо фіолетовий дім з білими стрілчастими вікнами, неначе білими надбрівними дугами. А під дугастими вікнами із зеленіючої грядки дерліся вгору стрілчасті пуп'янки тюльпанів, яких небавом заїла жовтизна не від якоїсь там жовтяници, а просто, ревнивно зажовтіли, коли прохожі не зиркали на їх красу, але на білі павучайки. Мабуть, на заздрість сусідам, бо справді всіх завидки брали, підносила будівля свій оновлений фіолетовий, поки що незаплямований, фасад. Подібно на парусах, пофарбованих тирською фіолетовою, плив по морі у бій Марк Антоній, щоб у ворогів викликати заздрість.

Та коли глянути на дім з висоти, з турні, то він нагадував скоріш фіолетову маску клоуна. Бракувала лише викривлена білувата клоунська усмішка на фасаді, зате всередині кривлялася вона майже з кожного кутка.

Кожен старий дім має свою душу. Душу потаємно приховував і дім з павучайками. А була це душа малесенька, може, така, як цвіркун. Та цвіркуна вже кільканадцятої зими не було чути із шпарин дощаної долівки, невідомо, куди пропав. Щасливі то люди, яким прийшло слухати цвіркунову сопілочку, бо ж приказують, де цвіркун зимує, – то на добро.

В цілому домі з павучайками здавна шанувався культ мізинця. Крізь прозору фіранку видніється бірюзова декоративна пляшка на підвіконні. Порушив потайний легіт фіранкою... і пляшкотібна фігура небіжки Розумки в бірюзовій сукні постає перед вікном. Мадзальним пальцем тричі стирає росу з шибок і вмиває нею своє лишайсте лице. Заглядає у вікно, шукаючи смисл свого життя, так само лишайстого, отруєногого закудкуданими буднями, які у вечірній час заміняв крик сови з недалекого гаю, котра оплакувала своїх совенят. Благала сова яструба, щоб не чіпав її діточок й не завдавав материнського горя. Як же мені узнати, котрі саме твої діти, питав яструб. Легко віпізнаєш моїх діточок, бо вони з-поміж усіх пташенят-малят найкращі, пояснила сова. І яструб, керуючись совиною порадою, заїв тих пташеняток, які на його думку були найогидніші, і – якраз малих совенят. Зі совиним жалібним криком суголосно злилося пронизливе оккання сича, що віщувало смерть. Оплакувалась трагічна минувшина з передчуттям трагічної прийдешності.

1 павучайки – діалектне слово, тут в розумінні брови, бо павучайки означають також вій

З грифельними ногами Серафінка, тонка, як житняна солома, зморена лихоманкою, цілувала померлого Дмитра в малий палець. Силача Дмитра роздерло навпіл, коли, демонструючи свою силу, намагався підняти рейки. Хіба корову Ружану так розперло, коли пережула жука – напрасника. Роздертий надвое Дмитро лежав зі складеними руками на грудях та з простертими ногами на лаві. Здавалося, що й після своєї кончини хоче бути ще корисним і перенести на себе гарячку із жалюгідної жінки. Сердешній Серафінці прийшлося ділитися мертвим Дмитровим тілом з ласокою Зоєю, точно так, як і за життя свого чоловіка Дмитра. Зося, не приховуючи вагітності, із прив'язаною краскою – червоною ниточкою на нидзяному пальці, дотикалася покійного коханця, аби новонароджене не перейняло на себе його мертву подобу...

Ц-р-р-р-р-р-р-р-р... помаленьку лляла Зося дощову воду з черсакових листків-човників у хворе Андрійкове вушко повз свій мізильний палець, аби лікування синочка було спомічним...

Андрій, вірний традиціям своїх предків, дотримував культ мізинця, піклуючись його гострим, довгим нігтем. Не було в Андрія найменшої снаги користатися довгим нігтем мізинного пальця при злодійському відкриванні каси, чи, не дай боже, своїм незичливцям вишкрябувати очі, хоч в самого була. Агнесиними нігтями у хвилях блаженної насолоди, подряпана до крові спина. Андріїв мізинець з шляхетним, випещеним нігтем представляв собою незалежну персону, яка керується власними поглядами та уявами. Зрештою, сам палець робив враження лінійності, бо був товстий та незgrabний, як його власник. Тільки в стані пожвавлення чи легкого сп'яніння малий палець оживав, його жестикуючість ставала виразнішою. Тоді він явно виділявся від своїх побратимів, прямуючи навскіс вгору.

Поступово Андрієм заволоділа хіть до сімейного панування, його мізинець все частіше прямував наверх, вказуючи явну тенденцію підніматися вгору, верховодити не тільки над справами та проблемами житейськими, але й над іншими особами в домі з павучайлками.

Та своєї влади Андрій позбувся скоро, ціною власної крові, мовби пішов на змову зі сатаною. Закривавив мізинний палець цвяхом, коли за наказом одержимої метеликами Агнеси, віshaw декоративну таріль з крилатою красою біля оглядила² на стіну. І зразу начебто втратив свідомість, його мізинець позбувся чарівності. Коли мимовіль Андріїв мізинний палець висувався у напрямі тарелі з метеликом, відразу слабнув, немов поцілений стрілою дорожоказ. Червоний, жовтий та чорний кольори на крилах ніби застережливо кричали: «Стержись, ми отруйні! Я – метелик отруйний, своїм забарвленням причаровую лем протилежну стать».

Метеликовій тарелі передувала старовинна тарілка з розмальованим вусатим гусаром на вороному коні, що стала фатальною для бабуні Дедихи.

В літнєву спеку то було, коли у дім з павучайлками примандрував баламут-крутій Амброз, спокусник пишнотілих молодиць. І вусатий гусар на тарілці вже не був звичайнісіньким гусаром на вороному коні, а татічком Масариком, який в очах Дедихи переатілився в образ лукавого Амброза. Якась незбагненна магічна сила тягнула Дедиху до Амброза,

2 оглядило – діалектне слово, дзеркало

і він заманив її аж в Прагу. Покинувши ридаючу сім'ю в домі з павучайками, йшла вона до Амброза, як жаба на гіпноз гадюки, щоб стати його рабиною. Штопала на п'ятах подерти Амброзові шкарпетки й не виходила на балкон, побоюючись, що Амброз скине її вниз. Через тиждень Амброз з балкона сміявся з Дедихи, яку прогнав, як суку, і вона опинилася в парку під балконом. На місці, куди сходилися злодії, пасаки, грішники та інші другорядні індивідууми легкої поведінки і її пишнотілість іміла «франца». Дедихина путь неминуче скінчилася в неславній Болувце, лікарні, де лікували «франца».

А які нові потрясіння принесе фаяновий метелик, зберігаючи жар випаленої глини? Чи випадково не за метеликовою тарілкою приховувався фантом дому з павучайками? Тож у метелика звичайно перевтілюється душа, а до того ж витончені лусочки на крильцях мали форму черепиці, якою був вкритий дах. Та й Андрієва сестра Матильда маніжилася до того часу, поки не прилетів професіональний привабливий ошуканець, в якого не було аністілеки любові, скільки метелик на крилечку піднесе. І так Матильда слід у слід пішла за бабусею Дедихою, а маленьку племінницю Терезку Андрій удочерив.

Чи так, чи то так піднімав Андрій свій мізинний палець вгору, перед тюю тарілкою, як і перед Агнесою, завжди покірно схилився, а фактичним управителем та контролером в домі з павучайками ставала амбітна дружина Агнеса. Її мізинець з наманікюренним крихітним нігтиком підозріло, аж недовірливо, випинався, підглядаючи за останніми в домі, щоб знати все і про всіх, особливо про нерідну Терезку. Агнесин малий палець пишно прямував і в напрямку забарвлених метелика, даючи на догад, що в нього, мізинця, більше розуму, ніж в Андрієвій голові. А до самого Андрія відносився Агнесин мізинець гостро, нагадуючи подружню слухняність – або пристосувшся, або тобі амінь!

У святовечірній час Агнеса, за старим сокашом, мочила плеканий мізинець у мід, яким медила рідним діточкам чола, аби солодкими та добрими виростали. Тільки для Терезки ніколи меду не старчило. І коли з Агнесиного пальця ненароком цяпнула на Терезкину голівоньку медово-краплина, заподіяла вона Терезці більшого болю, аніж крапля гарячої олії на голому плечі Ерота. Було у Терезки життя не з медом.

Та оминаючи всі негаразди в домі з павучайками, Терезка всотувала у себе райдужні кольорові промені. Пальчиком-мізинчиком злегка торкалася усякого різnobарв'я природи, неспроможна осягнути лише зображення літаючих квітів – пурхливих метеликів, життя яких залежало якраз від буйності цвітіння. Недільного дополудня, коли Агнеса, з почервонілими від недоспання очима, різала тісто, перетворила Терезку кухонну стіну в багатокольорову альтамірську печеру. Сестрички враз поскаржилися матері. Вона вмить перестала різати різанку й кинула костурою в найластатіше дитя під сонцем. Може, й ластовиння врятувало Терезці життя, коли інстинктивно відхилила голівку, уникнувши гострого леза ножа, який, на щастя, не вцілив, тільки глибоко зарився в одвірку. Ще понині на рамі дверей чорніє глибока тріщина. Тріщина вічного відчуження нерідної дитини від нерідної матері, яку ніщо не зцілить.

Андрій нічого собі, одкіняється на затертому дивані, вступившись в телевізор. Квакша Ядранка на час замінила прогноз погоди за кельнерську срібну тацю. У прилягаючих шкіряних вузеньких штанах процедурувалася між малими столиками, виклично крутячи сідницями.

Певно й операторові, подібно, як Андрієві, захотілося пом'яти в руках Ядринчині круглі сідниці, бо доволі милувався кадром на опукlostях жіночого сідала.

Як кожної неділі, так і тепер, в русальну недільеньку, застілля виповнилося п'ятирічленою сім'єю. З височеним, владним поглядом Агнеса манірно тримає пецинами пальцями ніж та виделку й починає ділити печену качку. Всі жадливо ковтають спину. Андрієві та Агнесі, як і рідним діточкам, дістанеться смачний кусник печеної качатини з хрумкотливовою шкіркою, а Тerezці, зазвичай, припала гузка. Вона голодно вминає все разом: гузку, картоплю, салат, вилизуючи чисто тарілочку...

Як грім з ясного неба прозвучав голос з телевізійного екрану. Чеський митець звеселено сповіщав про усталені норми відпускання страв в батьківському домі: право їсти гузку він успадкував від свого батька, бо хвостова частина тулуба, гузка – це найсмачніше м'ясо з домашньої птиці, просто, делікатес...

Агнесине лице покрилося фіолетовими плямами, з побілілими вустами воно нагадувало дім з павучайками з викривленою клоунською гримасою обману. За всі ті літа вона кормила зненавиджене дитя кусником масної хвостової частини, гадаючи, що підкидає йому, як собаці, гідке, несмачне м'ясище, а вийшло, що це делікатес, на споживання якого має право лише той, хто верховодить в сім'ї, хто має калап на голові...

Агнеса якоюсь сомнабулічною ходою, до сих пір у неї ще небаченою, вийшла зі світлиці. Андрій, лунко висякавшись з носовик, так само щезнув. Котрась із сестричок похапцем вимкнула телевізор. Кімната раптом стала мовчазною та порожньою...

Андрій з полотняним розкладним стільчиком під пахвою крокував на місцевий сурогат зеленого Маракану. Там, за воротами суперника вмостило своє важке, незgrabне тіло на пасясту тканину розкладального стільчика. Сидиться незручно, як на лінві чи на покуті, та Андрієві це не заважає. Своїми безглазими порадами-вигуками дезорієнтує воротарика. Нарешті його то розведенні, то стулені пальці рухаються в екстазі вказівок. Звичайно своїми радами зуміє так знервувати вкрай розтрісненого чоловічка за сіткою, що той не в змозі впіймати м'яча.

Понад травинкою вирувало повітряне танго двох лускокрилих метеликів, та для зворохобленого Андрія не було воно гідне уваги.

Повернувшись з футболу додому, Андрій вже не застав у домі з павучайками Агнесу. Біля настінного оглядила бліла чиста таріль без метелика. По довгому часі Андрій зметикував, що камуфльована Агнеса гралася в піжмурки й відлетіла за своїм звабником-метеликом, щоб протанцовувати в буйні літа. Затримтів, як осиковий листок, хутко витерши слізу в очах, щоб не висмоктав крилатий красунчик.

В осінню пору, коли за ефемерними метеликами та ревнівними тюльпанами і сліду не лишилося, заоранжевіла під дугастими вікнами любов у чашечках. Фізаліс в передчутті туги нишкнув, очікуючи моменту відкривання, бо Тerezчині руки ніжно погладжували його здути чашечки. Тільки Тerezчин пальчик-мізинчик, маючи чарівну силу, зумів відкрити оранжеві чашечки, в яких причалялася любов, бо лише Тerezка своїм мізинчиком-пальчиком бачила й відчувала те, чого інші в домі з павучайками не бачили та не відчували.

Іван Кліма

Пральна машина

Іван Кліма – чеський письменник. Народився 14-го вересня 1931 р. в Празі. У 1941 р. був арештований і ув'язнений у концтаборі в Терезині. Після війни вчиться в одній з празьких гімназій, пізніше студіює на Філософському факультеті Карлового університету. Закінчує університет по спеціальності чеська мова і література, захищає дипломну роботу, яку присвятив творчості К. Чапека. Деякий час І. Кліма працював редактором видавництва «Чехословацький письменник». З 1963 по 1969 рр. був заступником головного редактора «Літературної газети», пізніше працює у газеті «Літературні листи» та «Листи», звідси був змушений відійти після того, як видавання всіх цих газет було заборонено компартією. У 1969-1970 рр. Іван Кліма працює професором Мічиганського університету в Анн Арбор в США.

В роки нормалізації йому заборонили публікувати літературні твори в Чехословаччині. У 1970-80 рр. якийсь час працює санітаром, помічником землеміра.

В газетах і журналах І. Кліма почав публікувати свої твори з 1945 р. У п'єсах «Cukrárna Myřlam», «Porota», «Zámek», які написані під сильним впливом абсурдної драми, але також творчості Ф. Кафки, автор розглядає проблему маніпуляції сильних у суспільстві. Спроби ліричного проникнення у любовні зв'язки людей автор робить у збірках оповідань «Milenci na jednu noc» (1964), «Milenci na jeden den» (1970, видання заборонено, але книга вийшла у Лондоні 1985 р.). Долю інди-відуума у суспільстві, яке деформоване ідеологією тоталітаризму, автор показує у романі «Soudce z milosti» (1986 р. Лондон).

У 70-80 рр. Іван Кліма видає збірку оповідань – «Má veselá jitro» (Торонто 1979 р.), «Moje první lásky» (Торонто 1985 р.), «Moje zlatá remesla» (1990), автобіографічний роман «Láska a smetla» (Лондон 1988 р.).

У 1964 році Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві видало у перекладі Марії Лібуші Неврої книгу подорожніх вражень І. Кліма «Між трьома кордонами».

Перегортала купу білизни, щоб заповнити порожнє місце у пральній машині. У велику пральну машину увійшло шість кілаграмів білизни, і це її влаштовувало, бо могла прати один раз у місяць. Колись, як діти ще були вдома, само собою прала частіше, але завжди з неохотою. Вона ненавиділа домашні роботи із-за їхньої безнадійної ефективності. Пил, який витерла, за кілька годин знову з'являвся, страва, яку зварила і прінесла, безвіротно губилася у шлунках, випрана білизна знову стала брудною, як і помитий посуд, а речі, які поклала на належне місце, за короткий час знову появились там, де не слід їм бути. Усі були безпіядні. Чоловік і доньки.

Доньки вийшли заміж, а Філіп, де він, властиво, пропадав? Коли вона його бачила востаннє? Відкинула болісну уяву. Однак його шкарпетки ще валялись у купі білизни. Брала їх по одній і кидала у відкритий барабан пральної машини. Одна з них була непарна: темна, трохи брудно-червона. Таких шкарпеток прецінь Філіп ніколи не носив. Вона вхопила її між пальці: була це добра густа тканина, справжня вовна, хтозна – звідки тут взялась. Хіба їх дістав від котроїсь зі своїх шлюх, а перед нею завжди приховав. Одержанував від неї шкарпетки або шарф, а за те й давав... що ж, властиво, роздавав? Можливо, коштовності, гроші, або дорогі костюми. Не задумувалась над цим, її ніколи не цікавили ні речі, ні гроші. Не знала, які хабарі він бере від своїх пацієнтів. Вона й не хотіла про це знати, а його це інколи роздратовувало, йому здавалось, що воно недооцінює його вправність та успішність.

Закрила пральну машину, обрала програму і натисла на кнопку. Вода зашуміла у барабані, а вона віконцем дивилась, як із собою несе білу масу прального порошку. Легесенський та безупинний струм води приносив їй полегшення. От зараз би вже могла повернутись у кімнату і трохи присвятити собі дозвілля. Правда, вона знала, що не відважиться на це. Здається, за весь час вже зрілого віку придушувала у собі тугу по-своєму розпоряджатись із своїм дозвіллям, замість того – виконувала обов'язки.

Її життя складалось з цілого ряду обов'язків. До дітей, батьків, друзів, до Філіпа і його приятелів. З обов'язків в інституті, до шефів і підлеглих. Інколи вже була настільки втомлена, настільки виснажена, що коли увечері залишилась самітня у ванній і вода із шумом текла в умивальник, тоді голосно схлипувала і ридала. Вода заглушувала її голос, і тим самим своїм жалем нікому не заважала. З минаючим часом і обов'язків ставало менше. Доньки вийшли заміж, приятельство повільно зникало. Філіп також бував у дома дедалі рідше. Останнім часом навіть і не приходив. Але ж однак вона не могла позбутись почуття, що не має права промарнувати час лише для власного задоволення.

А чи могла вона відпочивати, коли стільки речей було треба організувати, стільки завдань виконати? Могла ж вона сісти за рояль і грati, або принаймні залізти в ліжко, коли стільки людей у цей же самий час повинні працювати. Могла вона тішитись із своєї роботи, або з якоїсь вигданої історії, коли так багато живих істот терпіло?

У пральній машині щось загуркотіло, металево застогнало, потім барабан застряг, мотор загурчав. Вона натисла на кнопку і вимкнула пральну машину. Хвилину безрадно дивилась на мертву машину, потім знову пробувала її завести. Мотор стогнав, даремно намагався розкрутити барабан. Її здавалось, що чує запах спаленої гуми. Витягла краще шнур із штепельної розетки. Зразу на неї налягла тиша, мов сітка. Затріпотала в ній і намагалась відкинути тривогу. І треба ж, щоб саме сьогодні отаке трапилось. Хто ж їй у суботу прийде відремонтувати пральну машину? Якби хоч з'явився Філіп, якби була бодай надія, що з'явиться. Могла б також покликати деякого із своїх пролазливих зятів, але ті напевно знайшли б виправдання, аби не прийти.

Підійшла до телефону, хвилину гортала сторінки довідника. У неї не було друзів, було тільки багато знайомих, більшість із них не розбиравась у двигунах. Були це лікарі, дослідні працівники та геологи. Потім зауважила зовсім незнайоме прізвище. Душек. Напевно записала його сама, знала ж свій почерк. А у дужках ще зазначила: ремонтник. Ремонтник чого? Холодильників, автомашин, або, може, пральних машин?

Набрала номер телефону. «Але, пані, – зауважив чужий голос, коли її вислухав, – адже сьогодні субота!»

«Але ж мені її треба неодмінно відремонтувати. Прошу вас!»

«Всім треба неодмінно! Не може це почекати до понеділка?»

«Мені завтра треба... Надовго від'їжджаю з Праги. Прошу вас. Не залишусь в боргу».

«Вийміть близну і розвісьте, щоб висохла. Коли повернетесь...»

«Це неможливо, – сказала, – я насправді б вас не тривожила, якби це не було таке необхідне!»

«І якби я до вас зайдов, – сказав голос, – причому необов'язково. Якщо машина виплюнула якусь запчастину...»

«Спасибі вам. Ви дуже уважний!» Вона була б сказала йому ще щось гарне, але він поклав трубку.

Вона намагалась уявити собі обличчя цієї людини. Можливо, що його ніколи не бачила, що її лише дав хтось це ім'я і телефонний номер. Але, здається, була це уважна людина. Добрих людей було на світі дедалі менше. Колись вірила, що Філіп уважний, але пізніше встановила, що він егоїст, сибарит, брехун. Її усі розшуки були марними щодо того, з кількома жінками її підвів. І нагромаджував речі, безліч зайвого барахла: старі картини, медалі, монети, шкатулки та скляночки з латинськими написами. На це все знайшов собі час, тільки неї та для дітей його завжди забракло. Деколи їй спало на думку, що краще взагалі не жити, ніж жити так, як жив він.

Доньки вдалися в нього. А вона так намагалась викорувати їх у любові і до любові, привчати їх, щоб помічали людей навколо себе, людей, а не речі, щоб поважали те, що живе, а не те, що призначено на загибель, що їх може тільки придатити й задушити. Але нічого не вийшло.

Як довго може тривати, поки той мужчина приде? А чи взагалі прийде? Пройшлась по квартирі. На шкатулках у вітрині знову лежав порох. «Betonica», «Serpentina», «Valerianum», «Pyrethrum». Скільки грошей за це викинув, а заради чого, кому цим зробив послугу? Медалі валялись на оксамитових подушечках – скільки годин з ними промарнував, як ними вмів любуватись. Коли ж востанє отак любувався нею? Коли ж до неї востаннє гарно звернувся? Ніжність зберігав для мертвих речей та для своїх шлюх. «Моя солодка мордочка, моя необіймана любов», отак звертався до останньої. Лист повен соромливостей не відіслав, а вона його знайшла серед його паперів. – «І тішусь, коли мене знову покличеш у свій ніжний городик...»

Витерла сльози. З вікна був вигляд на вулицю. На сіру, кам'яну вулицю, на якій не росло жодного дерева, де крім вазонів на балконах протилежного будинку не можна було бачити і натяку на зелень. Лише тінь, бруківка, сажа та заіржавілі труби. А вона так любила незайману приро-

ду. Бувало хотіла жити десь у хатинці близько лісу, річки, або хоча б по-тічка. Годувала б тварин: кролів, курей, можливо, і овець. Із звірятами завжди собі розуміла.

Це було єдине, що собі могла дозволити, допоки доньки були малі, то з ними часто їздила геть, і це могла легко віправдати, бо ж робила це заради їхнього здоров'я. Філіп з ними майже ніколи не бував, знайшов собі віправдання: службу або важливу нараду, але машину їм залишив, бензин тоді ще був дешевий, мов сік, могли вибратися, де лише заманулось. Пізніше купили дачу близько Слапської водойми. Дерев'яний будиночок стирчить на скелі, яка така стрімка, що коли людина виглянула з вікна, здавалось їй, що будиночок висить над самою гладінню води. Кобра деколи гралася, кидаючи з вікна каміння і чекала, поки з глибини під ними не пролунає тихий і трохи страхітливий плескіт. Деколи й вона сама через вікно кидала залишки страви та інше сміття. Їхнє падіння у воду було здебільша тихе. Тільки кола розбіглись по гладіні, потім знову зникали, залишалась лише нічим непорушена і спокійна поверхня води. Узамкнення гладіні, оце зникнення речей у глибину її чимось приваблювало. Бувало, змушена була відійти від вікна у запаморочливому переляку, щоб сама не пропонувала воді нагоду, аби над нею затягнулась.

Вже й не пригадувала, коли востаннє була у цій дерев'яній будівлі. Без дітей те місце втратило свою привабливість і смисл.

Задзвонив телефон. Це Кобра, її старша донька.

«Не перебиваю в роботі?»

«Ти ж знаєш, що у мене завжди якась робота, – відповіла. – А до того ще й пральна машина поламалась».

«Не хочеш принести білизну до мене?»

«Вона ж мокра! А пральну машину не можна відчинити, коли всередині вода».

«Прийде хтось на неї подивитись?»

«Так. Щохвилини вже мав би тут бути».

«Це добре», – вдавала зацікавлення Кобра.

Вона мовчала. Чого ж їй донька дзвонить? Не дзвонила ж у таку пору. Дзвонила тільки вранці або ввечері, завжди лише тоді, коли їй щось було треба.

«Як тато? Уже довго не з'являвся».

«Не знаю, сюди також не заходив».

«Поїхав кудись?»

«Очевидно».

«Не сказав, коли повернеться?»

«Цього мені вже давно не говорить».

«Вибачай, мамо. Але в лікарні мені сказали...»

«Що ж тобі у лікарні говорили?» – насторожилася.

«Чекали його вже початком тижня, але не дав про себе знати».

«А що ж мені робити? Мені також дзвонили, чи не захворів. Я їм сказала, що коли й захворів, то я про це не знаю. Але хай не дуже переживають, бо він напевно собі якось дасть ради».

«Мені жаль, мамо. Я знаю, яка це морока для тебе. Але він напевно появиться, прецінь його знаєш. Коли прийде, хай мені подзвонитъ».

З коридора прозвучав дзвінок, попрощалась дуже швидко. Прозуркою побачила незнайоме багряне обличчя. Довгаста, мов у цапа, голова колихалась на довгій ший, яка посередині ніби була перетнута зчервонілим шрамом. Малі, сині очиці дивились на неї з-під безбарвних вій.

«Пані, я вже тут! – Голос у нього був високий і трохи придущений. В одній руці держав сумку, в другій стискав якесь голубе ганчир'я. – Це випадково не ваше?» Тицьнув їй в руки оту річ.

Це була шкарпетка. Гидливо взяла її в руки: товста шкарпетка з чистої вовни, якої перед тим бракувало. Лише колір був інший – сіро-блій.

«Де ви її знайшли?»

«Я сплутав і піднявся на поверх вище, – пояснив. – Аж до горища. Там, біля дверей, валялась».

«Дякую вам. – Вона зауважила, що зосереджено дивиться за її спину. Налякалась. – Що там може бачити?»

«Пані, у вас особливі речі! – Він показав на вітрину. – Досить старі, га?»

«Це мій чоловік. Збирав усе можливе. – Вона налякалась того, що сказала, і швидко додала: – Збирає, зокрема, медичинське начиння. Ці склянки та ступки з давніх аптек».

Чоловік покивав цапиною головою, на якій було коротке і рідке волосся.

У Філипа було темне та ще й густе волосся, яка пахло сумішшю сигаретного диму й карболу, пахло, як лікарня, цей запах її роками збуджував.

«Я також збирав би, – сказав чоловік високим придущеним голосом. – Гарні речі для життя, як прянощі для супу. Але замало часу».

Завела його у ванну, сама пішла варити каву. Шкарпетку ще постійно держала в руках. Як потрапила аж туди, вгору? Як обидві сюди потрапили, і чому кожна з них іншого кольору? Чи ноги їх, властиво, носили? Нарешті її гидливо відкинула і довго над цебром сполоскувала руки.

Коли принесла йому каву, пральна машина вже була відсунута геть від стіни й знята її задня стінка. Мужчина стояв на колінах і світив ліхтариком у нутро машини.

«Буде діло?» – запитала з тривогою.

Подивився на неї своїм багровим лицем. Коли зігнувся, шрам на його ший налився кров'ю. «Програматора чорт взяв. Де взяти новий?»

«А ви не можете дістати?»

«Пані, ви де живете?»

«Мені треба, розумієте, треба, аби ще сьогодні прала».

Чоловік знизав плечима. Випростався, взяв з її рук горнятко з кавою і съорбнув з неї. «Смачна, – голосно заплямкав. – Кава має бути як пристрасть».

Витягла з гаманця два зелені банкноти і поклада Їх на пральну машину. «Прошу вас!»

«Я мусив би вдома подивитись. Не обіцяю. – Знову съорбнув з кави. – Людини вже й не знає, що серед того барахла валяється. Але, пані, сьогодні я вже не встигну. На післяобіддя у мене щось заплановано».

«Я вас відвезу додому».

«Це полегшило б ситуацію».

Глянув на неї так, ніби на її плече поклав руку і стиснув її. Майже скрикнула.

Він жив на окраїні міста у ще незакінченому триповерховому будинку з огорожем.

«Я вас почекаю у машині», – запропонувала.

«Ходімо, щось вам покажу».

Піднялися по сходах, пройшли холом, вступили у кімнату, яка тій здавалась аж занадто просторою. Передню стіну прикрашала шпалера з озером, з берега якого аж до схилу підіймався березовий гай, залитий сонцем.

У приміщені були лише два крісла, стіл, телевізор та розподільний щит з вимикачами.

«Не присядете?, – натиснув на якийсь вимикач, під стелею розсвітилась установка, десь за її спиною прозвучали тони солодкуватої мелодії. – Ну, що скажете?»

«Гарно у вас. Насправді». – Вона намагалась, щоб її голос прозвучав найвірогідніше.

«Десять років роботи, – нахилився до неї, аж відчула його подих. – Суботи, неділі й всі вечори. І стара мені допомагала, не можу сказати, що ні. Але зараз зійшла з глузду, знайшла собі такого шмаркача, якому лише на десять років більше, ніж нашому найстаршому, і так я залишився на все сам. Прийду ввечері, сяду отут, включаю музику і дивлюся на озеро. Воно мов справжнє, чи не так?» – Натиснув на якийсь ричаг, і світла в установці погасли і тут же почервоніли. Білі стіни залились кривавими краплями, які, блимаючи, стікали на землю. – Ну, як, гарно?»

«Гарно», – відчувала на плечі чужу долоню, яка її притискала глибше у крісло.

«На хвилину вас тут залишу, – сказав, – піду, подивлюся, що тут можна знайти».

«Ще оце світло, – тій вдалось видушити із себе, коли він вже був біля дверей. – Ви забули погасити світло».

«Хай буде», кинув рукою.

Дивилася на стіну, по якій постійно стікали криваві краплі. Заплющила очі. Музика солодко і густо роз'їдала її лице і стікала аж за шию. Із сумочки вийняла носовик і втерла ним чоло, потім довго ним витирала долоні.

Десь у будинку гримнули двері. Куди він пішов? Насправді шукає запчастину? Або дзвонить? Мала б йти перевірити. Чого її сюди запросив? Чого вона погодилась? Щоб зараз тут сиділа і чекала, хоч не знає, куди він зник і що робить.

Чого ж вона така самітня? Чого чоловік перестав її любити? Чому ж її доньки відвідують тільки один раз у місяць? Чому серед людей так мало любови і так багато холоду, заздрощів, неправди й лукавства?

Сидить тут, у чужому будинку, повинна слухати про чуже нещастя, хоч свого аж верх голови. Чому ж вона мусить тут сидіти, замість того, щоб сиділа вдома і чекала, поки прийде Філіп і обійме її? Чому її Філіп так довго не обіймав?

Чому в житті не вийшло так, як собі бажала? Хто її постійно карає і за що, коли вона так старалась, щоб жити гарно і корисно, щоб виконати усі свої зобов'язання? І чи це вже ота справжнія і остання кара? Зіщулилась у кріслі, по лиці їй стікали сльози.

Мужчина знову з'явився. «Нема! – заявив. – Подивлюся ще нагорі. Якби ви пані, турбувались, то хотів би вам щось показати».

Вона піднялася, носовиком втерла забруднені пальці й пішла слідом за ним.

Вів її вгору по сходах на поверх, потім ще вище. «Обережно, – оглянувся за нею, – вгорі нема поруччя». Відчинив вузькі металеві двері і вона прорізом побачила між його постійною і одвірком дерев'яні балки.

Що це має означати? Чого мене сюди тягнув? Хто він такий? Що він з нею задумав робити, чого її веде на горище? Не мала з ним йти. Над нею запанував судомна гарячка... Ні, далі не ступить ні на крок, отак легко не піддається, на щось таке вона не заслуговує, щоб лежала десь на чужому горищі, прикрита лантухами і щоб її облітали м'ясні мухи.

На площинці перед дверима не було поруччя. Коли глянула вниз, побачила сходову клітку. Вона була набагато глибшою, ніж би їй здавалось у цьому триповерховому кубі. Відійшла від пріори і приблизилась до стіни.

«Будь ласка, пані», – запропонував мужчина і майже вклонився перед напіввідчиненими дверима.

Господи, Отче наш, бережи мене. Увійшла. Горище було світле, приране і дихало теплом. У куті біля дверей лежали поскладані міхи, об стіну димаря спиралася шафа повна шухляд.

«Заходьте, пані, щось вам покажу!» Провів її навколо купи міхів. На одній з могутніх балок висів уривок з каната. «Отут, – показував, – я пробував прив'язатись, але не вдалось». Його руки вилетіли вгору і стиснув своє горло так сильно, ніби хотів собі відірвати череп від тулуба і покласти їй до ніг. – Але зараз я радий. Зараз вже знаю, що для цього досить часу. Життя коротке і те, що прийде..., кинув рукою, ніби відганяв думку на безкінечність. «А зараз, пані, вам щось покажу!» В куті горища, де було найбільше світла, на низенькій стіні висів якийсь предмет, прикритий міхом. Він підійшов до нього і зняв.

Вона майже вигукнула.

Перед нею висіло величезне венеціанське дзеркало. Пишно оздоблена рама виблискувала, ніби була викладена алмазами.

«Ну, що скажете?»

Вона бачила своє жовтувате, безкровне і тут же постаріле лицце. Він стояв за нею з руками взаду, його обличчя, яке нагадувало цапину, скорчилось у напружену посмішку.

Що тоді, якщо це хтось із неживих. Фантом, мертві тіні. А що, коли це Філіп? Його обличчя зараз взяло на себе саме таку подобу, взяло на себе справжнє обличчя душі цапа.

Можливо, це кара, яку заслужив за свою пихатість, марнотратність, зарозумілу упевненість, з якою прибивав до землі всіх, у кого досі у серці горіло ще якесь чуття людини.

А яка ж буде її кара?

Оцей за нею ступив на крок ближче. Що у нього в руках, яке энаряддя? Встигне вона його розпізнати, коли він замахнеться?

Примружила очі. Підлога під ногами здіймалась і знову падала. «Оце експеримент?» – домагався її судження.

«Чудовий», – зітхнула.

«Це також щось коштувало. Але все ж таки продала оце дзеркало. Його власниця була вже стара і майже сліпа. Твердила, що вона колишня княгиня. Але нашо їй дзеркало, коли не бачить?»

Вловила, що його голос віддаляється. Трохи відкрила очі. Вже за нею не стояв. Рився у шафі. «Я щось знайшов» – повідомив. – Може, буде пасувати, отож, пані, можна їхати!»

Вдома йому зварила ще одну міцну каву. Потім чекала у передпокії і через відчинені двері дивилась, як працює. Він посвистував собі, потім нарівнявся, включив шнур, натиснув на кнопку, і вона почула, як мотор тихо починає працювати і крутить барабан. Знову вийняв шнур, закріпив задню стіну пральної машини і помив собі руки.

«Скільки з мене?» – запитала.

«Одну хвилиночку, пані!» – Він знову включив пральну машину і почав крутити кнопкою програми. Вона почула гикання насосу і пральна машина почала випускати воду.

Обоє дивились на струм блідо-рожевої води, яка витікала з гумового шланга.

«Дивна у вас вода, пані», – сказав мужчина.

«Це від шкарпетки», – озвалась, – погано забарвлена шкарпетка.

«А-а, так. – Він постійно дивився, як і білому просторі ванни вирує оця блідо-рожева рідина. – З вас дві сотні. Запчастини зараз дорогі».

Вона подала йому зелені банкноти.

«Дякую, пані. – На мить зупинився поглядом на чомусь за її спиною, мабуть на одній із старовинних шкатулок, потім взяв свою сумку. – Якби колись ще було треба, номер у вас є».

«Так, дякую. Я вам дуже вдячна. Ви добра людина».

Випровадила його до дверей. Потім повернулась у ванну. Підсипала у пральну машину ще одну дозу прального порошку. На білизні не сміє залишитись ні крапля крові. Хоч це вже буде з голови. Потім мусить віднести тіло Філіпа. Не може прецінь його голого залишити лежати лише так під лантухами. Але як його дістане в автомашину, потім отам вгору на дачу? Прийдеться тягти оце важке, грішне тіло та ще його зрештою підняти аж до вікна. Буде в ней стільки сил, щоб його підняла, щоб востанє скинула оцей тягар свого життя у глибину?

Присіла на край ванни і слухала, як рівномірно крутиться барабан. Насос знову гикнув і почав випльовувати воду. Вода вже була майже чиста, майже зовсім прозора. Вона собі усвідомила, що оця вода була як слози, як велика кількість сліз. Схлипнула.

ПУБЛІЦИСТИКА

Йолана Голенда

УКРАЇНСЬКА ПЕРЕКЛАДНА ЛІТЕРАТУРА НА ЗАКАРПАТТІ ТА СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ ДО 1945 РОКУ

(Закінчення)

Одним із найплідніших перекладачів із чужомовних літератур другої половини XIX ст. на Закарпатті та Східній Словаччині був Анатолій Кралицький. В його літературному доробку знаходимо як переклади, так і «вільні переробки», не тільки з російської, але й німецької, французької, угорської, словацької, чеської та лужицької мов.

Завдяки А. Кралицькому закарпatoукраїнці з сторінок газети «Світ» довідувались про творчість таких російських письменників, як І. Крілов, А. Майков, І. Аксаков, Д. Григорович, М. Салтиков-Щедрін та інші, відомості про яких автор запозичував із статей Емануїла Ваври – журналіста, письменника, перекладача і пропагатора російської літератури серед чехів, – які друкувались на сторінках журналу «Květy», який редактували Ян Неруда та Вітеслав Галек.

Так із журналу «Květy» запозичує статтю «Кремль», переклавши їз чеської мови на рідну, і опублікував її на сторінках «Світу» (№ 19-21, 1867), а з газети «Naše listy» перекладає цікаву статтю «Секта russkikh Okomcov и ея учение» («Світ», № 20-22, 1869).

Безпосередньо з російської мови Кралицький переклав оповідання на той час відомого й популярного письменника Володимира Даля «Осколок льда», яке перекладач називав «Козачкою».

Із французької мови Анатолій Кралицький переклав і вільно переказав прозою поему «Гомер» Альфонса де Ламартіна – поета-романтика, автора багатьох поетичних збірок та поэм. Під заголовок твору перекладач додає такі слова: «Пре-дanie греческого народа. По Ламартину списал А. Кр.» Оповідання «Гомер» було опубліковане на сторінках львівського «Слова» (№ 43, 44, 1865).

У 1871 році на сторінках ужгородського «Нового світу» під псевдонімом Фома Фомич опублікував переклад оповідання французького автора Жана Монтклера «Люй Наполеон и черт». У примітці Кралицький підкреслює, що це оповідання було досить дотичне, спрямоване проти Наполеона і викликало велике нездовolenня в Єлісейському палаці. За французьким джерелом написана також історична розівідка «Святий Йоанн Златоуст» (после Amade Thierry), що друкувалася на сторінках «Листка» за продовження в 1890, 1891, 1893 роках.

Щирою дружбою і симпатіями був пройнятий Анатолій Кралицький до сусідів-словаків, про що свідчать не тільки його численні етнографічні дослідження, але й переклади.

На сторінках ужгородського «Листка» він друкує перефразований «Глас Татри» Яна Голого, один сонет П. Й. Шафарика і «Аптеоз» Светозара Гурбана-Ва-

Початок див. «Дукаля», 1991, № 1.

янського, присвячений пам'яті Яна Амоса Коменського. Краліцький у пресі подавав літературні портрети С. Мойзеса – першого голови Матиці словацької, поета – романтика Янка Краля, науковця П. Й. Шафарика, історика Ф. Сасінкай та ін. Він переклав із словацької мови оповідання Андрея Себерині «Марія Груз» («Листок», 1886, с. 4-14), а із Národného hlašníka, що виходив у Мартині (№ 3, 1893), вільно переклав оповідання Антона Б'єлека «Словенская сирота». Цей вільний переклад Краліцький опублікував під псевдонімом Іван Нодь на сторінках львівської «Беседы» (№ 24, 1893).

Анатолій Краліцький із словацької мови на рідну перекладав уривки із книги Яна Коллара «Cestopis» (Пешт, 1843) і друкував їх на сторінках львівського «Слова» (№ 1-2, 1873) та «Нового пролому» (№ 80, 1883).

Великий інтерес виявив наш прозаїк і до угорської літератури, ставши першим закарпатоукраїнським перекладачем Мора Йокай – одного із величнів угорської класичної літератури.

У 1864 році Мор Йокай опублікував своє оповідання «Відважний» про російського селянського ватажка Є. Пугачова, якого російська офіційна історіографія вважала за розбійника. А. Краліцький уже через рік друкує свій переклад цього оповідання на сторінках віденської «Золотої грамоти» (№ 9-10, 1865). Перекладеному оповіданню він не побоявся дати назву «Пугачов» з такою приміткою: «повесть, на русский язык переведена А. Краліцким». Довгий час цей переклад вважався взятий із творів О. Пушкіна. Ясність внесли дослідники Штернберг та Падяк.³³

Із угорської мови переклав ще кілька творів анонімних авторів: «Выстрел Петра Сенте» – опублікував під криптонімом А. К. на сторінках львівського «Нового Пролому» (№ 137-139, 1884); під псевдонімом Іван Нодь – «Справедливые весы» – на сторінках львівської «Беседы» (№ 15, 1892) та «Отрывки из описанія путешествія мадяра Адама Сатмари в 1711 г. От Мукачева через Львов до Варшавы» (№ 4, 1893).

Особливе місце серед перекладів Анатолія Краліцького займають «вільні переробки» із німецької літератури.

Відомо, що німецька література (Х. Віланд, Й. Гете) започаткувала в європейській літературі специфічний жанр – роман виховання (Bildungsroman), який ставив перед письменниками мету формувати, виховувати особистість за допомогою художнього слова.

«Повість із народного життя» «Іван» А. Краліцького була написана за твором відомого на той час німецько-швейцарського автора Еремія Готтгельфа «Ulrich der Knecht» («Уль – наймит»). Твір був спочатку опублікований на продовження на сторінках «Світу», а потім вийшов окремим книжковим виданням у серії «Народного членіння» (1869). «Іван» А. Краліцького – перший типовий зразок жанру роману виховання в українській літературі, оскільки «роман з народного життя» Панаса Мирного та Івана Білка «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» вийшов, як відомо, аж у 1880 році у Женеві.

«Вільна переробка» дозволяла перекладачу надавати національне обличчя персонажам (Іван, а не Уль), дію перенести до нашого закарпатоукраїнського середовища, торкатись тих проблем, які турбували наш народ.

У центрі повісті Краліцького двадцятирічний сирота Іван Залісний, який наймитував у заможного газди. Якщо на початку повісті Іван – негативний персонаж і служить автору наочним застереженням для молоді перед недотриманням моральних норм (вій лінівий, пиячтво, брудний, грубий тощо), то у другій половині твору – Іван служить ілюстрацією взірцевого наймита (богобойного, послужного, працьовитого, чесного, розумного, ввічливого, бережливого, який по-волі під впливом творів О. Духновича («Добродітель превышает богатство», «Хлеб душі», «Місяцесловів») стає свідомим і корисним для свого оточення. Школа життя допомагає Івану знайти самого себе. Класичний роман виховання вимагав обов'язкових наставників, менторів, що спрямовували виховний процес,

33 Штернберг Я., Падяк В., Пушкін або Йокай. З приводу «Пугачова» А. Краліцького, «Дукла», № 5, 1985, стор. 53-56.

сприяли формуванню особистості. У повісті ними були газда Андрій та священик.

Традиційним був і головний персонаж – проста людина з народу, за зовнішністю якої криється багата натура, життєво плідна, чуйка і міжна, розумна, свідома. Отже, йдеється про здорові сили нації, які слід було, на думку письменника, пробудити, виховати чи сформувати, бо лише людина з народу могла служити високій меті, бути корисний своєму краю. Адже закарпатоукраїнська інтелігенція в переважній більшості була заміднізана і на неї годі було покладати якісні надії – це письменник розумів. По-друге, жанр роману виховання давав автору оцінювати тогочасну ситуацію, вести размову з читачем, повчати його, бути спостерігачем існуючого життєвого стилю, що А. Кралицькому імпонувало, і він це широко використовував.

Двічі захопив Анатолія Кралицького Генріх Цшокке (1771-1848) – теж німецько-швейцарський автор дидактично-повчальних проз. Під псевдонімом Аскольд він друкував на сторінках «Світу» (№ 26-46, 1868) «вільну переробку» повісті «Сільський учитель», що також можна заражувати до жанру роману виховання; та повість «из народной жизни» «Железной волі чоловек», що була опублікована під псевдонімом Фома Фомич («Карпат», 1873, № 7, 10, 12-14).

У другій половині XIX ст., крім А. Кралицького, перекладали з словацької та угорської мов Евген Фенцик (Владимир), Г. Стрипіцький та інші. Евген Фенцик за переклад на угорську мову книги Івана Гашпара «Русская книга для чтения» (1870) одержав премію 300 золотих.

Отже, перекладацька діяльність закарпатоукраїнців XIX ст. забагатила нашу художню літературу як тематично, так і жанрово, вона давала еразки нових художніх прийомів (контраст, сатира, ліричні віdstупи тощо), ставши першою школою художньої мастерності, допомагала формувати оригінальну художню літературу на Закарпатті та Східній Словаччині.

У 20-30 роках ХХ ст. розпочався другий етап культурно-національного відродження на Закарпатті та Східній Словаччині, до якого спадає і другий період інтересу письменників до художнього перекладу із чужомовних літератур.

З приєднанням Закарпаття до ЧСР, по-перше, ширше відкрився доступ до чеської та світової літератури (пряме й через чеську літературу); по-друге, на території ЧСР огинилася українська еміграція, до якої входили уже відомі письменники (О. Олесь, С. Черкасенко, Ю. Тищенко, В. Королів-Старий, Н. Королева, Марійка Підгірянка, А. Животко, С. Русова, В. Бірчак та інші) та діячі культури, які всіляко сприяли розвиткові закарпатоукраїнської літератури; по-третє, появлюється видавнича діяльність (видавництво Товариства «Прогсіта», видавництво Педагогічного товариства, видавництво «Уніо», пластове видавництво «Варта», видавництво «Робітничої академії», для дітей – Дитячі бібліотеки журналів «Пчілка», «Наш рідний край», видавництво «Світу дитини» у Львові, яке надсидало свою продукцію на Закарпаття; працьки видавництва «Пробоем», видавництво Ю. Тищенка тощо), які сприяли видаванню української класики, місцевих авторів та перекладної літератури; по-четверте, треба визнати, що історія культури Закарпаття та Східної Словаччини не зананемувала досі й потім таку велику кількість найрізноманітніших періодичних видань, як в міжвоєнний період. По-п'яті, зароджується в цей період критична думка – ця сумлінна вчителька письменника і читача.

Саме у зв'язку із зародженням літературної критики на Закарпатті та Східній Словаччині в 20-40-х роках висувається й питання перекладної літератури, зокрема дитячої. Цього питання торкаються А. Животко, А. Гартл, В. Бірчак, М. Чирський, В. Пачовський, Л. Білецький, С. Сирополко та інші.

Цікава стаття В. Бірчака «Значення перекладів красного письменства»,³⁴ в якій автор позитивно оцінює перекладацьку діяльність, бачить в ній школу мастерності, засіб до поширення тематичних та жанрових рамок місцевої літератури.

34 Бірчак В., Значення перекладів красного письменства, «Підкарпатська Русь», р. VII, Ужгород, 1931, ч. 2-3, 36-37.

Всю перекладну літературу на Закарпатті та Східній Словаччині міжвоєнного періоду можна поділити на:

1/ чужомовна проза в українських перекладах (казки, оповідання, повісті, романі),

2/ чужомовна поезія в українських перекладах,

3/ чужомовні драматичні твори, зокрема дитячі, в українських перекладах,

4/ закарпатоукраїнська література у перекладах чеських та словацьких авторів (перекладали: Ф. Тіхий, А. Гартл, А. Прідавок, В. Заяць, ІІІ. Обишовський та інші).

Першими перекладними творами для дітей були казки братів Грімм, Г.-Х. Андерсена, Б. Немцової, К. Я. Ербена, І. Грушки та інші. Крім того, дитячий журнал «Пчілка» пропонував своїм читачам придбати такі книжкові видання перекладної літератури, без вказівки перекладача: «Казки» шведської письменниці Сельми Лагерлеф, «Казки» В. Гауфа, «Казки Сходу» В. Дорошевича, «Слов'янські казки», «Казки Зеленого острова», «Малайські казки» та інші.

Львівське видавництво «Світ дитини», що надсидало свою книжну продукцію на Закарпаття та Східну Словаччину, пропонувало читачам «Казки 1001 ночі», «Казки братів Грімм», «Казки Г.-Х. Андерсена.

В ужгородському видавничому товаристві «Просвіта», зокрема в «Дитячій бібліотеці новинки „Пчілка“ та „Наші рідний край“ у 1922-1923 роках вийшли три книжечки казок:

«Королева Утка та Дівчина», «Червона Шапочка і Вовк-ненажера», «Царівна Жаба» та «Казки», у перекладі О. Маркуша, що вийшли у Тячеві. А. Животко³⁵ писав, що у збірці О. Маркуша «добре вибрали казки», «варті уваги з огляду на загальну любов дітей до звірят, тягнення до них, зацікавлення ними». Зокрема оцінює рецензент «пікаву казочку про двох сестер – Білосніжку та Рожеволічку». Закидає видавцям А. Животко ілюстрації, які «мають в собі колорит чужий і далекий для наших дітей» та друк: в книжечці знаходимо різні шрифти, що робить погане враження на читача. Олександру Маркушу належав також переклад казки чеського автора епохи національного відродження – Карла Яромира Ербена «Три золоті волоски» з прекрасною ілюстрацією, як підкresлював рецензент.

Значну вартість становили книжки, що вийшли у видавничому товаристві «Час», на чолі якого стояв Василь Королів-Старий. Це видавництво з 1917 до 1919 року діяло в Києві, а з 1919 – у Відні, а потім у Празі. У цьому видавництві вийшли: «Ходські погадки» Івана Грушки у перекладі на українську мову В. Короліва-Старого, «Дванадцять місяців» Вожени Немцової у перекладі Софії Русової та «Близький світ» І. Грушки та В. Ржиги у перекладі В. Короліва-Старого.

А. Животко у статті «Огляд руської літератури для дітей...» підкresлював, що значну роль у пропагації казок зіграв дитячий журнал «Віночок» (1920-1924). «Казки, – писав він, – оповідають дитину красою народної творчості, роблять з нею перші вандрови в природу, до звірят, захоплюють її іноді не лише змістом, але й красою мови нашого народу, кладучи тим перші зернятка любові до своєї мови й до свого народу».³⁶

На сторінках «Віночка» друкувались: казка чеського автора К. Я. Ербена «Три золоті волоски Діда-Всевіда» у перекладі Гелени Фотул-Чубирко; «Казка про Мізинчика» Богумила Томечка, «Заяць і коза» І. Грушки, «Топильник і медвідяр» Яна Грати, «Як шило, когут, качур і гусак ходили до лісу на губи» (по грибі) Франтішка Бартонша. В останніх трьох казках перекладач не вказаний.

З оповідань були перекладені з чеської – «Пан учитель» В. Немцової та з російської – «Тарко» А. Чехова. Перекладачі не вказані.

На сторінках «Пчілки» знаходимо казку Б. Немцової «Втрачений хлопець» у перекладі Софії Русової. Тут же друкувались оповідання І. Тургенєва «Горо-

35 Животко А., Огляд руської літератури для дітей Подкарпатської Русі pp. 1918-1926, «Підкарпатська Русь», р. III, Ужгород, 1926, ч. 7-8, стор. 161

36 Там же, стор. 162.

бець» та Ф. Достоєвського «Орел у неволі» – перекладачі не наводяться. До творчості чеського письменника Івана Грушки, крім В. Короліва-Старого, звернувся Й Спирідон Черкасенко, який у 1924 році в Ужгороді видає книжечку «Пчілка в байках».

У 20-х роках готувались до видання оповідання Р. Кіплінга у перекладі С. Руслової, а Освальд Бургарт (Юрій Клен) перекладав романи Джека Лондона та Жуля Верна.

Літературну вартість становила книга відомого чеського письменника Яна Карадія «Хробаки», у підтексті якої стояло: «Для малих і великих дітей пристосував і переклав із чеської К. Коханій» (Ужгород, 1923). Книжка була цікава тим, що в ній «розвідалося» просто і приступно про життя природи... діти близьче підводяться до неї, знайомляться з нею, зазирають через них в глибоку таємницю її життя і непомітно беруть знання для свого життя», – писав А. Животко в «Огляді руської літератури для дітей Підкарпатської Русі». Далі підкреслював А. Животко, що «в сій книжці приступно в формі оживленого оповідання казковою фантазією розповідається про життя світлячків-хробачків».

«В добром перекладі» А. Ворона вийшла в Ужгороді книжечка Кароліни Свєтлої – чеської письменниці – «Школа моє щастя» (1924). «Простенько, з почуттям, в якому бренить любов до маленької Богданки, оповідає автор про тую тяжку долю худобного життя, з якого визволила Богданку школа. Глибока світла думка, яку висловила авторка в сім оповіданню, викликає розуміння значення школи в житті, пробуджує свідоме ставлення до освіти», – писав А. Животко у вище наведений статті.

Ужгородське пластове видавництво «Варта» видало кілька книжок талановитого канадського письменника Ернеста Сетона-Томпсона: «Оповідання» у перекладі М. Сірого і О. Вереса (1924). А. Животко писав: «В дитячій літературі на руській мові переклади творів Сетона-Томпсона займають також поважне місце і користуються симпатією дітей». Автор темами своїх оповідань брав життя тварин, виховуючи у дітей почуття любові живої природи, витривалість у боротьбі з перешкодами.

До книжечки входило кілька оповідань: «Дики качки», «Чорний рижак», «Вірний Чинк», «Історія твердого сердця». В трьох оповіданнях автор підкresлив такі три характерні риси: родинну любов, любов до волі, вірність. В четвертому оповіданні розповідає про долю індіанської дівчини з благородною душою, яка намагалась примирити два ворожі племена.

Крім «Оповідань», вийшли ще дві книжечки: «Зла мавпа» – перекладач скончався під криптонімом Ф. Б., та «Старий борсук» – перекладач не наведений.

Книжечку Е. Сетона-Томпсона «Мої знакомі» без наведення перекладача видало у 1925 році видавництво бібліотеки «Молода Україна» у Львові. Леонід Бачинський пропонував цю цікаву й потрібну книжечку для шкільних бібліотек на Закарпатті.

У 1924 році Спирідон Черкасенко почав друкувати на сторінках дитячого часопису «Пчілка» кілька пригод бджілки Майї з книги відомого класика німецької дитячої літератури Вальдемара Бонзельса. Через рік у бібліотеці новинки «Пчілка» в Ужгороді вийшла книжечка «Пчілка Мая» у перекладі С. Черкасенка. Перший відгук на книжечку зробив О. Маркуш, підкresливши не лише захоплюючий сюжет, але й виховний аспект книжки, вдалій та доступній переклад.

Значно поповнила фонд дитячої літератури на Закарпатті та Східній Словаччині книжечка Даніеля Дефо «Робінзон Круа» – «Подорожи и пригоди Робінзона на суши и морю» – за чеським перекладом доктора Яна В. Новака вільно переклала Марійка Підгірянка. Книжечку видало Педагогічне товариство Підкарпатської Русі у 1924 році в Ужгороді. «Мандрівка та пригоди то є то, до чого кличе дитину її природа, що поселяє її скороченим шляхом пройти головні етапи, якими йшов розвиток людства в період його дитинства», – писав у агадійній статті А. Животко.

Книжечка багато ілюстрована, справляє гарне враження.

До двохтомного роману американської письменниці Луїс Олкот (на книжці наведена авторка як Л. М. Алкотова) «Хлопчики» звернувся Юліян Ревай. Роман

Ю. Ревай перекладав за чеським виданням М. Нестерової (Ужгород, 1926, Педагогічне видавництво ПР). Ілюстрації Р. Адамека. Книжечку А. Животко називає прекрасною, яка «просякнута глибоким розумінням дитячої душі». «Хлопчики» – то є твір, який має много цінного не тільки як оповідання для школярів і молоді, яким присвячує його перекладач, котрий своїм педагогічним чуттям відчуває глибину цього твору».

Українські емігранти в Празі та Подебрадах часто зверталися до праць Т. Г. Масарика. У 1928 році Український громадський видавничий фонд у Празі видав такі праці Масарика: «Чеське питання», «Про нашу сучасну кризу», «Іван Гус» в українському перекладі (перекладач не наведений). В українському перекладі М. Саєнка вийшла праця Масарика «Світова революція за війни Й у війні 1914-1918», на яку рецензію написав С. Сироленко.

У 1932 році в українському перекладі (перекладач не наведений) вийшла у видавництві Дитячої бібліотеки новинки «Пчілки» книга Карла Чапека «Розомови з Т. Г. Масариком. Вік молодості». Книга адресувалась дітям середнього та старшого шкільного віку.

В 40-х роках на сторінках часопису «Пробоєм» було надруковане оповідання «Муха» Луджі Пірандельо – з італійської переклава О. Шимановська. О. Шимановський належить переклад оповідання «Гірська корчма» Л. О'Флагерті.

Значний інтерес перекладачів був до поезій. Кваліфікованими перекладачами з чеської, німецької, французької, англійської мов вважалися Є. Маланюк, Л. Мосенда, Ю. Клен (О. Бургарт), В. О'Коннор-Вілінська, О. Бабій та інші.

Є. Маланюк перекладав поезії Й. С. Махара – відомого автора «чеської модерні», близького приятеля перекладача. Отакара Бжезіну переклава Ю. Шкрумеляк. До чеських поетів Й. В. Сладка, О. Бжезіни та Е. Пелішка звернувся М. Славінський.

Ю. Клен перекладав поезії Райнера Марія Рільке («З дівочих пісень до діви Марії», «Вігілії», «Ранні вірші»), що друкувались на сторінках часопису «Пробоєм» (1943). До цього ж автора звертався також Л. Мосенда.

Авторці кількох оповідань, повістей та п'ес для дітей – Валерії О'Коннор-Вілінській – належав близькучий переклад французької байки Ж. Лафонтена «Горячко молока». «Добрина мова, легкий і іскравий стиль, який барвисто передає сміт байки», – писав рецензент С. Довгала на сторінках педагогічного часопису «Учитель» (№ 6, 1932). На сторінках «Пчілки» (№ 5-6, 1925, знаходимо її переклад з французької мови поезії Рене Моракса «Рідна оселя».

Чеського поета Яромира Врхліцького та видатного американського поета Генрі Лонгфело перекладав на українську мову О. Олесь. «Пісня про Гайавату» приваблювала багатьох перекладачів, серед яких був і російський письменник І. Бунін. «Піснєю про Гайавату» Олесь відкрив українському читачеві Америку в поезії. Це поетична розповідь про героїчні вчинки легендарного благородного й мудрого вождя племені одживуїв Гайавату, який боровся за волю свого племені. Саме це й приваблювало перекладача.

Відома українська дитяча письменниця Марійка Підгірянка, що жила й творила на Закарпатті, часто зверталась до чеської та польської дитячої поезії. Вона перекладала вірші, скормовки К. Я. Ербена, Й. В. Сладка, В. Ганки, Й. Кошишка, К. В. Райса, публікуючи їх на сторінках «Віночка», «Пчілки» та у своїх збірках віршів для дітей.

З творчості польської поетеси М. Конопніцької Марійку Підгірянку привабив вірш «Не продам рідну землю». Назва вірша сама говорить за себе.

До староруської билини «Ілля Муромець» звернувся Ворис Мартинович, який переклав її на українську мову й видав книжково у 1928 році в Дитячій бібліотеці «Пчілки». Вступне слово до невеличкої книжечки написав О. Приходько, який познайомив читачів із жанром билини. Ціла билина складалась із шести пісень, в котрих оспівуваний героїзм Іллі Муромця, захисника своєї батьківщини.

І жанр драматургії був заступлений у перекладній літературі. Для лялькового театру перекладались переважно з чеської мови. Дві книжечки вийшли у Тячеві в 20-х роках: Матій Копецький «Пан Франц із замку» – невеличка п'еса-казка на 2 дії, яку переклав Е. Чермак; В. Вальдесарі-Плюмловська «Золота гусочка» – казка-п'еса у 3-х діях. З чеської мови переклав М. Дворян. Про цю казку-п'есу

А. Животко писав, що це «цікавий, веселий, легкий зміст п'ески, який переносить дітей у світ фантазії і викликає здоровий і щирий дитячий сміх». Однак він закидає перекладачам намагання часто «підробитися під мову дитини з її характерними рисами та хибами», що є великим недоліком.

М. Дворян з чеської мови переклав також п'есу на 4 дії Берана-Робля «Водяник», яка вийшла в Ужгороді в 1925 році.

Як повідомляв часопис «Пробоем» (№ 11, 1942), Роман Кирчов переклав з німецької мови п'есу Шрайфагля «Бог в Кремлі». П'еса вийшла книжкою, передмову до неї написав В. Бірчак.

У 20-30-х роках у закарпатоукраїнській літературі з'явився ще один вид перекладної літератури – адаптації, або «полегшення текстів» відомих творів світової літератури. До цього жанру слід віднести роман Ірини Невицької «Правда побідила», що власне була вільною переробкою роману Г. Сенкевича «Quo vadis». Роман І. Невицької побачив світ у 1924 році. Повість Петра Міговка (Петро Соломонович) «Смішний лицар» – це переробка роману Мігеля Сервантеса «Вигадливий і дальго Дон-Кіхот Ламанчський». Переробкою роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка в світовій війні» зайнявся Антон Бобульський, створивши «Воєнныя события Давида Шрапнеля и Ивана Певчука».

У 20-30-х роках чеські та словацькі літературознавці та перекладачі (Ф. Тіхій, А. Гартл, А. Черний, Ф. Журек, С.К. Нейман, Я. Затлоукал, Ф. Заплетал, А. Прідавок, В. Заяц, С. Обишовський та інші) широко знайомили чехословакську читацьку громадськість із закарпатоукраїнською літературою, «будуючи золотий міст зрозуміння і співчування», кажучи словами І. Франка.

Найбільший вклад у цю скарбницю зробив Франтишек Тіхій, йому належить серія статей про Закарпаття в найповнішій чеській енциклопедії «Ottův slovník naučný nové doby», чеський переклад народної балади «Коли мурували білу Маковицю»,³⁷ а в 1922 році він переклав і видав комедію І. Даниловича-Коритнянського «Семейное празднество».³⁸ Ф. Тіхій переклав і видав кілька народних переказів та оповідання «Князь Лаборець» Анатолія Кралицького.³⁹

У 1936 році у Празі вийшов збірник «Т. Г. Масаріку від українських поетів».⁴⁰ До збірки, яку упорядкував Франтишек Тіхій, ввійшли поезії О. Олеса, С. Черкасенка, Миколаї Божук, Василя Гренджі-Донського, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Марійки Підгірянки, Б. Мартиновича та ін.

Одночасно із цією збіркою у Братиславі побачила світ відома чеська антологія закарпатоукраїнської літератури, яку упорядкував і переклав Антонін Гартл.⁴¹ До антології, яка складалася із чотирьох частин, ввійшли твори 26 авторів. А. Гартл перекладав твори Василя Гренджі-Донського, якого вважав «основоположником української поезії на Підкарпатській Русі»⁴², Юлія Боршоша-Кум'ятського, Миколаї Божук, Марка Бараболі, А. Карабелеша, М. Поповича, Луки Дем'яна, І. Невицької, О. Маркуша, П. Міговка та інших. Чеські переклади А. Гартла публікувались на сторінках «Slovenského přehledu», «Rozhledu po Literatuře a umění», «Českého zápasu», «Podkarpatorské revue», «Slova a slovesnoři», «Kritického měsíčníku», «U-Bloku», «Činu», «Lidových novin», «Hodiné» – піділоче «Národního osvobození», «Českého slova» та інших.

Найбільш плідним словацьким перекладачем творів закарпатоукраїнських письменників у 30-х роках був Антон Прідавок, який намагався у своїх перекладах дотримуватись щонайближче оригіналу.

37 Země, 1920, s. 40-41.

38 I. Koritňanskij, Rodinná slávnoř. Původní přímo ze života Podkarpatských Rusínů vztatá komedie o 4-jednáních. Přeložil F. Tichý, Beroun, 1922.

39 Pověsti z Podkarpatské Rusi. Sestavil a přeložil František Tichý. Ilustroval Janko Alexy. Slovenský východ, Košice, 1930.

40 T. G. Masarykovi ukrajinskí básnici. Překl. F. Tichého. Česko-ukrajinská kniha, Praha, 1936.

41 Pozdravení Rusínů. Výbor z Literatury podkarpatorské. 1920-1935. Sestavil a přeložil Antonín Hartl. Podkarpatorské nakladatelství, Bratislava, 1936.

42 Hartl A., Deset let podkarpatského písemnictví 1920-1930, Slovenský přehled, XXII, Praha, 1930, s. 192.

На сторінках «Živeny» А. Прідиков опублікував переклад оповідання «Сирена», Ірини Невицької та невеличкий медальйон про життя і творчість Миколаї Божук-Штефуцової із зразками її творчості.

У 1937 році завдяки турбування словацького літературознавця Андрія Мраза десятий номер «Slovenských pohľadov» був повністю присвячений Закарпаттю. Номер розпочинається статею А. Мраза «Клич Підкарпатської Русі», далі йшли зразки художніх творів тогочасних закарпатоукраїнських авторів. З 17-ти поетичних перекладів 10 належали А. Прідикову (А. Патрус, П. Пойда, Ю. Боршош-Кум'яtskyj, О. Валецький, А. Карабелеш, Миколая Божук, М. Грицак, Зореслав, В. Добош, М. Попович). З 16-ти авторів прози А. Прідикову, який виступав тут під псевдонімом А. П. Умкін, належали 6 (Т. Жидович, М. Попович, О. Фаринич, П. Міговкі, Л. Дем'ян, О. Маркуш).

Часто звертався А. Прідиков і до творчості Василя Гренджі-Донського. У 1937 році В. Гренджа-Донський видав «Підкарпатські казки». ⁴³ З цієї збірки А. Прідиков переклав на словацьку мову 17 казок і видав їх під назвою «Príhody Miša uličníka». ⁴⁴

Повість Василя Гренджі-Донського «Ілько Лепей, карпатський розбійник» вийшла у Львові в 1936 році у видавництві «Українська бібліотека». На Закарпатті була повість конфіскована, але недивлячись на те в тому ж році вийшла в чеському перекладі, а в 1939 році – в словацькому. ⁴⁵ Словацький переклад зробили Володимир Заяць і Стефан Обицьовський.

Отже, 20-40 роки були найпліднішими в галузі перекладацькій як світової, так і з чеської літератури. Чеські переклади світової літератури відігравали роль посередників в перекладанні на українську мову. Треба підкреслити, що перекладачі майже не звертались до словацької літератури, що можна пояснити тим, що українська діаспора знаходилась переважно в чеському середовищі, що вона не орієнтувалася в словацькій літературі. Безумовно, що перекладна література мала ряд недоліків, бо вибір творів був спорадичний, він повністю залежав від особистого інтересу та смаку перекладача.

Серед перекладних творів, з одного боку, знаходимо майстерно виконані художні переклади, а, з другого боку, перекладачі часто вдавалися до переказування чужомовного твору, чим втрачалися художня вартість художнього стилю даного автора.

Перекладна художня проза була заступлена переважно творами дитячої літератури, тоді як поезія охоплювала значно ширший діапазон. Перекладна література на Закарпатті та Східній Словаччині міжвоєнного періоду відіграла важливу роль. Вона поширювала кругозір читачів, жанрово й тематично доповнювала місцеву закарпатоукраїнську літературу, допомагаючи формувати місцеву літературу, поглиблювала естетичні смаки читачів на країніх зразках чужомовної літератури, готувала покоління майбутніх перекладачів.

Перекладна література стала у центрі уваги тогочасних критиків та рецензентів.

Підсумовуючи досягнення в галузі перекладної літератури, Володимир Бірчак закликав молодих поетів та прозаїків гостріти своє поетичне перо на перекладах, які вчили, «як щадні, скупі на слова є великі майстри слова». ⁴⁶ Перекладний текст змушував шукати відповідний точний вислів, щоб вірно передати думку оригіналу, а це вимагало солідного знання рідної мови. Шкода, що досвід перекладачів 20-40-х років не був достатньо підхоплений і творчо продовжений у післявоєнні десятиліття.

43 Державне видавництво в Празі для українських шкіл, ілюстрував Бутовський, Прага, 1937.

44 Grendža-Donskij V., Príhody Miša uličníka. Rozprávka. Preložil Anton Prídavok. Ilustroval Jožo Iliečko. Vydal Ján Horáček, Turč. sv. Martin, 1943, 137 s.

45 Grendža-Donskij V., Ilko Lepej – karpatský zbojník. Z ukrajinského preložili: Vladimír Zajac a Štefan Obišovský, Prešov, Meteor. Časopis napínavých, dobrodružných a zábavných románov, I., č. 3, 1939.

46 Бірчак В., Значення перекладів красного письменства, «Підкарпатська Русь», р. VIII, ч. 2-3, Ужгород, 1931, с. 36.

ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТА КРІЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ КОБЗАРЯ

ШЕВЧЕНКОВЕ слово – це дивовижно великий материк, для якого характерні чотири сторони світу, чотири пори року, де орієнтиром у цьому царстві духа завжди постає ч е с н е світило – Сонце правди. Воно опромінює віру людини в країці начала життя на землі, де, як відомо, кривда п р е д у с і тільки навзгід – торжествує справедливість. У п'ятому сенсі Тарас Шевченко (1814-1861) явив свою творчістю рівень таких могутніх духовних амагань, модельна сила яких заснована всуціль на загальнолюдських цінічних засадах. Хоч їхня сутність має армійський а д і о н а л ь н и й ґ р у н т , проте внутрішньої чи зовнішньої суперечності тут нема, бо Шевченко, як і Данте, Руставелі, Шекспір, Гете, Гюго, Міцкевич, Пушкін, Петефі, Ботев, Янка Купала та багато інших світочів людської думи, володів нещідробним даром – нести світло універсальної правди, вселюдських ідеалів у пустельній темряві, висвітлюючи передусім люд скривдженій, поневолений, упосліджений, але – замулений у каламуті. Тому, що той люд був народом, який не тільки очікував, але й прагнув зміни долі. Як слухно наголосили Іван Франко, 1840-го року – зі з'явою «Кобзаря» – «в літературі загальноєвропейські стався факт», бо аі сторінок Шевченкової збірки постав на поченів зразок образ селянина, який уособлював потужний потенціал – ні, не челяді як загалу, а всього українського народу, власне, етносу-суб'єкту. Отже, законоімірно, що українська нація за наступних епох вбачала й добачає в Шевченкові свого духовного пророка, найрельєфніший символ національної свідомості, адже той провідник вказає всебіч усім поколінням, сказати б словами Івана Франка, «нові, світлі та вільні шляхи...». Без перебільшення, цей дорожака, либонь, не був би таким самовладним, коли б Тарас Шевченко не звертався у своїх творчих устремліннях до неминущого образу Ісуса Христа – Сина Божого, який стався чоловіком і вмер на хресті задля порятунку людства. Поза всіким сумнівом, нашого поета хвилювали д в і природи Христа – Божа й людська, які єдналися в одну органічну сполучку парадигмою Віри в можливість п р а в е д н о г о життя людини на землі. Так, тіло Христове поліщилося розіп'ятим, але не образ Сина Божого. Звідси для Тараса Шевченка поставала доленона рефлексія у пов'язі з Україною та її нацією – розіп'ятою на різних її теренах, що входили в державні організми народів-сусідів, проте неазищеною як суб'єктний чин. Та рефлексія набула визначальної важливи у багатьох творах, де безпосередньо або опосередковано носієм руху – по вертикалі й горизонталі – є Ісус Христос («Марія», «Не гріє сонце на чужині», «Сретик», «Катерина», «Москалеві криниці», «Неофіти», та ін.). Як відомо, жертву Понтія Пилата, римського прокуратора Юдеї, Шевченко називає 23 рази, святобливо іменуючи Сина Божого Х р и с т о с о м , один раз – І с у с о м , а також відповідно один раз – по-церковнослов'янському і І у с у с о м .¹ Таким чином, двадцять п'ять разів Тарас Шевченко засвідчував судомний поштовх свого серця назустріч найдосконалішому еству, окресленого аурою Воскресіння. Адже відомо: той хто воскрес для життя, більше – не вмирає. Тут нуртує рефлексійний х а р а к т е р , наприклад, образу Христових страстей, які в'яжуться з єдиноособовою адресою, з одного боку, і понадсвітовим мотивом, себто від Бога, – з другого. Тому таким аргументованим видається під пером автора «Подражанія II псалму» зіставлення, сказати б, паралель між реальним Воскресінням Христа у недільний день загалом і вірою у завтрашнє Воскресіння України – зокрема («Воскресни я! – той пан вам скаже. – Воскресни нині!»). Злагнуті істинність, означає порозуміти й сприйняті.

1 Див.: Словник мови Шевченка.-Київ, 1964. -Т.1. -С. 388-389; 304.

ти увесь безмежний і благий біль Шевченка-поета в його проханні до Вседержителя, аби настав для України животворний сад. А ще –

...Веселій рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на сім світі
І більш нічого не давай...²

Поетова імперативність містить заклик, що слугує об'єктивізації пізнання Божої ласки – від її самооб'явлення до (позитивного чи від'ємного для України) богогласного призначення. Лавиноподібно розгортається драматична колізія, осітально виразна на відстані Христових страстей. Вона, завершуючись запитанням до Господа, спричиняє ефект Відкуплення:

Погибнеш, згинеш, Україно,
не стане знаку на землі,
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Україно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко?

(«Осія. Глава XIV»)³

Тарас Шевченко викристалізовує триединість природного циклу буття людини (з'явя, становлення, відхід «у країні світі») у широкому планетарному контексті; в його основу покладене Христове Воскресіння, що воплотилося «згідно з Писанням». Чин воскресіння у поезіях Кобзаря, як правило, індивідуалізований, закодований на добрих намірах і зримих ділах Творця з проекцією на «Я-ОСОБУ». Від її імені висхідна мінімолітва, що зосереджує головну увагу на конкретику явлення, достовірний час воскресіння «Я-ОСОБИ»:

Воскресну чині! Ради їх.
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих отих рабів ніших!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.

(«Подражаніє II псалму»)⁴

Докладний аналіз поетичних творів Т. Шевченка, в яких містяться авторські звернення до образу Творця неба і землі, а також до єдинородного Сина Божого, приводить до однозначного висновку: слово – це визначальне надбання в устах Ісуса Христа, норма божественної нагороди.

І до речі, те слово несе не розпуку, а радше є вісником сповіді про живе, хоч і мовиться про Розп'ятого Сина Марії.

І помолилася в перший раз
За нас Розп'ятому. І спас
Тебе розп'ялий син Марії.
І ти слова його живії
В живу душу прийняла.
І на торжища, і в черготи
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла.

(«Неофіти»).⁴

Чи варто підкреслювати, яким дужим згустком мислеамісту, мислеформи або антитези має бути аркетип молитви предків, голос яких почув і постійно чув Шевченко, а відтак конгеніально передав нащадкам, створивши часову й просторову єдність поколінь. У цьому також полягає сила художнього мислення Кобзаря – він зафіксував предметний для українського народу символ свободи, зокре-

2 Т. Шевченко. Кобзар. - Київ, 1993. - С.442; 444.

3 Т. Шевченко. Кобзар. - Цит. видання . - С. 442.

4 Т. Шевченко. Кобзар. - Цит. видання. -С. 436

ма, у творах, що містять миролюбну причинність Христового ідеалу, а також духовного клімату у пов'язі з Богом-Отцем і чеснішою від херувимів, незрівняно славнішою від серафимів – пресвятою Богородицею. Наголосимо: частотність Шевченкового звертання до образу Матері Сина Божого складає 25, тобто стільки, як і до образу Христа.⁵ За нашим переконанням, така кількісна рівновага під пером поета – примітна деталь. Без сумніву, в основі оцінок, інспірованих джерелами Святого Письма, лежить глибокий трагізм, осмислений Шевченком і відтворений у тканині високохудожніх поезій. Страхдання Ісуса на чесному хресті викликають не тільки рефлексійний біль, але й відображають світло зворотньої іпостасі – благотворний вплив Святого Письма на художню палітру автора поеми «Марія». Цей вплив стає добре арозумілим, якщо вести бесіду про історичні долі України в рецепції Шевченка (у жодному випадку, не в сенсі міфологеми).

Моральний імператив Шевченкового висновку, якого поет дійшов, наприклад, у (виймково з огляду на художній ефект цікавому) вірші «Чи ми ще зійдемося знову?», сягає вершинного самопоширення на рівні чисто національної ідеї. Ось її домінантна суть, сформульована Кобзарем ще в 1847 році:

Свою Україну любіть,
Любіть ї... Во время любте,
В оставлю тяжкую минуту
За неї Господа моліть.
(«В казематі»)⁶

В цьому контексті було б, як на нашу думку, доречне зіставлення цього об'єднчого промислу спасіння Шевченкової землі з умилостивленням, висловленим у «Посланні до євреїв» св. Павлом: «Люди клянуться більшим від себе, і всякі іхні суперечки кінчаються клятвою для ствердження» («Надія – якір душі». – До євреїв, 6,16).⁷ Своєрідне Шевченкове «послання» розпікає почуття для очищення, а відтак – для самоутвердження на рівні утертої обітниці – «Свою Україну любіть, любіть ї!...» Іншими словами, заклик національного Пророка розкриває не улесливу любов – доконувати прагнення («любити с е б е в Україні, а напавки: любити Україну в с о б і!»), бо ж сказано: «Наповніть землю та підподрядковуйте ї собі». Тарас Шевченко вивищував ступінь функції м о л и т в і⁸ як засобу посередництва між Богом і людьми, коли пристрасно виписує діалог між батьком і сином: «М о л и с ь . Молися, сину: за Вкраїну...». Будьмо певні: цей тільки умовно реалізований діалог містить нечувано д і е в и й вольовий ряд, що обергає духовну суверенність як одноплемінників поета, так і люд с ь – ку природу Христа, тобто Людину – Ісуса Назаряніна. У Шевченкових рядках «Мені однаково, чи буду Я жити в Україні, чи ні: оголений нерв, відкритий на круговерть відлунила з уст Апостола Павла: «Живу вже не я, а ж и в е Христос у мені!» («До галатів», 2,20).

Шевченкове письмо – це жертвний уклін людям доброї волі, які мають знасти: «Нема на світі України, немає другого Дніпра» («І мертвим, і живим і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні мое дружнєє посланнє»). У цьому письмі нема агресивної статики; тут курткують студені джерельця палкої в іри («В своїй хаті своя й правда, І сила, і воля»), яка підсилюється так званим зворотнім резонансом сприйняття факту, події, явища («Правдою торгують. І Господа зневажають, Людей запрягають В тяжкі ярма...»). Примітно, що суцільній зворотній з'язок – це характерна ознака, власне, для багатьох поезій Шевченка і, зокрема тих, де стережним є кодовий знак Вседержителя¹⁰, себто слова «Бог», «Господь», а також «Христос». Ось, приміром, спа-

5 Див.: М. Гнатишак. Тарас Шевченко й релігія. – Львів, 1936. – С. 17-18; Б. Завадка. Серце чисте подай. Проблеми релігії у творчості Тараса Шевченка. – Львів, 1993. – С. 42.

6 Г. Грабович. Шевченко як міфотворець. – Київ, 1991. – С. 15; О. Забужко. Шевченків міф України. – Київ, 1997. – С. 108.

7 Т. Шевченко. Кобзар. – Цит. видання. – С. 284.

8 Усі фрагменти Святого Письма цитуються за виданням: Новий Завіт. За благословенням Блаженнішого патріярха Йосифа. – Рим, 1983.

9 В. Мокрій. Українські поетичні молитви (Період Київської Русі). – Варшавські українознавчі записки. – Зошит I. – Варшава, 1989. – С. 55.

10 За підрахунками М. Гнатишака, Тарас Шевченко «вкрашлює» у канву поезій слово

лах мислі з твору «Минають дні, минають нощі», де знаходимо перви си у безпосередність молитової щирості, яку поет висповідує болісним освідченням – зойком душі:

Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злой! злой!¹¹

До речі, в переважній більшості Шевченкових поезій осібно важому роль відіграють саме авторські монологи, звертання, а також прохання, близькі до утвердження божої й людської милості, висловленої у благальний молитві до Отця-Вседержителя (сюди відносимо й звороти «Господи благати» «Бога благати», «Богу молитися» тощо), або ж у словесних засвідченнях смиренної покори та щирої любові до триедивного Бога – Отця і Сина і Святого Духа, до Пречистої Богородиці Марії¹². Це, власне, одна з важливих і багатовимірних іпостасей у творчості Т. Шевченка – насамперед як митця, а відтак – тонкого знавця й тлумача Старого Завіту й Нового Завіту Святого Письма. Скажімо, своєю поемою «Марія» Шевченко підносиТЬ Матір Ісуса Христа, за словами Івана Франка, «... таку нещасну жінку» «до апофеозу».¹³ Ведемо мову про (по-шекспірівськи досконалу) захищеність моделі художнього мислення українського поета. Шевченко своєю енергією думки, ходами й піступами постає непервершеним майстром візії минулого й майбутнього Вітчизни з її єдиним у світі Дієром.

Образ Христа в Шевченкових поезіях співвідноситься на пропорційній високості з реалією Воскресіння Сина Божого, що послідовно прочитується в одновимірній іпостасі – оптимально зорієнтованій паралелі з вірою та констатуючою надією в означено близьке Воскресіння України. Звідси – своєрідна і воднораз цілеспрямовано драматична зображенія ситуація, коли здійсниться те, що повинно статися:

Не смійтесь, чужі люди!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..

(«Стойте в селі Суботові»)¹⁴

Ці пророчі слова, написані Т. Шевченком 21 жовтня 1845 р., виповнилися по 146 вєснах, а саме 24 серпня 1991 року волею мільйонів українців, які здобули наприкінці ХХ століття віками вистраждану незалежність. І на державно-творчому шляху України тарас Шевченко був і є, кажучи твердженям Івана Франка, «немов великий факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчистішим вогнем європейського поступу».¹⁵

•Бог• загалом 600 разів. – Цитуємо за виданням: Б. Завадка. Серце чистее подай. – Львів, 1993. – С. 42.

11 Т. Шевченко. Кобзар. – Цит. видання. С. 255.

12 Т. Пор.: М. Лесів. Власні імена святих у поезії Тараса Шевченка. – Варшавські українознавчі записки. – Зошит I. – Варшава, 1989. – С. 156.

13 І. Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 34. – Київ, 1981. – С. 388.

14 Т. Шевченко. Кобзар. – Цит. видання. – С. 227.

15 І. Франко. Тарас Шевченко і його «Заповіт». – І. Франко. Зібрання творів. – Цит. видання. – С. 388. Див.: І. Франко. Сучасні досліди над Святым Письмом. – І. Франко. Зібрання творів. – Цит. видання. Т. 38. - Київ, 1983. – С. 405; Л. Бондар. Образ Ісуса Христа в інтерпретації Івана Франка. – Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Т. CCXXIV. – Праці філологічної секції. – Львів, 1992. – С. 128-129;

J. Hugskolian. Iwan Franko i Biblia. – Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodnioeuropejskich. – Redakcja Ryszard Lužny. – Kraków, 1998. S. 337.

Біблійні мотиви й еротика в модерній українській поезії*

Образ невеличкої поеми П. Тичини «Скорбна маті» (1918), що походить з його ранньої творчості, зачерпнуто з Біблії. Поет її добре знатав ще з дитинства, бо ж був сином сільського дяка Григорія з села Піски, тогочасного Козелецького повіту на Чернігівщині. Святе письмо, як основне джерело Біблії, пильно вивчав Тичина також у Чернігівській духовній семінарії, де співав у церковному хорі й захоплювався музикою. Поодинокі моменти з Біблії знаходимо в поета і в інших його творах («І Бєлій, і Блок...», «Месія», «Мадонно моя», «Чистила мати картоплю» та ін.), але у «Скорбній матері» біблійні мотиви переважають і охоплюють всю поему.

Символіка її надихана тогочасними подіями на Україні: перша світова війна, революція, братобічча громадянська війна, що принесли кров, руйну і голод. В той час Тичина у Києві пережив українську революцію, болючу поразку УНР і тригаддять кривавих змін влади на Україні. Чотири невеличкі, але концептуально зладжені частини поеми з великою сугестивною силою всі ці події символікою художнього образу відтворюють. У першій частині Божа Матір, проходячи по полю (розумій – по Україні), побачила в житах чийсь труп (розумій – тогочасну зруйновану Україну). «Спинилася Божа Маті, – продовжує поет, – заплакала слозами». Акордом першої частини є поетове вселюдське, але й пророче –

Як страшно!..Людське серце
Докраю обідніло.

Ще більше воно обідніло, як знаємо, за більшовизму і другої світової війни, а технократія сучасного світу це зубожіння, моральну кризу людства ще більше поглиблює.

В другій частині поеми Матір Божу вітають апостоли, що хочуть прийти до Емауса:

Возрадуйся, Marie!
Шукаємо Ісуса.

Пошуки Ісуса, тобто правди і справедливості, виявилися безуспішними. Божа Матір закликає апостолів відвідати спустошенну війною й згвалтовану більшовицькою Москвою Україну:

Ідіте на Вкраїну,
Заходьте в кожну хату –
Ачей вам там покажуть
Хоч тінь його розп'яту.

* Ця невеличка праця була викликана семінаром з нагоди 120-х роковин з дня народження О. Олеся, що його 3.12.1998 р. відзначала Кафедра української мови й літератури філософ. фак-ту Університету П. Й. Шафарика у Пряшеві, куди мене запросили поділитися своїми спогадами про славного ювіляра. В дискусії на цьому величм корисному семінарі один з доповідачів сказав, що в українській модерній поезії часів Олеся інтимні – а в тому плані й еротичні – мотиви були, мовляв, ще в пелюшках і навіть зовсім табу. Шодо цього я зайняв дещо іншу позицію в дискусії, яку тут sine ira et studio висловлюю в письмовій формі.

В третій і четвертій частинах поеми – біль і розpac Божої Матері, але в її особі й поета і кожного українця:

– За що Тебе розп’ято?

За що Тебе убито?

Символіка поневоленої України з розп’ятим Ісусом Христом очевидна. Очевидні також і «Янголи на небі», – розумій сильні сього світу, які про трагедію України «Не чули і не знали». Домінантний у поемі образ «Скорбної Матері» є виразно необароковий, виразно український. Приметно, що цю поему Тичина надписав «Пам’яті моєї матері», тобто і своїй рідній матері і Україні. «Цей образ матері, матері-України, Богоматері, нищеної братобівіством і зрадницькою рукою сусідів, – пише Ю. Лавріценко, – по-мандрує із «Соняшників кларнетів» через твори найбільших талантів – Хвильового, Головка, Косинки, Осьмачки, Яновського, Бажана, Сосюри і навіть неокласика Рильського».¹

Поруч з біблійними мотивами досить частими в українській модерній поезії були й мотиви еротичні. Знаходимо їх у поетів різних стилів і напрямків. В одному з віршів, що походили ще з часів громадянської війни, В. Сосяра з шитомою для нього безпосередністю згадував:

Кіно Австрійський офіцер
І ти зі мною в ложі.
Не можу пригадати тепер,
Ніяк згадать не можу, –
Як ти могла, як ти могла
Тоді не бути моєю?
Коли від погляду цвіла
І маком і зорою.
Казала: все мені роби...
Я ж тільки брав за груди.
Ніхто тебе так не любив
І так любить не буде!

Подібні ситуації бувають у поета і в інших віршах. «Не тільки для дівчат було в його поезії і в ньому самому, – підкреслює його сучасник, – щось від незідразного Дон Жуана, що любить і зраджує з однаковою всеобезаброюючою повнотою і швидкістю».² Наводимо ці слова для ствердження досить частих автобіографічних моментів у його творчості.

Особливо приємна була еротика для футурістів. І вона зі своїми кав'ярнями, повіями на вулицях і біля ліхтарів великих міст і т.д., була невід’ємним атрибутом їхніх урбаністичних тенденцій і снаг европеїзації української літератури. Лідер українських футурістів Михайло Семенко (1892-1934) стверджував, що Бодлерові «Квіти зла» розквітають і на Україні (вірш датований у Києві 1918 р.):

Улиця бодлериться владно,
Розцвіли Квіти Зла –
Що ж мені в душу безоглядну
Ти принесла?

Повій в його творах часті гості. Бачить він їх у різних ракурсах: на хіднику («Тротуар», 1918), з вікна кав'ярні («Interieur», 1918), у вирі шаленого міста в поета увесь «Світ захоплений мрією проститутки» («Дим і грюк»,

1 Юрій Лавріценко, Розстріляне відродження. Антологія 1917 – 1933. Париж 1959, с. 941.

2 Там таки, с. 166.

1918). Семенкова еротика зі своїми коканками й повіями була, як бачимо, невід'ємною у його богемсько-кав'ярняй тематиці. Привабливий ліричний образ коханки, а інколи й повії, яких у нього деколи годі розрізнати, часто зустрічаємо в ранній Семенковій поезії. Один з тогочасних критиків – він же й поет-динаміст³ – знайшов у поезії українських футурристів і вульгаризми, що трохи споріднюю іх навіть з далеко віддаленим від них І. Котляревським, який у своїй «Енеїді» безцеремонно «скропив» саму богиню подружжя:

Юнона, сучча дочка,
Розкудкудахалась, як квочка...

Цілком «оголено» виступає еротизм у поезії вірного Семенкового друга Гео Шкурупія (1903-1937). Бажання бути екстравагантним, не таким, як інші, змусило його навіть змінити своє ім'я Юрій на Гео. Оскільки ранній Семенко обертався й оспіував досить культурну кав'ярню і нерозлучну з нею богему, Шкурупій дає перевагу гамірній великоміській вулиці з її «капелюхами на стовпах», «півосвітленими ліктарями», що під ними чекають нафарбовані «вільні» жінки і т.п. У нього еротика невіддільна від супільних мотивів, особливо від модної тоді світової революції. В своїх «Бубнах смутку» (1922), які є шедевром його поезії, він порівнює своє серце з бубном світової революції:

Коли очі твої підо мною,
перса
і тіло твое...
Б'є барабан революції
в серце мое світове...

В подібній «оголеній» еротиці, у виразно секс-натуралістичних сценах футуристи і їхні читачі не бачили нічого грішного. Любов вони трактували лише як хімічну реакцію, редукували її до звичайного сексу. Її дуалістичне розуміння було ім чуже. У Семенка любов, наприклад, звужувалась до його «атавіз». Подібний вульгарно-матеріалістичний погляд на любов і кохання мав теж Гео Шкурупій. І в цьому футуристи бачили оригінальність, новаторство і навіть якесь пророцтво.⁴

Вершиною еротизму в українській модерній поезії можна вважати курйозну поему Валеріана Поліщука (1897-1942) «Онан», що вийшла у його збірці «Вибухи сили» (Київ-Катеринослав 1921). Темі особливо не пощастило: «неморальна» назва поеми відстрашувала видавців й передруковувати, а критиків – про неї згадувати.

Відважився відгукнутися про неї, зразу ж після її публікації, поет і критик Майк Йогансен (1895-1937), який її з панівної тоді маркс-ленінської критики гостро засудив, закинувши авторові «спокусливи малюнки апологетів онанізму і хаотичного соitus-у».⁵ Ця виразно лівацька партійна критика не дозволила талановитому письменникові-експериментаторові й критику глибше розглянути цю річ і сказати, що сюжет поеми «Онан» Поліщук зачерпнув з Біблії, яка за більшовизму вважалася табу. Таким чином Біблія, як архітвір світової літератури, з якої черпали своє натхнення найбільші письменники світу – між ними й Шевченко, Франко і Леся Українка, Ти-

3 В. Юноша (під цим псевдонімом виступав В. Поліщук), Котляревський і футурізм. – «Січ», № II, Січеслав 1919.

4 Докл. про футурізм у нашій кн. «Українська радянська поезія 20-х років (за стилями й напрямками)». Київ 1991, с. 254-260.

5 Майк Йогансен, зб. «Жовтень», Харків 1921.

чина, Маланюк, Юрій Клен та ін. – інспірувала також авангардного «конструктивного динаміста» В. Поліщука, який хоч, може, й був атеїстом, але Біблію напевно знав, бо ж був селянським сином і ще 1917 р. закінчив у Катеринославі гімназію, студіював за УНР історико-філологічний факультет у Кам'янець-Подільському університеті, ректором якого був тоді І. Огієнко (пізніше митрополит Іларіон), відомий мовознавець і перекладач Біблії на українську мову. Як людині літературно освіченій Поліщукові напевно був відомий архітектор І. Франка «Мойсей» (1905), у вступі до якого автор писав, що Біблія не повинна бути за кругозором освіченої людини.

В перших пореволюційних роках між виразно лівацькими витівками в літературі (деструкція форми, негація класичної спадщини, епатажі буржуа і своїх ворогів та ін.), поширина була також теорія, але й практика «вільної любові», запозиченої із Заходу «Freiliebe». Існували навіть пролеткультські гуртки «Геть сором» (з рос. «Долой стыд!»), в яких голі хлопці й дівчата марширували вулицями з червоними прапорами, на яких красувалися ці радикальні лівацькі гасла. Автор цих слів сам був свідком таких маніфестацій у Полтаві десь 1922-23 рр.⁶

У своєму віршовому вступі до згаданої поеми В. Поліщук засуджує вільне кохання своєї героїні Оксани з її черговим секс-партнером Ванькою, що, однаке, виявляється значно привабливіше, ніж проповідування, а то й уживання онанізму. Саме на це М. Йогансен не звернув уваги. Епізод з Онаном, другим сином Юди (Іуди), подається в Біблії у Старому Завіті: Книга буття 38: «8 І сказав Юда до Онана: «Увійди до жінки брата свого, і одружися з нею, – і встанови насіння для брата свого». 9 А Онан зізнав, що не його буде насіння те. І сталося, коли він сходився з жінкою брата свого, то марнував насіння на землю, аби не дати його своєму братові. 10 І було зло в очах Господи те, що він чинив, і вбив Він також його». ⁷ У весь цей біблійний сюжет крім десятого речення, в якому Господь засуджує але діяння Онана, український поет переповів мовою поезії і в діалогу Онана з молодшим братом Шелою підніс його до філософських роздумів про біологічну основу всього живого на землі, а також і про форми статевих відносин.

В поемі Поліщука є, однаке, ще один важливий аспект. Він нині важливіший за проблеми сексу, бо ж торкається морального стану збільшовиченої України. Здеморалізований образ української жінки Оксани, яка забула Шевченкову пересторогу «Кохайтесь, чорнобриві, Та не з москалями!» йходить по руках Ваньків і Сенків, дає сумний образ згвалтованої України після придушення УНР дикими ордами Муравйова. Наїздники, щоб остаточно поневолити козацький народ, вживали не тільки терор і репресії національно свідомих українців, але й різних способів деморалізації, поширювали атеїзм, розпусту й вільне кохання.

Все це діялось під прапором соціалізму. Мимоволі згадується при цьому відомий вислів Тургенєва: «Чого коснеться рука русского – все загадит». Так воно сталося і з соціалізмом, що його на багнетах принесли з півночі жадібні сусіди. В покоренні індія це була «вогненна вода», тобто віскі чи якийсь інший алкоголь, яким споювали наївних володарів прерій. У випад-

6 Докл. про це у згаданій кн. «Українська радянська поезія 20-х років», Київ 1991, с. 100.

7 Цитуємо за: Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської та грецької на українську паново перекладена. Українського Біблійного Товариства 1999, с. 41.

ку України це були її непіддайні дівчата й жінки, яких гвалтували, купували й заманювали на добре плачені місця «візволителі». Часто їх також брали до репресивних органів, де вони як Поліщукова Оксана стриглися, ходили в солдатському галіфе з наганом і розстрілювали своїх братів. Це було навіть більше ніж братобіство, бо ж підривало національний організм, нищило здорову мораль, занижувало популяцію й репродукцію. А всякі Ваньки й Сен'ки, які виступають у поемі Поліщука, не рідко заражали українських жінок тяжкими хоробами, як це було за першої світової війни в Гуцульщині, куди московські війська занесли сифіліс, який у деяких часинах Росії був домашньою недугою.⁸

Кожна доба по-своєму інтерпретує твори. Суспільна значимість згаданої «курйозної» поеми В. Поліщука є для сьогоднішньої України далеко важливіша, ніж її еротика, яку в цьому плані можна вважати маргінальною. Щодо мотивів еротики то тут ще за життя Олеся з'явився вінок сонетів В. Бобинського «Ніч кохання» (1923) і його ж збірка віршів «Ніч кохання» (1924). З поступом часу мотиви еротики сильніють і в українській літературі.

Біблійною тематикою наповнена кожна доба і кожний жанр української літератури. Наглядно це видно з «Хрестоматії української релігійної літератури» (Мюнхен-Лондон 1988, с. 552), що її зладив Ігор Качуровський.⁹

Перший том її охоплює поезія, для другого заплановано прозу, у третьому має бути драматична література. Для нашої теми особливо важливий перший том, де – поряд з належними статтями В. Яніва (Поезія благодаті, с. 5-8) і І. Качуровського (Містична функція літератури та українська релігійна поезія, 1-25) – в чотирьох частинах подано класичні зразки згаданої проблематики: I – Анонімна й стара поезія (31-49), II – Нова поезія (XIX – поч. ХХ ст., 53-200), III – Новітня поезія (20-ріки, Західна Україна та еміграція, 205-477) і IV – Відродження християнських мотивів (Шестидесятники й дисиденти, 481-531).

Подібного тематичного видання про еротику в українській літературі ще поки що нема, хоч варто б видати й таку, бо її це явитьце входить до людського життя, його значно збагачуючи, але інколи й нівечачи його. Про це, напр., свідчить недавно видана в Києві курйозна книжечка Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (1996). Титул підказував соціологічну студію, але був це романчик і немало курйозний. Він викликав низку натхнених, але й лихих оцінок, що закидали відважній авторці девальвацію художнього слова. В анотації сказано все істотне: «Сексуальна одіссея художника й поетеси, розгортаючись в Україні й Америці кінця ХХ-го ст., обертається правдивою середньовічною містерією, в якій геройня проходить колами недавньої української історії, щоб зустрітися віч-на-віч із Дияволом». Яка була ця зустріч, найкраще відомо героям романчику, але – зрозуміло – й самій авторці. До порушених питань можна ще чимало чого додати, але це вже залишимо для дальших дослідників.

М. Неврлій

8 Згадаймо тут С. Єсеніна: Гармоніст спиртом сифіліс лечит, Что в киргизских степях получил.

9 Рецензовала цю книжку сумлінна київська дослідниця Ірина Бетко в ж. «Слово і Час», 9, Київ 1991. Вона є теж автором серйозних праць: Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки» (1991), Біблійні мотиви й сюжети в українській поезії кінця ХІХ – поч. ХХ ст. (1991), Рецепція Біблії в українській поезії (1993) та ін.

Іван Гвать

НОЄВІ НАЩАДКИ І ЇХ НАНАШКИ ПІД БЕСКИДОМ

(Після інтродукції — про карпатські О. Солженицина)

Завершується Друге тисячоліття світової історії від народження Ісуса Христа. З цього приводу готують спектакль ті й для тих, які до цього значимого дня доживуть. По-різому відзначатимуть цей День різні держави й народи, серед них і такі, походження й мова яких ще остаточно не з'ясовані науковою, проте вони шанують себе, як народ і свою мову, наприклад — баски в Іспанії.

Відзначатимемо прихід Третього тисячоліття і ми, русини-українці під Бескидом на Пряшівщині й попри те, що дискусія на тему: що ж ми, власне, за народ, звідки прийшли й куди належимо, триватиме, скаже, й у наступному столітті. Чи є ми частиною українського народу? Чи ми, — русини, яким немає у світі пари? А, може, ми — прямі нащадки Ноя, може, його ковчег зупинився після Всесвітнього потопу не при підніжжі, як припускають, гори Аракат, а десь у Карпатах, може, на схилах гори Бусов або там, де руїни Маковицького замку? Зійшов екіпаж з Ноєвого ковчега і помітив на землі ... росу, і сонце сіяло (в стипетській міфології «Ра» або «Ре» — бог Сонця) і так ті, Богом збережені люди, чи то «від роси», чи у зв'язку з міфологічною уявою, від «Ра-Ре» почали називатися «росинами» або «расинами» й впродовж тисячоліть стали вони, тобто ми, їхні нащадки, — русинами..

Хотілося б продовжувати конструювати таку гіпотезу й заманити тебе, шановний читачу, у далеку мандрівку в сиву давнину. Адже це так цікаво! Тільки той, хто здатен чимось дивувати сьогоднішній і навколишній світ втішається популярністю, про нього говорять, пишуть, у нього беруть інтер'ю...словом, він усіх дивує неначе маг або шаман; він зберігач і оберігач тайни.

На жаль, на відміну від басків, про русинів-українців майже все відомо. Про це подбала наука і, так би мовити, «роздягла» нашу історію, народні обряди, духовну і матеріальну культуру, зрештою, і мову, чи пак визначила мовний ареал і пряму спорідненість наших говірок з українською мовою, а духовну культуру — з культурою України. Але хіба наука — це все? «Але повічте мі, що то є «научна правда». Ці то є якась свята правда, о которой не мож похыбовать?» (П. Магочі. «Русини: Новый ци оновленый народ?», Руслан, ч. 2, 1991).

Дійсно, ритм життя з метою вижити в русинсько-українських селах під Бескидом сьогодні мало чим відрізняється від життя до часів епохального відкриття Коперника. Зрештою, чимало є таких, які й сьогодні не усвідомлюють собі, що жив колись астроном М. Коперник і що він зробив революцію в науці. Отже «научна правда» не є «святою правдою», твердить професор, щоб водночас відкрити шлях для спекуляцій, щоб дивувати — баламутити моїх земляків на Пряшівщині, та й навколишній світ, ба й навіювати переконання перед деякими європейськими політиками, начебто «весна народів» в Австро-Угорщині щойно тепер завершується в Карпатах, де відкрито «четвертий східно-слов'янський народ». І за гроші можна запрошувати різних учених, які розповідатимуть «твірдим русинам», наприклад, про «народження монегаської мови». Але можна ще радикальніше! Наприклад,

можна твердити, як це робить «лицар» русинського сепаратизму й антиукраїнства, говорячи про конференцію українських науковців у червні 1991 р. у Пряшеві. «Українці тут не живуть, отже не повинні мати ні наукові конференції». Зрештою, аргументує «лицар» (не знати в якій національній «шкірі»), на конференцію прийшли «všeliaci banderovci a povedali, že to je vedecká konferencia» (диви: «Národ v zatvorke. Rusíni: kto ste: do ste?», PLUS 7 DNI, с. 14., Братислава 1991, стр.).

Сказано чітко і, водночас, лексикою сталіністів 50-х років. Коли спецкомісія («шестка») в ЦК КПЧ готувала ліквідацію Греко-католицької церкви в ЧСР, було схвалено 27 лютого 1951 р. таке: «Розпочати акцію негайно, а ще перед тим інтернувати Гайдича і Гопка» (арештування обґрунтuvати з'язками з бандерівцями). (Диви. Církevní Komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice Dokumentů. Díl I., Praha-Bruno 1994, str. 389). Все це робиться для того, аби, власне, дивувати світ. На жаль, від цього шаманства-політиканства стає дедалі більше тих, про яких писав чеський письменник (Л. Вацулік 1965 р.) і про що нагадав пок. владика Василь Гопко весною 1968 року на сторінках газети «Нове життя» (6 квітня), вперше після 18-річної вимушеної мовчанки, звертаючися до своїх вірних і земляків. Єпископ цитував цю сумну фразу чеського письменника, точніше нашої матурантки: «Геленко, еште словічко, кdo біл Духнович, повез». «А чо я вісм! – жекла дівка но вою ржечі о старем країнові а одешла на свою свадбу»... Покійний владика В. Гопко знов, про що він нагадує. Його наслідник, здається, переконаний, що це вже не модно про таке нагадувати. Навіть під час проповіді (або хоча б після проповіді!) не почуєш з уст ієрарха слів підбядьорення на адресу тисяч паломників з навколошніх і віддаленіших русинських сіл в Луцині: «Дорогі віряни, вітаю вас на цій святій горі і пам'ятайте заповіді, обичаї і язик своїх прадідів. Не зрадьте іх і себе, і тоді не зрадять вас ваші діти і внуки»...

Сумно і болісно про це писати, зрештою, і не зовсім до теми. Втім, мова і не йде і про «весілля» наших Геленок і Яничків, а про політиканські «обряди хрещення», яким їх піддають ось уже 150 років різні непрошені напашки, завдання яких не одрикати, а баламутити. Як не дивно наприкінці Другого тисячоліття, але роль такого нанашка хотів би відіграти й 80-річний російський письменник Олександр Солженицін. Понад вісім років тому в есеї «Как нам обустроить Россию?», викривач комуністичного сатанинства на просторах вже пожіального Радянського Союзу, лауреат Нобелівської премії згадав про «карпатороссов». У своїй останній книжці «Россия в обвале» Солженицин згадує «о русинах Закарпатья, с их стойкими русскими корнями». Напрошуються запитання, чим же зумовлена така увага до нас, русинів-українців у Карпатах? Заки попробую відповісти, варто нагадати суть есею Солженицина «Як нам облаштувати Росію?» та його бачення нинішньої ситуації на просторах кол. ССРС з точки зору патріота Росії.

«Часы коммунизма свое отбили», «Советский социалистический развалился все равно!». Ці фрази у вересні 1990 р. прочитали – одні ще зі страхом, інші з надією – понад 27 мільйонів громадян ССРС – передплатники і читачі газет «Комсомольская правда» і «Литературная газета», в котрих, як додаток, був опублікований есей Солженицина. Не пройшло навіть року, і «советский социалистический» дійсно розвалився. Солженицин став в очах багатьох – пророком! Звертаючись вісім років тому до росіян, письменник стверджував: «Нема у нас сил на імперію!». «Тримати велику імперію, означає – умертвляти свій власний народ». «Відокремленням двадцяти республік Росія визволить сама себе для дорогоцінного внутрішнього розвитку».

Як видно, найпростіша арифметика Солженицина не стосувалася ще двох тод. радянських республік – України та Білорусі.

На його думку, обидва слов'янські народи разом з росіянами повинні були створити новий... «Союз Росії».

Звертаючись до українців, Солженіцин писав: «Сам я – єдва не наполовину українець». У Білорусі він провів більшу частину своїх фронтових років. Таким чином письменник вважав, що має якесь моральне право повчати українців та білорусів, як ім жити і з ким. Крім цього, на його думку, «наш народ поділився на три гілки лише після страхітливої біди монгольської навали та польської колонізації». Все це вигадана не так давно фальш, буцімто ледь не з дев'ятого століття існував окремий український народ з окремою не-руською мовою. У Литві та Польщі, – Солженіцин має на увазі 16-17-те століття, – білоруси й малороси усвідомлювали себе росіянами (руськими) і боролися проти ополячення та окатоличення. Повернення цих земель до Росії було всіма тоді усвідомлюване як возз'єднання».

Тут великий правдолюбець, автор заклику до росіян «живти не по лжі» переспокійнісінько послуговується тезами радянської комуністичної історіографії, яка, у свою чергу, щедро почерпнула з російської проімперської історичної науки. Якщо російська дореволюційна історіографія не визнавала окремішності українського та білоруського народів, то радянська, визнавши цю окремішність, настилько повторювала, що українці та білоруси ледь не від колиски мріяли возз'єднатися «з великим російським народом». Зрештою, варто нагадати, як оцінювали «благодать» так званого «возз'єднання» України з Москвою самі мешканці України. Цікаве свідчення залишив нам хорватський вчений Юрій Крижанич, який відвідав Україну 1659 року. Згодом він доповів московському царю: «Я знайшов серед українців політичну ересь, що жити під православним московським царством гірше турецької неволі і єгипетської роботи». Таку реакцію почув Крижанич п'ять років після Переяславської угоди. В есеї «Як нам облаштувати Росію?» читач зустрічається навіть зі смішним. Так, Солженіцин осуджує Українську Центральну Раду, яка 1917 року оголосила про вихід України зі складу російської імперії за те, що її керівники не спітали про це у народу.

Галичанні під Австрією, обурюється Солженіцин, «зіпсували українську народну мову, нащигували її німецькими й польськими словами». Дехто з росіян ладен подумати, що слова «бутерброда», «шлагбаум», «галстук» у російській мові – це також результати «інтріг галичан».

На останніх Солженіцин нападає особливо пристрасно також і за «снаблані отучить карпатороссов от русской речі».

Суть есею О. Солженіцина «Як нам облаштувати Росія?» зводиться до одного його речення, адресованого українцям та білорусам: «Мы вместе перестрадали советское время, вместе попали в этот котлован – вместе и выберемся». В одному короткому реченні три рази наголошено – «спільно». Спільно творити «Союз Росії»! Навіть не союз, скажімо, «Київської Русі», як нібито колиски східних слов'ян. Стільки про есей Солженіцина, опублікований понад вісім років тому. Історія не врахувала бажання лауреата Нобелівської премії. На руїнах СРСР виникло 15 (!) нових незалежних держав. Мрія створити «Союз Росії» з «малоруського» та білоруського матеріалу розівіялась. Отож, як дивитися на існуючу сьогодні реалії Олександр Солженіцин? Скоригував він деякі свої твердження, наприклад, щодо «несамовитих» галичан, щодо української мови і т.д.?

Перед нами нова книжка Солженіцина «Россия в обвале». Її автор, який завжди негативно ставився до всіляких революцій, визнає велич і значення серпня 1991 року, коли придушено спроби комуністичного путчу у Москві. Ці дні, пише автор, «могли стати зоряним часом в історії Росії». Але так не сталося. Сьогодні в посткомуністичній Росії має анову місце комуністичний реванш, прояви печерного антисемітизму, демонстрації з фашистською свастикою – «зюганять», «макашують» і «баркашують». Дивується Солжені-

цив, звідки занепад моралі і натякає на вплив «телевізійних ящиків», чи-тай – вплив духовного непотребу з «гнилого Заходу». Не може зрозуміти російський письменник, звідки взялося «звіряче плем'я», яке встигло пог-рабувати Росію. Справді, тут важко валити вину на Захід, на, вживаючи слова колишнього оберкагебіста Крючкова – «агентів впливу». Корупція, злодійство в Росії, зрештою, як і в Україні, – це явище таке домашнє, таке знайоме, як багатошерховий російський мат.

В книжці «Россия в обвале» Солженицин знову оголошує про свої «найрід-ніші почуття» і «любов» до України і пише:

«Націоналісти із Західної України, віками відірвані від решти України, скориставлися перепоюлом 1991 року і невпевненістю українських лідерів, які сором'яливо поспішали відмитися від комунізму...змогли нарисувати і навіяти всій Україні фальшивий історичний плях – не тільки незалеж-ність, неприродний розвиток держави й культури у своєму природному ет-нічному об'ємі, а й втримати побільше, побільше території і населення, щоб виглядати «великою державою», ледь не найбільшою в Європі».

Знову ж таки! Виглядає, що понад 90 відсотків населення України, яке в грудні 1991 р. проголосувало на референдумі за державну незалежність України – це «жертви» галицьких націоналістів. Який комплімент та ще й від лауреата Нобелівської премії!

А що думас Солженицин про «не націоналістичну», а про іншу Україну – на сході й на півдні? Йому слово: «В самостоятельном развитии – дай Бог Украине всяческого успеха. Отяжелительная ошибка ее – именно в этом не-померном расширении на земли которые никогда до Ленина Украиной не были: две донецкие области, вся южная полоса Новороссии (Мелитополь-Херсон-Одеса) и Крым. (Принятие хрущевского подарка – по меньшей мере недобросовестно, присвоение Севастополя вопреки, не говорю, русским жертвам, – государственное злодейство.)»

Тут важко обійтися без алгорії. Виглядає так, що одного чудового дня українські комуністи в Києві взяли за горло М. Хрущова і політbüro ЦК КПРС разом із КГБ у Москві і сказали: «або дайош Крим із Севастополем, або..!» Ось у чому «недобросовісність» і навіть «державне злодійство» України. Солженицин як гарячий російський патріот «сам – едва не наполовину украинец», хотів би «поправити межі», не може змиритися з реаліями, що правда, бажає Україні «всяческого успіха».

У своїй книжці «Россия в обвале» Солженицин згадує про русинів однією фразою, але в цікавому контексті, тому дозволь, читачу, навести ще одну цитату з його книжки в оригіналі:

«В сегодняшней Украине нельзя и голоса поднять за ее федеративное устройство, с такой безоглядной щедростью принятые в России: сразу выступает призрак автономного Крыма, автономного Донбасса. (О русинах Закарпатья, с их стойкими русскими корнями, мы уже и думать забыли.) Если бы не кровавая затея чеченской войны – Москва в годы острых крымских кризисов, может быть (может быть...), имела бы мужество и вес поддержать законные требования крымчан (их – 80 % голосовало за независимость полуострова), но от Чечни – онемела и предала надежды Крыма.. Як-що продовжувати думку Солженицина, то можна дійти висновку, що війна в Чечні перешкодила Москві не тільки відірвати від України Крим, а й реалізацію планів щодо підтримки автономного статусу нечисленної групи сепаратистів-карпатських русинів.

Наведена цитата з книжки Солженицина – ще один доказ того, що активізація політичного русинства на Закарпатті не випадково «вибухнула» в той сам час, як ерупція, підігріваних ззовні, настроїв сепаратизму на Кримсько-му півострові. А хто був режисер?

Безперечно, знайти однозначну відповідь на це запитання було б не тільки корисно для русинів-українців Карпатського регіону. Проте не будемо поспішати. Зрештою, збуджує цікавість і вживання Солженіциним поняття «карпатороссы», русини «с их стойками русскими корнями». Цікаво вже тому, що він не письменник-фантаст, а письменник-документаліст. Він – історик! Саме тому не можна припускати, що Солженіцин, як мовиться, на віру сприйняв різні матеріали, опубліковані в російських журналах у минулому і на початку нашого століття про «угорських русинів» і «карпаторосів». В есе «Как нам обустроить Россию?» він згадує, серед інших, М. Драгоманова. Напевно Солженіцину відомі й міркування Драгоманова про причини орієнтації карпатських «найчесніших руських патріотів» – москофілів.

«Москофільство на Угорщині, – писав Драгоманов після відвідин Закарпаття і Пряшівщини 1875-76 рр. – це натуральніше діло, ніж у Галичині, хоч же і патологічніше; воно тут далеко чесніше, бо туди рубель ще менше доходить, ніж в Галичину... Націоналізм угро-русський мусів узяти форму москофільську власне тому, що він був і є чистим націоналізмом без примішки соціальної. Такий націоналізм завсіди тягне до держави, а не до народу – і, коли держави українсько-русської нема, то московсько-петербургська єсть, то архи-натурально, що націоналісти угро-русські потяглися думками до сеї держави».

Зрештою, така орієнтація тривала у певних колах русинів на Пряшівщині й у 20-30 роки ХХ століття. Однак, на загал вона слабішла у з'язку з відомостями про комуністичні практики в СРСР (в Росії) супроти релігії, супроти селян тощо.

Безумовно, короткочасне перебування солдатів російської армії 1849 р. в краї русинів по обох скилах Карпат залишило глибокий слід у пам'яті місцевих селян, сильно вплинуло на їхній, якщо можна так висловитися, світогляд й орієнтацію. Адже виявилося, що «москалі», з якими можна відносно легко порозумітися, близькі родичі русинам в Карпатах. «Тим більше, що «москаль», який з'явився в Угорщині, наскрізь був представлений полтавським, кіївським або волинським селянином-солдатом». Саме ця обставина закріпила серед наших предків переконання, що «москалі» такі ж русини, як і мешканці Мукачева чи Мараморош-Сигета (Диви: Л. Василевський (Плохоцький): «Венгерские «русиаки» и их судьба», Русское Братство, №. 3. (мартъ), Санкт-Петербург 1914). Проте, весь цей, хоч і великий чимодан історичного фактажу сьогодні загально відомий і в основному з'ясований. Щоправда, і пізніше, за радянських часів, деякі росіяни писали про існування Карпатської чи Пряшівської Русі. Серед них і дуже відомий – Ілля Еренбург. 1929 року в Берліні опубліковано книжку його подорожніх нарисів під назвою «Виза времени». Цього ж року книжку видано і німецькою мовою (Візаум дер Цайт), в якій він описує свої враження і з Пряшівщини, яку відвідав 1928 року.

У розділі «Пряшевская Русь» автор пише: «О существовании Подкарпатской (или Угорской) Руси в России хоть смутно да знают, но вот уж наверное никто не подозревает, что существует какая-то Пряшевская Русь, которая упорно отстаивает свои права на русский язык. Это – горная область восточной Словакии, узкая полоска скучной земли, на которую мало кто затягивается».

Розпитуючи селян, хто ж вони, занотував І. Еренбург, люди відповідали: «мы русские»; друг с другом говорят они на карпато-русском наречии. Оно кажется смесью русского, украинского, белорусского языков со многими «мадьяризмами» и «словакизмами».

Автор нарису далі характеризує місто Пряшів – центр «русской интелигенции» і вважає, що крім Пряшева та «хасидсько-циганського Бардієва»

більше міст на Пряпівчині немає. Захоплюється церквами в Нікловій і Миронові, які «скоро згниють», бо селяни вважають, що дерев'яна церква – «срам для села», треба будувати кам'яну. Вкінці І. Еренбург ставить запитання: що станеться з «пряпівчанами»? Чи збережуть вони свою мову, чи «словакам удастся то, що не удалось немцям и мадьярам?».. Інший росіянин, публікуючи свій нарис «Подкарпатская Русь» у паризькій емігрантській газеті «Последняя новость», 1932 року наївно захоплювався: «Это удивительный край. Там и лошади как у нас, в центральной России – маленькие, нескладные на вид, но быстрые и бодрые духом». Бачте, навіть по конях можна пізнати національну приналежність їх власників на карпатських полонинах. Вони, повертаючись до О. Солженицина – «карпатороссы» або русини з «стойкими русскими корнями». При всій повазі до видатного письменника-документаліста О. Солженицина, тритомник якого «Архипелаг Гулаг» і сьогодні читають тисячі людей, які з різних причин не могли це прочитати раніше, щоб зображені суть комуністичного сатанинства, зокрема на просторах колишнього СРСР, доводиться констатувати, що і його, «ледь не наполовину українця» «любов» до України, (яка проходить через його жовч) з явним прагненням відокремити «грішну» «націоналістичну Галичину» від «послушно-зруїсифікованого» сходу й півдня України, вживання ним архаїчного терміну «карпатороссы» чи пак окреслення русини Закарпаття «с их стойкими русскими корнями» є явищем, сущільно відрівнім від виннішіх реалій і більше скідається на демагогію ба навіть на нечесні інтереси автора заклику до росіян «жити не по лжі».

Повертаючись зі свого вигнання (із США) до Росії 1994 року, зупинившись у Владімірській області, Солженицин заявив: «Треба усвідомити. Ми вчинили гріх, ми усім народом вчинили гріх у 1917-му році і з тих часів ми часто чинили гріх. Одні чинили його пригнічуванням, тортурами, інші свою байдужістю... Справжнє моральне очищення може бути тільки через каєття! У нас каєття знахтовано, а без нього не буде очищення». Сильні слова! І водночас слова у згаданих тут двох публікаціях (чи тільки слова?) невдоволення, що Україна пішла своїм пляхом, що вона, у зв'язку з Кримом і Севастополем «недобросовісна», «скіла» «державний злочин» і дивна турбота стосовно русинів-українців у Карпатах. Якась, м'яко кажучи, дивовижна потреба російської еліти, потреба, про яку свого часу писав філософ М. Бердяєв: всі сили кинути, щоб визволити всіх і вся – людство і не бачити, що насамперед слід визволити конкретних людей. Своїх, поруч себе людей.

Очевидно, у зв'язку з розвалом Радянського Союзу, а під цим поняттям багатохто розумів Росію, для російських політиків і письменників, і взагалі еліти це був – шок. Він проявляється зокрема тоді, коли мова йде про Україну, і набирає форму синдрому ампутованої кінцівки. Коли людині відрізано ногу, вона ще тривалий час відчуває біль у тій частині ноги, якої вже немає. Україна в складі СРСР була не просто «кінцівкою», а головною артерією, що несла до всього організму СРСР животворну кров (хліб). Тому втрата України викликає серцевий біль, багато гостріший, від біль ампутованої кінцівки.

Може, це до деякої міри пояснює і «турботи» 80-річного видатного російського письменника О. Солженицина щодо України та, як «нанашка» щодо русинів-українців на скилах Карпат-Бескиду? Може... А мені все таки хотілося б продовжити тему перших кроків екіпажу Ковчегу Ноя на моїй рідній землі під Бескидом Низьким і про винахідливість нанашок чи нанашників і їх потреби перманентно нас ... баламутити. Але чую, же дахто співат:

«Не е кума дома, пішла до Прешова,

Погари купити, кума почестити»...

То почекаємо на її повернення?

Прага, січень 1999 р.

СЛАВІСТ ІЗ ГОРОНДИ

(До 90-річчя від дня народження
Петра Лінтура)

Про це невеличке село на Мукачівщині – про Горонду – узнають, коли у енциклопедичних довідниках читають про Петра Васильовича Лінтура, фольклориста, літературознавця, відомого славіста.

Для славістичних студій мав добру підготовку: закінчив Карлів університет у Празі, слухав лекційні курси Євгенія Ляцького і Володимира Францева, два роки стажувався у Белградському університеті, слухав спецкурси Павла Поповича, крім рідної руської мови досконало володів російською, чеською, словацькою, сербською, читав польськомовні і болгаромовні тексти...

Його цікавили інтеграційні і дестабілізуючі процеси у слов'янському світі. Цю проблему заторкнув уже у дипломній роботі про Ужгородську унію 1646 року.

І хоч закінчив історико-філологічний факультет Карлового університету, більше працював не на ниві історичній, а на філологічному терені – досліджував казки і балади, літературний процес на Закарпатті у XIX столітті. Про ці два напрямки своєї діяльності заявив першими своїми книжками – «А. Митрак: Жизнь и деятельность» (Ужгород, 1937), «Угорусские коляды» (Ужгород, 1942).

Подію культурного життя не тільки Закарпаття, а всієї України була його книга «Закарпатські

казки Андрія Калина» (Ужгород, 1955). Вона вийшла у перекладі російською мовою (Ужгород, 1957; Москва, 1960), чеською (Прага, 1958), тексти із неї увійшли до німецькомовного видання українських казок (Берлін, 1972). За нею послідували «Казки зелених гір» (1965), «Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати» (1966), «Три золоті слова» (1968), «Дідо-всевідо», «Казки одного села», «Зачаровані казкою» (у 1969-1984, всі три посмертно). Про ці видання сказали добре сло-

во у солідних наукових виданнях такі казкознавці, як Іван Березовський, Ерина Померанцева, Михайло Гиряк, Іван Хланта, Олеся Брицина...

Мали резонанс у науковому світі і збірки та дослідження балад: «Народні балади Закарпаття» (Ужгород, 1959; Львів, 1966), «Народные баллады Закарпатья и их западнославянские связи» (Київ, 1963)... На їх вихід у світ відгукнулися рецензіями Олекса Мишанич, Микола Мушинка, Петро Скунць... Шкода, що не встиг реалізувати задум: разом із Орестом Зілинським видати баладні пісні усього історичного Закарпаття – від Ясіння до Шаришу. Не вийшов у світ підготовлений фольклористом двотомник українських народних балад, цей задум реалізував пізніше Олексій Дей.

На Закарпатті Петро Лінтур записав понад 600 баладних текстів. Він зрозумів, що його країни, знаходячися на перехресті слов'янських культур, не могли не запозичати трагічно-повчальні пісні від сусідів, пропонуючи ім не менш цікавий репертуар. На Закарпатті він зафіксував баладу про словацького збойника Яношика, баладу з польським слідом «Пані пана забила», пісню про румунського капітана опришків Григора Пінту, переказ про угорського короля Матяша, казку про Королевича Марка... Його цікавили не тільки тексти пісень, але й носії пісенної традиції. Він прослухав майже сто співців, звернув увагу і на співачок Пряшівщини – Юлію Сопиру з Видрані, Олену Кащак з Осадного, Анцю Ябур з Стапціна, Ганну Душак із Збойно-

го, Марію Ленард із Красного Броду... Вводячи у збірку по кілька варіантів однієї балади, він шукав її місце у всеслов'янському контексті. До балади із мотивом «Невістка, заклята в тополю» знайшов паралелі у фольклорі Подніпров'я (збірка Метлинського), російському та білоруському (збірки Соболевського, Романова, Шейна), а також у польському, словацькому та чеському пісенному фольклорі (збірки Горака, Ербена, Черніка, Бистроня)... Шукав паралелі у болгарській і сербській пісенній традиції. Його дисертацію про генетичну, історико-культурну і типологічну єдність балад Закарпаття із східнослов'янською, західнослов'янською і південнослов'янською пісенністю було прийнято до захисту... Не встиг, бо не дожив три місяці до свого шістдесятиріччя (помер 3 лютого 1969, а ювілей мав спровалити 4 травня).

Про його науковий доробок знали у слов'янському світі. Він був учасником двох з'їздів славістів – у Москві у 1958 та у Софії у 1963 році. У бібліотеці фольклориста зберігаються книги з автографами відомих дослідників фольклору – Івана Панькевича, Петра Богатирьова, Дмитра Балашова, Карела Горалека, Андрія Меліхерчика... Горалек прислав «Студії з порівняльної фольклористики», що видав у Празі у 1966 році. Панькевич – відтиск «Покрайніх записок на підкарпатсько-церковних книгах», написавши: «Високоповажному пану колегові Петрові Лінтурові від автора». Болгарин Пенчо Русев зробив напис на своїй книзі про М. Георгієва: «На исследование на Бенелия и приятеля

на българската литература П. В. Линтур за спомин и в знак на наидружески чувства. Ужгород. 20.Х.1965 г. Пеньо Русев».

Ще під час поїздки у Белград почав збирати матеріали до теми «Тарас Шевченко у південних слов'ян». І цей задум не встиг реалізувати. Про Шевченка написав невелику розвідку – про його «Тополю» на фоні закарпатських балад із цим мотивом. Про літературу південних слов'ян у її взаємоз'язках з російською, як і про творчість Янка Коллара чи Адама Міцкевича, вів мову із студентами Ужгородського університету під час читання спецкурсу «Історія слов'янських літератур». Виношував задум монографії про Юрія Венедіна-Гуцу як активного трудівника на ниві єднання слов'янських народів.

Але час актуалізував інші теми – і він досліджував їх. Серед них – тема будительства на Закарпатті. Не хотів відставати із вивченням цього питання за колегами з Пряшівщини. Радянська тоталітарна система знаходила у статтях вченого «відступництво від марксизму», «замілування попівщиною». Але Петро Васильович продовжував вивчати творчість будителів – Олександра Митрака, Івана Сільвая, Євгена Фенцика. Він уявял участь в укладанні «Хрестоматії нової закарпатської української літератури другої половини XIX ст.» (Братіслава-Пряшів, 1964). За порушення установлених правил про взаємоз'язки із українським зарубіжжям вченому в університеті оголосили сувору

догану. Але це аж ніяк не вплинуло на його добросусідські стосунки з Оленою Рудловчак, Михайлом Ричалкою і іншими дослідниками літературного процесу в краї. На книзі «О. В. Духнович – педагог і освітній діяч» Ричалка написав, даруючи її колезі: «Дорогому и любимому товаришу Линтуру в знак глубокого уважения за все, что сделал для развития закарпатской литературы, от автора этой скромной книги. В Ужгороде, 17.XI.1961. Рычалка».

І дослідник українсько-російських літературних взаємин також знайде цікаву інформацію у працях Петра Лінтура – і про Ломоносова, і про Пушкіна, і про Гоголя, і про Лева Толстого... Бо вчений, шукаючи істину, був сумлінним у доборі фактів.

Читаючи сьогодні фольклористичну і літературознавчу спадщину вченого, ми повинні сприймати її з врахуванням умов, в яких він жив, писав і публікував свої студії. У пошматованому кордонами та ідеологіями світі наукова спадщина Петра Лінтура вчить нас дорожити минувшиною, берегти материкську мову і батьківські традиції, бути толерантними у міжетнічних стосунках, при цьому не поступаючися національною гідностю і дивлячись із надією у прийдешнє, вірити у духовні сили і велику мудрість народу.

Іван Сенько,
кандидат філологічних наук,
доцент Ужгородського
державного університету.

ІЗ ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФ. АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО НА ПОСАДІ МІНІСТРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ. ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Антон Крушельницький був знаним письменником, послідовним, але самобутнім продовжувачем Франкових традицій, відомим педагогом і літературознавцем. З «Енциклопедії українознавства» можна почергнути відомості про те, що він був визначним членом Української Радикальної Партиї, «в 1919 р. міністр освіти УНР»; в 1929-1933 рр. редактор радянофільських журналів «Нові Шляхи» і «Критика»; 1934 р. виїхав з родиною до УССР, де незабаром всі були зліквідовані...¹ У монографії, присвяченій політиці сталінського партійно-державного керівництва СРСР щодо західноукраїнської інтелігенції у 20-х – на початку 50-х років, читаємо, що А. Крушельницький, голова численної родини Крушельницьких, письменник і громадський діяч, «колишній міністр освіти ЗУНР» зазнав у 30-х рр. репресій.²

Вивчення питання, винесеного в заголовок доповіді, потребує, на наш погляд, конкретизування благотворного впливу на освітоглядні принципи А. Крушельницького ідейно-естетичних і патріотичних переконань Івана Франка.

Будучи оригінальним політичним, громадським і культурним діячем, А. Крушельницький глибоко замислювався над Франковими словосполученнями-формулами «національна фізіономія митця», «поетична фізіономія», «власна літературна фізіономія», «оклики національної самостійності»... Другу з наведених Франкових формул А. Крушельницький 1908 року повторив. Назвавши О. Козловського (1876-1898) найталановитішим українським поетом наймолодшої генерації, І. Франко вжив формулу-поцінування «поетична фізіономія».³ У примітці до поезії «Пісня руських хлопів-радикалів» (збірка «Давнє й нове») Каменяр, полемізуючи 1911 року з А. Крушельницьким з приводу його оцінки згаданого твору, зокрема писав: «...Така пісня, бувши виразом величного і добротворного руху в одній часті України, в східній Галичині... містила в собі в дусі виробленої тим рухом програми оклики не кровавої відплати і насильного суспільного перевороту та масового самосуду, але оклики національної самостійності і вирівняння суспільних ріжниць організацією народних мас і культурною та просвітною працею». Пишучи ці велими актуальні і в наші дні думки, І. Франко міг мати на оці й відозву «РУСИНИ!», оприлюднену 18 (30) січня 1891 р. газетою «Діло». До державної ради у Відні треба обрати таких послів, говорилося у знаменитій відозві, які б вірно стояли під народним прапором, «під котрим галицькі русини стояли ще в 1848 р. ...» Далі від імені Головного руського виборчого комітету виражено політичне кредо галицьких українців: «Ми галицькі русини стіммо на ґрунті народної окремішності і самостійності і на тій основі бажаємо народність руську і руську мову плекати і розвивати...»

Франків політичний україноцентризм був інгерентний родині Крушельницьких.

6 (18) лютого 1891 р. газета «Діло» опублікувала дещо схожий заклик до виборців Борщівського, Городенського і Заліщицького повітів. Показово, що від Городенського повіту заклик підписав і Й. Крушельницький. Правдо-

подібно йдеться про Йосипа Крушельницького, брата Володислава Крушельницького батька майбутнього міністра народної освіти періоду Директорії (9 квітня – 27 серпня 1919) А. В. Крушельницького.

Вищесказане обумовлює і пояснює організацію А. Крушельницьким у Гроденці української гімназії у період окупації царськими військами Галичини. В гімназійних класах можна було бачити портрети М. Шашкевича, Т. Шевченка, І. Франка і ... навіть І. Мазепи. Колишній директор та організатор цієї гімназії 1 вересня 1917 року, вельми цікаво описуючи тодішню свою діяльність у маловідомій книзі «Школа під російською окупацією (Причинки до історії українського шкільництва в Галичині 1914-1917 рр.). (Львів, 1917), писав зокрема, що «наш народ вміє, може і буде будувати свою хату».

Якщо до цього додати, що А. Крушельницький створив собі заслужено високеrenomе талановитого автора чисельних знаних у світі шкільних «Читанок», то не випадково Директорія, очолювана С. Петлюрою, запропонувала саме йому на початку квітня 1919 р. посаду міністра народної освіти в новому кабінеті Ради Народних Міністрів УНР, очолюваного 9 квітня по 27 серпня 1919 р. соціал-демократом Б. Мартосом. П. Холодного було призначено товариширом проф. А. Крушельницького. Відомий діяч УПСР Н. Григорій став другим товариширом міністра народної освіти. У цінному «Біографічному довіднику» зазначено, що в кабінеті Б. Мартоса з квітня 1919 р. Н. Григорій «виконував обов'язки міністра освіти»⁵.

У центрі уваги А. Крушельницького була, безперечно, реформа або правильніше будова рідної шкільної освіти. Міністр створив «Комісію для технічного переведення реформи школи в Україні»; вона злагоджено й солідарно працювала в Києві, Станіславові та в Кам'янці на Поділлю. Розпочала «Комісія» свою працю 20 липня 1919 р. і до 26 липня проводила спільні наради, на яких обговорювався запропонований нею ж загальний законопроект (одноцільної) школи в Україні. З 28 липня у спеціальних комісіях обмірковувалися плани навчання окремих предметів.

На Голову і на заступника Голови «Комісії» міністр запросив відповідно П. Холодного і директора гімназії з Перемишля А. Алиськевича. Завдячуючи йому членами «Комісії» з Галичини стали директори О. Бойцун (з Чорткова), Брикович, Л. Гнатишак з Золочева), Ол. Коренець (з Тернополя), професор гімназії І. Німців (з Дрогобича), В. Пачовський (із Львова), д-р Борих, В. Зубрицький (з Тернополя), директор семінарії Пігута, шкільні інспектори А. Домбровський і Малис. З наддніпрянців у склад «Комісії» входили директори Іваницький, Злотчанський, учителі і професори Воронець, Козицький, Майстренко, Кондрацький, Олесюк, Бернацький, Кишківський. У «Комісії» брали також діяльну участь представники Міністерства Народної Освіти, а саме: другий товариш міністра Н. Григорій, директор департаменту Сєнявський, директор гімназії в Полтаві Прийма (колишній директор гімназії в Яворові). У спеціальних комісіях працювали знавці (експерти) університетські професори в Кам'янці, Леонід (?) Білецький, Петр, Драйхмаров (очевидно, М. Драй-Хмара), Любарський. Запрошенні були ще проф. І. Боберський, відомий спеціаліст у справах фізичного виховання, проф. П. Карманський (із Львова), В. Бірчак (з Дрогобича), діктатор Я. Біленський (з Сокала), д-р Генинович, художники А. (?) Середа, Стеценко та кілька місцевих панотців.

Не здивимо сподіванням зазначити: розробку української шкільної освіти здійснили кращі педагоги з наддніпрянської та Наддністрянської України. Але оскільки в «Біографічному довіднику» стверджується, що «реформа шкільної освіти», розвиток мистецьких закладів пов'язані з ім'ям П. Холодного, який «із 12.IX.1917 р.» був «товариширом генерального секретаря (міністра) народної освіти», то можна відокремити в цьому відношенні й заслуги міністра А. Крушельницького. Спробуємо довести, що чимало важливих прин-

ципів, що лягли в основу шкільної реформи, пропагувалися і обстоювалися А. Крушельницьким ще до того часу, як він обійняв посаду міністра народної освіти. Так, Б. Заклинський, педагог, учитель народних шкіл в Галичині та в Закарпатті, автор підручників 24 грудня 1917 р. писав директорові гімназії в Городенці: «Чую, що Ваш буквар друкується у Раштаті. Як появиться в продажі, прошу ласкаво прислати мені один примірник. У Львові побачив я Вашу книжку про шкільництво під час інвазії⁷ та прочитав з вдоволенням. Коли вийде Ваша книжка про націон(альне) виховання?⁸ У листі від 5 січня 1918 р. до вчителя Л. Онищукі Б. Заклинський з'ясував свої педагогічні принципи, зокрема психологічний підхід до дітей, бо старі гімназіальні професори «далеко від знання душі дитини з села! А ми все обертаємося перед тим осередком...» На його думку, підручники для народних шкіл повинні передати шкільній молоді «наші ідеали: самодіяльність, активність, зручність, патріотизм, просвіту, організацію і т. д.»⁹ Запитання («Чи буквар Крушельницького у Раштаті ще не вийшов?»)¹⁰, що міститься у листі до В. Дорошенка через чотири дні, засвідчило: Б. Заклинський звіряв був і далі хоче звіряти свої педагогічні принципи із принципами А. Крушельницького. Останні були належно оцінені у Києві, про що скупо оповів А. Крушельницький В. Гнатюку у листі від 26 серпня 1918 р.: «Друкую I-IV читанки для України і виготовляю VII і VIII. Потім працюватиму з Щуратом над читанками для V і VI класи»¹¹. Наполегливо створював він у цей період свою двотомну працю «Вибір з українського народного письменства» (Київ - Відень - Львів).

Доречно відзначити: проф. М. Грушевський був належної думки про шкільні підручники А. Крушельницького, сам купував і сприяв їх розповсюдженню у США. Більше того, 1918 р. з Кам'янця-Подільського ним були передані гроші на видання і розсилку читанок А. Крушельницького. Гроші ці не дійшли до адресата.¹²

«Комісія для технічного переведення реформи школи в Україні» розробила «план єдиної школи» на трьох її ступенях, про що досить детально сповістив читачів газети «Галицький Голос» (ч. 1, 2, 3. – Кам'янець. – н. /П., 1919) заступник Голови «Комісії гімназіальний директор у Перемишлі видатний педагогічний діяч Галичини Й. Закарпаття А. Алиськевич у змістовних статтях «Нова українська школа». У початковій чотирикласній школі особлива, спеціальна роль відводилася «науці рідної мови» (36 годин тижнево), математиці (арифметиці та геометрії, 22 г.), закону Божому (6 г.), сліву та руханці (разом по 8 г.). На вивчення історії, географії та природознавства рідного краю відводилося в двох вищих класах разом по 4 години.

Школа другого ступеня мала б відповідати «галицькій виділовій школі» і теж охоплювала чотири класи. Вона має прагнути до того, щоби далі виховувати українську молодь обидвох статей на національно свідомих, фізично й розумово здорових, до практичного життя і до праці здатних громадян української держави.

Школа третього ступеня у своїй специфіці багато в чому схожа на колишню вищу гімназію або на реальну школу. Тут навчання проходить шляхом наукової спеціалізації з урахуванням «індивідуальних нахилів дітей». Мають бути створені різні типи шкіл, а саме: гуманістичний (з латинською або грецькою мовою), літературно-історичний з трьома світовими мовами (німецькою, французькою і англійською), реальний і економічний з двома новітніми мовами, нарешті спеціальний для дівчат з двома новітніми мовами, педагогікою і докладнішим вивченням гігієни.

Треба подбати, щоб учні досягли одинакового розвитку на цьому етапі навчання і могли без перешкод поступати до різних вищих навчальних закладів.

На третьому ступені є намір злучити вивчення рідної мови і літератури з студіюванням історії всесвітньої літератури.

Найбільше праці було вкладено в розробку в спеціальних комісіях «планів для науки української мови й літератури та української історії й географії». На перше місце належало висунути рідну мову, історію й культуру, рідне мистецтво, рідний обряд і рідні звичаї, рідні ігри, забави й співи.

В основу загальноосвітньої єдиної школи на всіх трьох ступенях був поставлений **виховний** принцип шкільної молоді в національному і державницькому дусі. Викладання української мови й літератури, «української і всесвітньої історії та географії, а також українського мистецтва будуть мати завдання плекати національні почуття, зміцнювати національну свідомість» з тим, щоб з української школи виходили щирі українські громадяни, прив'язані до рідної землі, ідейні і свідомі своїх обов'язків. **Виховна функція** повинна бути поєднана із **дійовою**, тобто «близькою до життя практичного й трудового». При цьому треба буде використовувати матеріали з життя «відповідно до психології, відповідно до розвитку інтелекту, чуття і волі молоді».

Чужоземні мови як класичні, так і новітні, одержали нові завдання саме відповідно до основних принципів будови нової єдиної школи, а саме: **психологічного, національного й дійового**.

Належно висока роль була відведена фізичному вихованню під час дебатів у спеціальних комісіях. Заняття з руханки було доведене на третьому ступені у всіх варіантах до двох занять тижнево.

Згадавши скромно ім'я міністра народної освіти УНР А. Крушельницького, А. Алиськевич слушно підкresлив: галицьке учителство «широ і солідарно» працювало разом зі своїми «придніпрянськими братами» над «новим образом» будови української школи, тим паче, що знайшло в них і «в шкільних властях» щиру прихильність.

Третя (після І. Франка і М. Павлика) діяльна людина у Галичині за своєю «невисипущою працездатністю» (проф. М. Рудницький), А. Крушельницький домагався того, щоб нова українська школа виховувала й формувала інтелігентних, національно зорієнтованих, національно свідомих громадян і водночас високо кваліфікованих фахівців.

А. Крушельницький давав про те, щоб книжки для малечі, особливо **перші** книжки, казки, читанки було на високому рівні, виходили з кольоровими малюнками чи ілюстраціями, бо вони, вводячи «душу дитини у світ духовних інтересів», повинні «і змістом своїм і формою зродити в душі дитини любов до книжки».

А. Крушельницький брав діяльну участь у підготовці специфічного за своїм історичним значенням турне Української Республіканської Капели О. Кошиця у країні Антанти 1919 р. Капелі вдалося побігти до Франції наприкінці жовтня 1919 р. Саме в цей період 27 жовтня зусиллями уряду УНР була утворена у Відні Педагогічна місія, яку очолив А. Крушельницький. У зв'язку з першим, до речі, дуже успішним виступом українських артистів 6 листопада в Парижі в залі Гаво французький критик Р. Шарпант'є у паризькому журналі «Комедія» від 8 листопада 1919 р. зафіксував цікавий аспект діяльності А. Крушельницького ще як міністра народної освіти. Виявляється, що міністр доклав чимало зусиль до того, щоб «невідкладно організувати всі галузі національної культури». За участю членів музичної секції свого управління міністр винахідливо розшукував і видавав українські народні пісні, такі пісні, що відображають життя народу. «У такий спосіб він розраховував розбудити почуття патріотизму та укріпити необхідну тепер, як ніколи, дисципліну мас». Не підозрюючи, що Капела в Берліні розпадається, французький критик додав: «Контакт з національним хором» переконує, що А. Крушельницький в обидвох питаннях «досяг цілковитих успіхів»¹³. «...Як відчувається

в них віра». – так характеризував Р. Шарпантєє артистів національного хору. Видно, А. Крушельницький і закордоном мав репутацію «стопроцентного оптиміста» (М. Рудницький).

Треба визнати А. Крушельницького одним з найкращих організаторів шкільництва. Вже на початку своєї діяльності на посаді міністра він був призначений до введення у життя на території УНР шкільних управлінь, які встановила Рада Народних Міністрів і затвердила Директорія законом від 25 квітня 1919 р.¹⁴ Він був, безсумнівно, неперевершеним, як на той час, автором шкільних підручників і «помічних книжок». Як повідомляла газета «Галицький Голос» (Ч. 4. 12 вересня 1919. – С. 3), Міністерство Народної Освіти заснувало «Державне видавництво шкільних книжок» на зразок подібних організацій, які існували в Австро-Угорщині.

Видно, тому-то А. Крушельницького було призначено Головою педагогічної місії у Відні, де він напружено писав шкільні книжки, здавав рукописи у видавництва, «хоч грошей на це не мав», як зазначив у 1920 р. у листі до В. Гнатюка.¹⁵ «Тепер я не маю грошей на життя не то на працю й виплату авторських гонорарів», зокрема Дм. Антоновичу, який «написав для Педагогічної місії дві праці «Історія українського мистецтва» та «Триста літ українського театру», – скаржився А. Крушельницький у листі від 2 червня 1921 р. тому ж адресатові.¹⁶ Повідомляючи, що 1 червня 1921 р. він порвав усі зв'язки з Міністерством освіти, він особливо різко звинуватив П. Холодного, який «обкроїв на 12.000 кор. його платню», хоча за наказом Директорії вона мала досягати «20.000 кор. в місяць (7 душ!)...». Закінчуючи оповідь про по-гоню у Відні «за грошовими позичками на життя рідні», А. Крушельницький так підsumував В. Гнатюкові свій «нервовий час»: «І те все тоді, коли в мене на мільйони нинішніх... корон **викладано** в друкарні книжок! Оце страшно і сміх і одчай!... А поки-що Ви рятуйте мене!»

А. Крушельницький залишився до кінця свого складного життя неординарною, чесною, широ відданою національній справі людиною.

1. Енциклопедія українознавства. Т. 3. – Київ, 1996. – С. 1195.
2. О. С. Рубльов, Ю. А. Черненко. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. – Київ, 1994. – С. 176.
3. А. Крушельницький. Мірти й кипариси (Поетична спадщина Олександра Козловського) // А. Крушельницький. Літературно-критичні статті. – Станіслав, 1908. – С. 64.
4. І. Франко. Давнє і нове. – Львів, 1911. – С. IX-X.
5. В. Верстюк, Т. Осташко. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – Київ, 1998. – С. 85.
6. Там же. – С. 179.
7. Йдеться про вже названу книжку «Школа під російською окупацією».
8. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф. Б. Заклинський «Моя переписка 1917». Справа 59, п. II. – Арк. 2.
9. Там же. – Арк. 4.
10. Там же. – Арк. 5.
11. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф. В. Гнатюк. 305. Крушельницький А. Листи до Гнатюка В. М. – Арк. 36 зв./37.
12. Див. докладніше: Г. Г. Цвенгрош. Про ідейні і творчі зв'язки Антона і Івана Крушельницьких із зарубіжною літературою // НАН України. Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Випуск 6. Львів, 1998. – С. 21.
13. Див. докладніше: G. Cvengroš. La République Démocratique Ukrainienne – la République Française. – Lviv, 1995. – P. 208.
14. Див.: «Галицький Голос». Ч. 5. 29 вересня 1919. – С. 2.
15. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника... Відділ рукописів. – Ф. В. Гнатюк (305. – Арк. 36 зв.)37.
16. Там же. – Арк. 40/41.

Мотиви осені в поезії Сергія Макари

Мотиви природи не є нічим новим ані в світовій, ані в українській літературі зокрема. Варто згадати золоті сторінки творчості класиків української літератури Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка, М. Коцюбинського, В. Сосюри та інших. С. Макара, один з найяскравіших українських поетів Східної Словаччини, зробив гідний вклад у розвиток цієї постійно актуальної та привабливої теми, збагачуючи її новими мотивами, створюючи нові образи, проводячи цікаві паралелі. Лейтмотивом у викresленні образу осені являється жовта фарба, яка в улібленою фарбою палітри С. Макари. Слідчить про це й назва збірки «Жовті метаморфози», її оригінальні свіжі метафори й епітети (жовтий кінь mrій, жовтий сум, жовті хризантеми, жовті троянди). Жовтий колір у світосприйнятті поета ототожнюється з золотом пшеничного зерна і золотом Сонця, яке обігріває й освітлює усе живе. Поезії С. Макари – це поєднання радості і суму, гарячого оптимізму і вселенської зневіри, мікросвіту людської душі й макросвіту Буття, баченого через витончені внутрішні переживання, тонкий оригінальний погляд на світ й глибокий індивідуальний ліризм у переплетенні з всепереможною гарячою жагою життя.

Осінь. Вечір. Сльози неба зникають у жутких водах стогнучої ріки. Туман лилкою сіткою обплутує химерний світ. Колись чіткі і досконалі як на древніх гравюрах контури дерев поглинає свинцева сірість. Гіркий дим від спаленого листя. Від безнадії й суму плаче одиноча статуя в парку. М'яка земля втрачає обриси й приречено дивиться в небо розмитими очима калюж. Примарне світло жовтих ліхтарів – echo з потойбічного світу. Обійнявшись, нечутно й повільно, ступають порожнечи з тишою. Усе завмерло, усе спить. Лиши вдалині видніється самотня постамент. По обличчі стікають краплі – сліз чи дощу? Серце поета веде разговору з Вічністю Буття.

У цьому окрузі з'являються незвичлі й нетипові для С. Макари, поета-оптиміста, цінителя краси, любові, радості й життя, елементи пессімізму. Осінь тут виступає символом неспокою, смутку, туги і тривоги, причому ступінь почуттів градується:

*Знов смутно в алеях, –
Знов жовтим став шлях...
Чомусь мені осінь
Нагадує жах...*

Відчувається неспокій, тривожний внутрішній неспокій, може, аж страх, страх недефінований, досі незазнаний. У обсягово стислому, усього чотирьох рядковому вірші («Осіннє листя по дорозі») сконденсовано цілу бурю почуттів суму за молодістю, літа якої наче осіннє листя на дорозі, розгубила кваплива хода життя. У поезіях «Осіннє», «Осіннє II», осінь природи ототожнюється з осіннію життя, далі розвивається й поглибується мотив туги за втраченою молодістю, власне безсилля перед безжалісним плинном часу, з'являються нові мотиви – мотив втрати коханої жінки, з якою була прожита весна життя і виплекані перші квіти mrій, мотив самотності, приреченості і безнадії.

*Ти з іншим йдеш... А я дивлюсь скрізь сльози,
Як вітер листям застеля сліди.*

Зникає орієнтир, бо раніше, навіть якщо душу й гнітила туга, в очах коханої можна було віднайти любов і спокій, а зараз усього цього нема. В поезії «В'янне листя. Сонце. Ніч» з'являються метафори в темних тонах, які символізують розбиті ілюзії, втрачені mrії й неаддіснені бажання:

*Хтось розчавив солов'я.
Де ти, молодість моя?*

які доповнюються образами морозу й льоду, тобто остаточного кінця. Своєрідною філософською рефлексією, позначеною вищою життєвою мудрістю

і досвідом автора, являється сонет «Кучерява осінь розметала листя», де поет вже спокійно й тверезо дивиться назад, підсумовуючи, що, можливо, хоч й не все було зроблено з того, що зроблено мало бути, але все, що сталося, залишило на ньому свій відбиток й допомогло знайти вічні цінності.

Але приходить ранок, розганяючи похмурі химери ночі. Крізь білі пух хмар виглядають перші несміливі промені заспаного сонця, в променях якого дивною райдугою переливаються дощові краплі. Чути переливистий сміх дітей, які бешкетують навколо калюж, здіймаючи фонтани бризок. Завзято сваряться непосидливі горобці. Поет стомлено підіймає голову, набирає повні очі блакиті, вдихає на всі груди прохолодну свіжість й на губах з'являється ледь помітна усмішка – життя йде далі.

«Осінній етюд» – це гармонія поєднання слова й мелодії, слова й образу. Ця поезія, наскажена пісенним ритмом і мелодією, створює майже реально бачену картину осіннього ранку, коли розпускають пуп'янки останні осінні квіти і, усміхнувшись, алітають у повітря барвистими метеликами. Дерева, скидаючи з себе багряно – золоті шати, в очах поета перетворюються на стан прекрасної жінки. А листя все падає й падає і серце поета глухо плаче з ними в падінні, стогнучи від розпukи. «Буває час осінній...» приносить іа собою відчуття старості, тривоги, передчуття близької зими, але тоді казковою жар – птицею прилітає мрія, яка непомітно заликовує рани, дарує відчуття надії і впевненості, а якщо І впіймати то:

Завжди я молодію.
Коли спіймати жрю
вдастся
Тоді я відчуваю,
Як в грудях оживають
струни
І знов чуття недрежні
Нагадують буряму

ю н і с т ь

Поезії «Осінній етюд» і «Буває: час осінній...» – це своєрідна лірика переходу від ночі до ранку, від безнадії до оптимістичних сподівань, часу, коли людська душа і психіка настроюється на бюхвилі природи, щоб, злившись воєдино і зціливши свої болі, зазвучати в унісон, оспівуючи світлі хвилини ранку і життя

Поет йде далі. Сонце підіймається все вище і вище, даруючи землі останні краплі життедайного тепла. В блакитній прозорій безодні курличуть журавлі, відлітаючи у вірій. Поет несподівано опиняється в останньому при tulku золотокосої красуні, якого чомусь ще не торкнулася примхлива рука часу. Гарячкове бурхливе цвітіння яскравого різновар'я і привітна усмішка мінливої голубоюкої Музи.

«Хоч за вікном вже листопад» – це своєрідний гімн «ніжному й тривожному коханню», яке наче Аriadна нить виведе з лабіринту сумнівів на світло, зупинить мить вічної весни й відкриє дорогу «в таємничий, повний щастя світ». Поет розуміє, що таких хвилин у житті мало, тому й просить нас берегти й цінувати їх. Образ прекрасної жінки, який часто зустрічається в інших поезіях, матеріалізується й стає конкретнішим у вірші «Обличчям до землі» присвяченому дружині, яка для поета являється одночасно й дружиною, й коканкою, й вірною супутницею життя й Музою, бо саме при ній

серце як розквітла троянда
полохливо б'ється у твоїх долонах
ЧАС ВМЕР У НАСОЛОДІ СПЛЕТЕНИХ РУК
думки як бабине літо
обляглись у лавутиня питань

Глибоке проникнення в таємничий світ жіночої душі, висока психологічність притаманні поезії «Осіннє». Картини осені й мрійлива постать дівчини тут переплітаються і взаємодоповнюються. Тихо плаче осінь в «струнах віт-

ру», мрійливо плаче й дівчина, здійснивши політ на «жовтому коні мрій». Природа її людина тут виступають як єдина гармонійна істота. Отже, осені в інтерпретації С. Макарі, притаманний і мотив жінки, яка з'являється в поезіях як символ любові, надії, гармонії єднання, духовний орієнтир і виразниця ліричного осіннього настрою.

Глибоким філософським роздумам над змістом життя, місцем людини в світі і її взаємозв'язкам з природою С. Макара присвятив ряд поезій. В поезії «Падіння листя» осінній листопад викликає в уяві автора асоціації з думками, які з'являються й зникають, часто залишаючи в нас глибокі сліди. Проте поет не сумує за ними, бо розуміє, що

У звичайному падінні
Яке є початком та кінцем
ЗНОВУНАРОДЖЕННЯ
Життя,
Дерев,
І нашого уявлення про своє

Я

Без якого неможливо собі уявити

ГАРМОНІЮ.

І саме в цій гармонії заключається невичерпний оптимізм С. Макарі і його трактування сенсу життя: повернувшись до початків і вмерти, щоб народитись знову, бо людське життя, як і життя природи – циклічне, досягти внутрішньої чистоти гармонії зі своїм внутрішнім Я, а через неї – гармонії з навколоїним світом. Іскрометним оптимізмом і жагукою любов'ю та радістю життя насычена напрочуд мелодійна поезія «Осіннє листя сніг приліг», бо хоч і прийшла зима й сум ліг на серце важким тягарем, все одно прийде весна, яка розтопить лід самоти, а

Теплота палких долонь
Розжарить іскру у вогонь.

В поезії «Осінній настрій» поет кидає виклик долі, не бажаючи миритись з обставинами, бо хоч й злій вітер ламає кволі гілки, усе замерло в страсі, а навколо панує сум і сон, він твердо вірить в непорушність вічних цінностей.

Хай вихор листя рве, ну хай!
Нехай скречоче осінь..
Я знаю, буде знову май,
Як після бурі просинь...

Своєрідним заповітом сучасникам і нашадкам можна назвати вірш С. Макарі «Осіннє листя вітер рве». Роль і покликання людини в світі і поета в житті висловлено в декількох словах:

Торкнись,
поете,
серця їй.
Підмогою будь
в горі,
друже.
бо
легше йти
хоч в буревій,
як
серце
серцю
не
байдуже...

Марія Станко.

МОВОЗНАВСТВО

Микола Дуйчак

УКРАЇНСЬКИЙ СУБСТРАТ У ГОВІРЦІ СЕЛА ДОВГА ЛУКА БІЛЯ БАРДІЄВА

Територія Східної Словаччини в діалектному відношенні визначається певними особливостями. Згідно зі словами відомого русько-українського історика О. Ставровського ця територія в історичному минулому являла собою міжкордонне пасмо, де зустрічалися, перепліталися, а подеколи й зіштовхувалися політико-економічні інтереси трьох ранньофеодальних держав та країн, а саме Польщі, Русі й Угорської держави¹. В цьому заключається специфічність регіону. Вона полягає в етнічному складі населення, яке цю гористу місцевість колонізувало, в його мовних особливостях. Відомо, що корінне русько-українське населення поселялось компактно, намагаючись зберегти свою мову, релігію, культуру, звичаї. Поряд з русько-українськими селами на обстежуваній території існують і села, говори яких мають назву «шариські». Опис говірки одного з таких сіл знаходимо у книзі відомого словацького мовознавця Ф. Буффи «Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese»², яка фактично є описом говірки його рідного села.

У вступі до цієї книги говориться, що при формуванні довголушкої говірки значну роль зіграли такі фактори: віддавна існуюче сусідство з українським мовним етником, але також і з польським, оскільки до 1918 року старий північний кордон Австро-Угорщини, зауважує автор, був посунутий значно на північ і не співпадає з сучасним кордоном Словашкої Республіки. Далі автор пише: «*Podľa rozprávania starších ľudí boli medzi Poliakmi a našim obyvateľstvom pred prvou svetovou vojnou veľmi čuľé styky. Mnohí z Poliakov sa k nám vtedy priženili a doteraz tu žijú. Pôsobením týchto faktorov vytvorilo sa zmiešané nárečie štyroch obcí Bardejovského okresu (Dlhej Lúky, Zborova, Smilna a Stebnickej Huty), charakterizované najmä postupným zjednodušovaním fleytívnych typov (vyrovnanie, resp. zovšeobecňovanie koncoviek v skloňovaní a časovaní) a bohatstvom produkívnych alternačných typov konsonantických i vokalických (napr. zmena pôv. e a o v zatvorených slabikách). Ide tu o prechod medzi ukrajičinou a poľšinou na jednej strane a medzi východnou slovenčinou (a ďalej stredoslovenskými nárečiami) na strane druhej*»³. Отже, взаємодією української і польської мов сформувалась ця своєрідна (svojprázna) говірка, так би мовити, гібридна, яку було названо «шарішська» і віднесено до словацької мови. Основу цієї говірки творить так звана субстратна лексика. Субстрат – це збережені в мові народу, який змінив свою мову, сліди впливу колишньої рідної мови в лексиці, фонетиці і фонології (зміна артикуляції окремих звуків), у граматиці (зміна функціонування форм, калькування синтаксичних конструкцій).

Такі лексичні й фонетико-граматичні сліди української мови (але і польської та німецької) знаходимо у цілому ряді випадків словникової частини наведеної роботи Ф. Буффи. Нижче наводимо українські субстратні лексичні одиниці села Довга Лука, яке з мовного боку є шарішським (словацьким) і порівнюємо ці одиниці з еквівалентами русько-українського села Ганигівці⁴ та з відповідниками української та словацької літературних мов:

Відповідники говірки	Відповідники говірки	Українські літ.	Словацькі літ.
с. Довга Лука	с. Ганигівці	відповідники	відповідники
babuška	babuša	бабуся	stará mať
bida	bida	біда	nečfastie

bliča	bliča	блоха	bliča
brut	brut	бруд	špinā
bulka	zemřík	булка	žemľa
butefka	flašečka	бутелька	malá flaštička
cvit	kvit, kvit'a	цвіт	kvet
čereslo	naklad	чересло	lemeš (na pluhu)
čolo	čolo	чоло	čelo
čudo	čudo	чудо	div
dach	dach i stricha	дах	strecha
dišel'	dišel'	дишель	oje
drabina	drabina	драбина	rebrík
postavic duba	postaviti ša na hlavu	ставати дуба	x ¹
durni	durni	дурний	sprostý
fstd	haňba	стыд	haňba
chlopec	chlopec	хлопець	hlapec
chl'if	chl'iv	хлів	chliev
chl'ip	chl'ip	хліб	chlieb
cto	cto	хто	kto
chustka	chustka	хустка	šatka
jak	jak	як	ako
jalovec	jadlovec	яловець	trnka
jim (< jesc)	jim (< jistj)	їм (< істи)	jem (< jest ²)
Jura	Jurko	Юра, Юрко	Juraj
kapel'uch	kapel'uch	капелюх	klobúk
kiška	fl'sak	кишка	črevo
kol'aska	x ²	коляска	x ³
tel'iška	kol'ečka(pod pluch)	теліжка	x ⁴
kol'ka	kol'ka	колька	x ⁵
koval'	koval'	коваль	kovač
krochmaľ'	krochmaľ'	крохмаль	škrob
kum	kum i kmoter	кум	kmotor
kuma	kuma i kmotra		кума kmotra
kumička	kumička i kmotrička	кумочіка	kmotrička
kumofstvo	kumovstvo	кумівство	kmotrovstvo
kvitka	kvitok	квітка	kvietok
lata	plata	лата	záplata
lastufka	lastuvka	ластівка	lastovička
lisí	isi	лисий	holohlavý
loza	lozina	лоза	«meno kra»
Pík	Pík	лік «ліжи»	lieky
Poch «diera (do pivnice)»	Poch (з попер. знач.)	льох «пивница»	x ⁶
marka	marka	марка	pošt. známka
muľar koviše i murar	murar	мульар	murár
natura	natura	натурा	povaha
nazad(t)	nazat	назад	späť
nirka	pokrutka	нирка	Ľadviná
ňeborak	bidak	неборак	ubožiak
novina	novina	новина	zpráva
ňichto	ňichto	нічто	nikto
ňiž(š)	ňiš	ніж	než
obid	obid	обід	obed
pačka	pačka	пачла	balíček
paľec	paľec	палець	prst
panščina	panščina	панщина	x ⁷
papir	papir	папір	papier
paska	paska	паска	x ⁸
parchi	parcha	пархи	prášina
paskuda	paskuda	паскуда	ohava
pčola	pčola	пчола	včela
pastuch koviše pastir	voľar (víd. völ, volni)	пастух	pastier
perepuťa	brandža	перепуття ⁵	x ⁹

perun	perun	перун	hrom
petruška	petruška	петрушка	petřlen
písmo	písmo	письмо	list
rak	rak	рак	rakovina
rilo	rilo	рило	rypak
sadovina	ovoc	садовина	ovocie
serdak ⁶	kožušaka	сердак	x ¹⁰
skarha	skarha	скарга	žaloba
skura	skura	скора	koža
smak	smak	смак	chut'
smakovac	smakovati	смакувати	chutit'
sobáka	suka	собака	x ¹¹
šíňák	modrina	синяк	modrina
spil'ka	pena	шпилька	x ¹²
švačka	švačka	швачка	krajčírka
trudno	češko	трудно	tažko
varta	varta	варта	stráž
vira	vira	віра	viera
žito	žito	жито	raž

Як бачимо, слів, які з незначними фонетичними відхиленнями (в наголосі чи по-м'якшенні) майже повністю тотожні з українськими літературними відповідниками в шарисько-словацькій говірці Довгої Луки, Ф. Буффа наводить понад 80. З другого боку в русько-українській говірці села Ганигівці таких слів нараховується лише 57. Останні 23 переважно словацькі (порівнай: *zemlík*, *modrina*, *murar* і т. д.), іншомовні (Пак), але є й такі, які через відсутність реалій не мають свого відповідника (*bulka*, *koťaska*, *tefľška* та ін.).

Другу численну групу, а саме 71 слово, що знаходяться в лексичному складі довголуцької говірки,творять такі українські лексеми, які під впливом польської мови зазнали більш помітних фонетичних і граматичних деформацій. Такими є:

badiť	badoťa	бадилля	vňať, steblá
barvernek	barvinok	барвиноқ	zimozeleň
bešeda	bešida	бесіда	rozhovor
bližneta	dvojčata	близнята	dvojčatá
budinek	budinok	будинок	dom
buran	burjan	бурян	burina
cíň	cíň	тінь	tieň
čerep	škarupa	черепиця	škrídlica
čirida	=	череда	črieda
dokumenta	doko'menty	документи	doklady
domašni	domašní	домашній	domáci
džvir	džvir	звір	zver
chmura	chmara	хмаря	mrak
inši	inakši	інший	iný
jaščurka	jaščurka	ящірка	jašterica
kešeň	kišň	кішень	vrecko
ki' ci fras	kij' ti fras	який тобі чорт	čo ti je
klasa	klasa	клас	trieska
koce	mača	котя	mača
kocatko	mačatko	котятко	mača
kvartíl'	kvartíl'	квартира	byt
kvit	kvítok	квіт	potvrdenka
ľedvi	ľedvo	ледве	horko t'ažko
meženi paťec	maťuški paťec	мізнінець	maliček
mebľe	butor	меблі	nábytok
mech	mech	міх	vreče
našenko	šemňačko	насіння	semeno
naveki	naviki	навіки	vždy
nocťik	nocťach	ночліг	nocťah
ňespodzívani	nespod'ivani	несподіваний	nečakaný

ňevarť, ňidž vart	nič nestojit	невартий	nemá ceny
ňezadluho, ňodluha	neodluha	незадовго	zanedlho
ňezdravi	nezdrevi	нездоровий	chorý
ňezgradni	nezgrabni	незграбний	ňehovouľy
oberva	oberva	брова	oboče
obisce	x ¹³	обійстя	x ¹³
okořica	okořica	околиця	okolie
Pana Marija	Pana Marija	Діва Марія	Panna Mária
parobek	parobok	парубок	mládenec
pirgač	gacok	пергач ³	netopier
pírsi	perši	перший	prvý
podartí	poderti	подертій	potrhaný
podnebeňe	podnebiňa	піднебіння	podnebie v ústach
pokrutka	pokrutka	нирка	oblička
poľožníca	poľožnica	пологи	rodička
poltret	fotka	портрет	fotografia
po(u)p	pop	пін	pop ⁹
popad'a	popad'a	попаді	x ¹⁴
poverucha	=	завірюха	víchor
puket	=	буket	kitica
rokita	rokita	рокита	rakyta
rosada	prisada	розсада	priesada
sciška	chodžík	стежка	chodník, draška
sereňča	šešce	серенча	šťastie
smerek	smrek	смрека	smrek
spitovini	spitovini ¹⁰	заручення	zasnúbenie
(do)spravdi	spravdi,	(на)справді	(na)ozaj
staňa	staňa	стайня;	mašťal'
sumeňe	sumiňa	сумління	svedomie
ščesl'ivi	ščesl'ivi	сміх	smech
šňich	šňich	сніг	sneh
tuteňši	stadi	тутешній	tunajši
varta	suci	варт(ні)	mat' cenu
varstat	varštak	верстат	dielňa
veľkí i veľki	veľkí	великій	vel'ký
veper	veper	вепр	brav
veseľ'e	veľ'ífa	весіля	svadba
virba	verba	верба	vŕba
virch	verch	верх	vrch
znamomi (новіше znamí)	znamí	знайомий	známy
žeľ'e	žil'a	зілля	byllia

Усі слова даної групи, як видно, в довголуцькій говорці зберегли український субстрат з більш або менш виразним іншомовним нашаруванням, під впливом якого окремі з них до невідзначення зазнали значних перекручень. Напр., *barvinek*, *bližňeta*, *našenko*, *nosťik*, *oberva*, *pirgač*, *sciška*, *sumeňe*, *tuteňši*, *veseľ'e*, *virba*, *virch*, *žeľ'e*. Слід підкреслити, що ці різного роду зміни в багатьох випадках несистемні (*chmura*, *čirida*, *pirši*, *poltret*).

Поряд з іменниками та іншими частинами мови багаті на субстрат і дієслова, в яких інфінітивний суфікс *-ti* був у довголуцькій говорці витіснений формантом «с»(«ц»), характерним для польської мови, в той час як ганигівська говорка у фонетичній видозміні його зберегла. Наприклад,

bírovac	bírovati	бірувати	vídzať
blukac še	blukati	блукатися	túpať sa
brakovac	hibovati	бра��увати	chýbať
buľčec	buľ'kati	булькотити	žbinkať
čestovac	čestovati i hostiti	частувати	hostiť
hul'ac	veľ'efliť ť'a	гуляти	tancovať
dohnac	ulapiti	догнати	dohoníť
dopitovac še	dopitovati ša	допитуватися,	vyzvedať sa

duc	duti	дуги	súkat'
dumac	dumati i miščiti	думати	myslieť'
dzvoňic	dzvoniti	звонити	zvoníť'
jem (od byc)	jem (від бути)	я є (від бути)	som
korecie «znepokojoval'»	checiti ša	кортіти	bažiť'
laskocie	gickati	лоскотати	šteklit'
laskotiac še	giekati ša	лоскотатися	šteklit'sa
m(n)abic	nabíc	мас бути, мабуть	zdá sa
macac	upatrati	мацати	hmatať'
pomacac	upatriti	помацати	hmatom zistit'
mordovac	mordovati	мордувати	trápiť'
nahotovic	nahotoviti	наготовити	nachystať'
narvac	natorhati	нарвати	natrhuť'
ňi(š)čic i ňivočic	nivočiti	нищити	ňišiť'
obačic	obačiti	(п)обачити, помігти	zbadat'
obecac	obicati	обіцяти	sl'ubit'
obražic	uraž'iťi	образити	urazit'
obejsc še	objiti ša	обійтися,	zaobiť'
obežvac še	ozvati ša	обізватися,	ozvat' sa
obridnuc	bridnuti	обріднути	zošklivit' sa
obzivac še	ozivati ša	обізватися	prihovárať sa
odurec	zošaťti	здріти	zošallet', zdivočiť'
okrašic	x ¹⁵	окрасити	ozdobit'
oňuchac	popachati	покухати	ovoňať'
ošľepnuc	ošľepnuti	осліпнути,	oslepnuť'
ošukac	oklamati	ошукати	okradnúť'
pachac	pachati	пахати	veňať'
pachnuc	pachnuti	пахнути	voňať
peščic	rozmazovati	пестити	maznať
rozpeščic	rozmazati	розпестити	rozmaznat'
rozpeščeni	rozmazani	розпещений	rozmaznaný
počestovac	počestovati	почаствувати	pohostit'
podeptac	podoptati	потоптати	pošliapat'
podovidovac še	podoznavati ša	подовідуватися	povyzvedat' sa
podrec	poderti	подерти	potrhať
pochrustac	pochrustati	похрумати	niečo tvrdé hrýzť'
porachovac	porachovati	порахувати	spočítat'
posluchac	sluchati	послухати	počuvat'
požnec	iti neskoro	пізнати	meškat'
spožniec	priti neskoro	спізнити	zmeškat'
preinačic	prekrutiti	переіначити	zmeniť
priobecac	priobicati	приобішти	prisl'ubit'
rozmanuc še	rozijti ša	розминутися	nestretnúť sa
serbac	ehľipati	сербати (пасуло)	hlasno piť, strebať
skazac še	ukazati ša	указатися,	ukázať sa
skovac	skriti	сховати	skryť
skubac (skubju)	skubati, skubuckybati	trhať i škibať'	
slichec	slichati	чути	počuť
slucha	sluchati	слушати	počúvať'
spričac še	spričati ša	сперечатися	hádať sa
sprubovac	poprobovati	спробувати	skúsiť
strudzic še	zunuti	струдити	unavíť sa
ščazbl ¹⁶ , ščazbeho	x ¹⁶	нечистий	zly duch
šanovac	šanovati	шанувати	šetriť
šepeľac	gugnati	шепелявіти	šušfat'
šukac	dulovati	шукати	hl'adat'
treščec	triščati	тріщати	praskat'
ubrac še	vioblikati ša	убратися	vyobliekať sa
udac	podariti	удатися	podaríť sa
udrapnuc	zažgrapnuti	удряпнути	škrabuť'
uryvac	odtorbnuti	урвати	utrhnúť'

usnuc	usnuti	заснути	zaspať'
vartovac	vartovati	вартувати	strážiť'
videptac	vidoptati	відоптати	vyšliapať'
vyhadovac	vihadovati	вигадувати	vymysľať'
vijavic	prezraditi	виявити	prezradíť'
vítrímac	vítrimati	вітримати	vydržať'
zabrudzic	zabrud(n)iti	забруднити	zašpiniť'
začekac	počkati	зачекати	počkať'
zadumac še	zadumati ša	задуматися	zamyslieť sa
zahľadnuc	zahľadnuti	заглянути	nazrieť'
zveredzic	x ¹⁷	зверенитися	vyviest' niečo
žičic	žičti	значити	priat'

Дієслова у складі довголуцької говірки також привертають увагу як фонетикою, так і структурою: інфінітив під польським впливом має закінчення -с (<-t'<-*ti). З числа 1055 дієслів, які наведені в словнику Ф. Буффи, 718 (62,12%) у першій особі одн. теперішнього часу має закінчення -у, напр., *dočju, idu, kažu, koštuju, kipju, piču, mišlu, možu, napišu, odlamju, peču, poplaču, rosipju, rozumju, sprobuju, turbuju, vitrimju, zajdu, zapruju, zbaču, zdíjmu, zmiju, žiču*, характерне для української мови, а 336 (31,8%) мають закінчення -m, напр., *bram, ľapkam, macham, latam, nágarbam, okradam, počekam, poznam, slucham, šukam, ujukam*, характерне для словацької мови. Тут вирівнювання у напрямі до словацької мови проходить дуже повільно, український субстрат держиться у цьому випадку дуже міцно.

Характерними фонетичними особливостями довголуцької говірки є наявність у її звуковій системі звуків, які властиві польській мові, а саме;

1. Звук [u] на місці етимологічного [o] у закритому складі і його зміна на [ø] у відкритому складі, явище характерне для польської мови, напр., *sul' = sołi, stul = stoli*. Польські відповідники: *sól = soli, stól = stolu*. Українські говірки мають у цій позиції i, яке чергується з o: *cílъ = soli, stíl = stola*.

2. Наявність носових, які є специфічними знаками польської мови. Букви ę, ą відповідають в сучасній польській мові сполученням фонем e, o з назальними приголосними (n, ſ, m, ń), отже eN, eN¹¹. В довголуцькій говірці вони збереглись у цілому ряді слів як дифтонги, наприклад: *gembą* (<*geba*) «usta, pot» *chenc* (<*chęć*) «chuć, бажання», *chomunt* (<*chomąt*) «chomút, хомут», *chransč* (<*chrząszcz*) «chróst, хрущ», *Jendri* (<*Jędrzej*) «Andrej», *jendžibaba* (<*jedza*) «ježibaba, баба-яга, відьма», *kankol* (<*kąkol*) «kúkol», кукіль», *pencaki* (<*pęczak*) «krúpy, ячмінна або пшенична крупа», *pentro* <*piętro*) «povala nad stodolou, горище над током», *prencka* (<*sprzążka*) «praclik (na remeni), пряцка», *zanglo* (<*żądro*) «žihadlo, жало».

3. Наявність шиплячих š, ž, про які Ф. Буффа пише, що «Spoluhlásky š, ž si najťahšie osvojujú nositelia východoslovenských nárečí, ktorí majú vo svojom nárečí podobné š, ž»¹².

Про ці звуки А.Е. Супрун пише: «Буквы š, ž, č (а также s, z, c перед i) обозначают специфические польские звуки – мягкие немного шипелявые, граничащие с шипящими с, з, ц, т. е. примерно с"ъ, з"ъ, ц"ъ»¹³.

Слід зауважити, що приголосний š, характерний для польської мови, зустрічаємо і в українських говірках Східної Словаччини. Ізоглоси його поширення визначив Іван Панькевич. Згідно з ним š – це сильно палatalізований s перед м'якими голосними: *s'ino, žíra, ſ'a*. Область ця, підкresлює І. Панькевич, починається від сіл Оргутової, Шашової, Куримки, Цернин, Рімного, В. Свидника та від ріки Ладомирки і тягнеться до найдальших етнографічних границь¹⁴. Про це š словацький славіст Шімон Ондруш пише ось так: «Nárečia lašské v severovýchodnom kúte Moravy a v Sliezku palatalizovali s' na š: šeno, sušed, nošila»¹⁵.

У словнику Ф. Буффи знаходиться порівняно велика кількість слів (правда, в децьо іншому фонетико-граматичному оформленні) взагалі спільніх з українськими говірками Східної Словаччини. Ідеться про польсько-німецький субстрат, відсутній в українській мові, тому це питання вимагає окремої розробки.

З порівняння наведеної української субстратної лексики, яка знаходитьться в лексиці

с. Довга Лука, з цією ж лексикою русько-українського села Ганигівці, з одного боку, з ії українськими та словацьким літературними відповідниками, з другого боку, випливає, що довголуцька говірка, як шаришська (словацька), зберегла значно більше рис української літературної мови, ніж ганигівсько-руссько-українська. Український субстрат в аналізованій довголуцькій лексиці тримається досить міцно, хоч в загальному треба сказати, що виникненню так званої шаришської говірки у Довгій Луці допоміг польський мовний елемент з його напористістю і властолюбством, який, крім іншого, був близчий панівним колам. Аналізовану довголуцьку лексику у порівнянні з словацькою літературною мовою можна характеризувати як лексику двох різних мовних систем. Наведений вище матеріал дає можливість простежити асимілятивні процеси, які в даному регіоні безперервно проходять.

Література й примітки

¹ Ставровський О. Словацько-польсько-українське прикордоння до 18 століття, Пряшів, 1967c.10.

² Buffa F. Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese, Bratislava, 1953.

³ Там же с. 5-6.

⁴ Село вважається руським, з церквою і релігією східного обряду. Аж до 1990 року Літургію там служили по-церковнослов'янськи. Щодо говірки, то сучасні 50-60-ки є білінгвальні, але дітей своїх вони ведуть до «шарішчини». Село з усіх боків оточене «гутораками-шаришанами», які висміюються іх руській бесіді, а останнім часом і їх Службі Божій, в якій нібіто є лише самі «паки і паки». Це один з методів тиску римо-католицької церкви на віруючих греко-католиків з метою заставити їх і таким шляхом прийняти переклад старослов'янської літургії на словацьку мову. Під впливом «šariščiny» говірка втрачає характерні її риси: а) повноголоса, яке наявне лише в деяких словах (молоті, але млатичка, городіти, але օրգа, бороніти, але брані, порог – на порогу, на прағі¹ і на прагу; че́нкі і чл́енкі; б) чергування ə, e з і у закритому складі: стіл – стола, піт – пода, сіл² – сол³. Послідовно зберігається «і» на місці «ять» (шітер, гвізда, л'іс, хл'іб); дієслівні форми на -ті (<-ти) ходіти, піcatи, гваріти; займенники себе (собі), мій, твій, свій; він(але она, оно), його зворотна частка ш'а (<праслов. *še, шаришське ш'є з польського śle) і т. д.

⁵ – описово «postavíť sa na hlavu», ⁶ – немає реаліті «kol'aska», ⁷ – описово «druh dvojkolesového vozíka», ⁸ – описово «malý dvojkolesový vozík», ⁹ – описово «v boku kľaf», ¹⁰ – немає відповідника «foch», ¹¹ – описово «robota na panskom», ¹² – описово «vefkonočný kolač», ¹³ – описово «tu i s rodinou», ¹⁴ – описово «kožuch bez rukávov», ¹⁵ – описово (лайка) «жінка, яка любить сваритися», ¹⁶ – запінaci špendlik «англійська шпилька», ¹⁷ – немає відповідника до «obisce», ¹⁸ – описово «manželka farára východného obradu», ¹⁹ – немає відповідника до «okrašiť», ²⁰ – немає відповідника до «ščazbi», ²¹ – немає відповідника до «zveredzic».

⁶ Літературне українське «перепуття» і діалектне довголуцьке «ретериға» різняться значенням.

⁷ Сердак – «верхнее теплое суконное платье галицких крестьян, расшитое шнурками». Грінченко Б. Словарик української мови, Київ, 1909, IV, 114.

⁸-ki/-kjí – це усічена форма питального займенника який: -ki- (<я[ки]й), -kjí (<я[кий])

⁹ Пергач п-це в селі Матисова, а Пергачівка – назва частини села.

¹⁰ Farár východného obradu «священик східнього обряду».

¹¹ Bíd spítať ša, сучасне opítať ša.

¹² Buffa F. Z pol'sko-slovenských jazykových vzťahov, NÁUKA Prešov 1998, s.35.

¹³ Там же, с. 33.

¹⁴ Супрун А.Е., Калюта А.М. Введение в славянскую филологию. Мінськ, 1981, с.78.

¹⁵ Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей, Прага, 1938, с. 351.

¹⁶ Ondruš Š. Úvod do slavistiky, SPN Bratislava, 1956, s. 142.

¹⁷ Ščazbi – табу замість слова чорт. У селі Розтоки (Біля Свидника) Осифа Жака прозивають Сchezby із-за часто вживаного сполучення „чорт бы тя (в)зяв».

Гей, хто в світі, озовися!

Тарас Сергійчук /Київ/

ОКРЕМІ ВИСОКІ ДЕРЕВА

Окремі високі дерева
Сягають небес головою,
Аби розмовляти з Богом.
Всі інші високі дерева
Небес головою сягають,
Аби любуватись собою.

ГЕНИ

Льодовики сповзли з Еверестів
І обернулись на талу воду.
Але досі блукають морями
Айсберги – їхні гени.
Блукають, бо вірять потай,
Що в недалекому часі
Відродять вони еру предків,
Які льодовиками звались.
А поки айсберги мусять
Бавитися у лояльність
І створювати затінки
Від сонця білим ведмедям.

ПЕРСПЕКТИВА

Коли повернуло на весну й дороги,
Звільнившись од снігу й морозу,
Напнулися, наче вітрила,
Він воза змінив на сани.
Коли повернуло на зиму й дороги
Скувалися міцно морозом
Й поперевівались снігами,
Він сани змінив на воза.
– Нам дії твої не до тями! –
Призналися допитливі щиро.
– Живу перспективою, значить! –
Дав відповідь він ім згірдливо.

РОБІНЗОН

Старий і самотній поет у готельній кімнатці,
Схилившись над клаптем рудого паперу,
Останню з резерву цигарку докурює
І слухає поміж тим всім мимоволі,
Як поруч в скаліченій раковині

Вода неблаганно дзюрчить і дзюрчить.
Та чим тут зарадити? Час уже пізній,
І сплять по домівках сантехніки,
Як люди порядні, із чистим сумлінням,
Як решта вдоволених мешканців міста –
Цього величезного хутора ночі,
Глухого, хоча й в електричних вогнях.
Тож спить все навколо безтурботно.
Лиш слово – єдина істота жива –
По-своєму пробує скрасити трішки
Самотність старого поета
В обдертій готельній кімнатці,
Подібного на Робінзона.
Та й те якесь немічне зовсім.

ТУМАНОВІ РОЗЛИВИ

Туман, туман, туман, туман
Заплив, захлюпався в лиман.
І той у широму пориві
Поніс туманові розливи
Гек-ген до сонячних стовпів,
Аж вийшов сам із берегів,
Зіллявши небо із землею
Своєю сизотечією.
Туман в лимані розчинивсь,
Лиман туманом затопивсь.
І відтепер ані туману,
Ані туману, ні лиману.
Одним одна довкола мла,
Густим густа, мов ковила.

* * *

Голову кінь клонить на плече мені.
Хороше обом нам – і коню, й мені –
Мріяти, стояти – і коню, й мені –
В луговій отаві – і коню, й мені.
Щось йому шепочу, а щось він мені –
Зрозуміле тільки і коню, й мені.
Добре мати друга – і коню, й мені –
У безмежнім світі – і коню, й мені –
Сонце світить радо – і коню, й мені –
Заздрить, певно, трішки і коню, й мені.

ПРОТАЛИНА

Прохукаймо проталину
У шибці, скованій морозом,
Щоб зазирнути в глибинний світ
Бездушності своєї.
То, може, все-таки зумієм
Ми розпізнати Бога,
Що приліпився сиротою
У нас на крайчику душі.

РЕЦЕНЗІЇ

СЛАВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВЖУЮТЬСЯ

Матеріали міжнародної славістичної конференції пам'яті Костянтина Трофимовича (1923-1993). 1-3 квітня 1998 року. У двох томах: I (433 с.), II (405 с.). Від. ред. В. Моторний. Львівський державний університет ім. Івана Франка. Кафедра слов'янської філології. Громадський фонд «Центр Східноєвропейських Студій» (м. Львів). Львів: «Літопис», 1998.

Збірник, який присвячено недожитому ювілею - 75-річчю з дня народження незмінного педагога Львівського державного університету ім. Івана Франка славіста Костянтина Трофимовича, належить між величні проекти. Разом з цим можна зазначити, що він, водночас, належить до інформаційно корисних, пізнавально стимулюючих і успішних проектів, але, передусім, він є новим поштовхом до реально розглянутого, зваженого й за програмованого славістичного дослідження кінця ХХ століття у слов'янській частині Європи. Гадаємо, що цей погляд можна підкріпити одним лише фактом з поверхневих площчин збірника, наприклад, переліком авторів, що публікуються у ньому (кілька десятків імен), а також країн, університетів й установ, які вони представляють (так само десятки назв і науковців, серед яких не бракує людей, що інтенсивно присвячують себе славістиці в Україні, Росії, Польщі, Словаччині). Наперекір первинні оцінці того, що збірник пропонує, слід сказати, що йдеється про небудений видавничий і дослідницький проект,

котрий спирається на багатогранності й відкритості до часу, простору та матеріалу, який автори доповідей - бо саме вони входять у збірник - на конференції зачитали.

Через широке коло інтересів рецензований збірник майже не можна окопити об'єднувачим підходом, що, власне, виявляється певною вигодою. Відкритість проекту залишилася й відкритістю збірника, в який на довгий час можна заходити за пошуками тем, явищ і «спірних» місць у рішеннях того, що, скажімо, у славістичному дослідженні вважалося в окремих моментах за кінцево сказане. Гадаємо, що колективних проектів з такою концепцією у славістичному дослідженні залишилося дуже мало і тому вони мають, насамперед, науковий, а вже потім суспільний (відзначення ювілею К. Трофимовича), чи, власне, ювілейний характер і призначення.

Матеріали міжнародної славістичної конференції

пам'яті професора
**КОСТАНТИНА
ТРОФИМОВИЧА**

(1923 — 1993)

Зміни супільних умов на зламі 80-х та 90-х років у традиційних слов'янських центрах і країнах славістичного дослідження відбилися в його концепційній та технічно-організаційній структурі. Ініціатива славістичного дослідження нібито перейшла у середовища, де славістика є лише пристосованим явищем у рамках неслов'янського мовного оточення. Однак, досягає у них певних успіхів завдяки безперервному дослідженняю, вивченю і компаративній комунікації в областях традиційного славістичного дослідження.

Львівський університет своїм первісним спрямуванням представляє педагогічно-дослідницький центр в Україні з давньою і хорошою традицією, з широко спрямованим і представленим славістичним, а передусім лінгвістичним (діахронія мови, діалектологія, лексикографія) дослідженням. Концепція збірника повністю підтімне цей момент, тобто переважають у ньому мовознавчі матеріали. З композиційного боку обидва його томи поділено на частини: у першому, названому «Слов'янське мовознавство», є розділи «Національна спорідність та взаємодія слов'янських мов», «Мовна картина світу», «Проблеми фразеології», у другому томі – розділи «Теорія літератури», «Література слов'янських народів», «Слов'янська фольклористика» і, нарешті, «Історія та культура слов'янських народів».

Збірник і конференцію присвячено пам'яті Костянтина Трофимовича, професора Львівського державного університету ім. Івана Франка, де він відпрацював на різних педагогічних та академічних посадах сорок років. Тому й не дивно, що вступну доповідь конференції автори О. Албул та Л. Васильєва назвали «К. Трофимович – видатний український славіст». Може, буде цікавим повторення, що К. Трофимович починав свою наукову діяльність у галузі богословської («Складні слова в чеській мові доблогорського періоду», Київ 1968), підготував

«Практикум з історичної граматики», «Контрольні завдання з старослов'янської мови», «Методичні вказівки до виконання контрольних робіт з старослов'янської мови» та «Конспекти лекцій з серболужицької мови». Інтерес до лужицьких сербів заповнив частину його наукового життя, яке представлене у колективній праці «Верхньолужицько-російський словник» (1974) та в «Українсько-верхньолужицькому навчальному словнику», друга частина котрого побачила світ вже після смерті вченого. Таким чином й залучення доповіді Г. Єнча з Будишина («Мовознавчі дослідження Костянтина Трофимовича в галузі сорабістики») співзвучно доповідю статтю-профіль про матеріальне спрямування дослідження українського славіста.

Широко і багатосторонньо укладена частина «Слов'янське мовознавство», охоплює, передусім, діахронію явищ («Слова з коренем на *чуд-/куд- у російській церковнослов'янській мові» К. Бондар, «Антропонімія як джерело мовно-історичної інформації» С. Вербича; Г. Лиса досліджує проблему становлення давньоукраїнського варіанту давньоболгарської мови, А. Мединська – споріднених коренів у словотвірних системах української і литовської мов, Л. Васильєва звертає увагу на окремі питання боснійської мови та ін.) На конfrontацію системних ланцюгів спрямовані статті, що розглядають послідовність розвитку взаємозв'язків між слов'янськими мовами (українсько-чеських, українсько-польських, українсько-російських, українсько-литовських).

Полярність дотиків «специфічне – споріднене» між слов'янськими мовами, крім інших, досліджує Б. Швігранова («Інтернаціоналізація і термінологізація у сучасних літературних слов'янських мовах»), проблемі іменників присвячує себе Г. Тиртова, прийменників – В. Швачко, лексично-му вираженню образності у літературній системі – Л. Ставицька. Щоб за-

вершити огляд цього розділу, актуалізуємо статтю І. Теплякова та Л. Федик «Стан та особливості розвитку чеської літературної мови на сучасному етапі». Роачленованість і спектральність праць повністю відкрилася у другому томі збірника у розділі «Теорія літератури». Крім рецептивних питань автор – читач (М. Гольберт), помітне місце зайняли мікрокомпозиційне відношення автор – наратор – нарація (М. Легкий), модернізм як художній метод (М. Моклиця), некролог як жанр (Д. Новак); фольклорним джерелам в авторському варіанті жанрів для дітей присвячує себе З. Станіславова, а простір теоретичних зондів у літературний текст закриває Й. Чаплинська доповідю про наукову фантастику у чеській літературі 80-х років.

Розділ «Література слов'янських народів» представлений працями з літературної історії, які переважно спрямовані на портрети, профілі, рефлексії про конкретних авторів (Й. Бобровський, Т. Шевченко, В. Бенеш-Тржебізький), або їх протиставлення двох авторських майстерень (Т. Шевченко – Ю. Крашевський, В. Стефанік – В. Морачевський, А. Ахматова – Н. Лівицька-Холодна, О. Кобилянська – П. Тодоров, Ф. Ржегорж – О. Варвінський).

Панорамний погляд застосовує А. Волков у «Легенді про страшного розбійника у слов'янських літературах XIX століття», але використовує у ньому літературний аргумент тільки з російської, польської і чеської літератур. Відповідні очікування викликає й назва статті О. Горблянського «Чеські преромантичні містифікації в інтерпретації А. Ю. Кримського», де звернуто увагу на класичні тексти «Лібушин суд», «Пісня кокания короля Вацлава I», «Пісня під Вишгородом», «Краледворський рукопис», «Mater verborum» та ін. З точки зору нашої славістики цікавим є погляд Л. Сироти на Евгена Маланюка у Чехословаччині, на його творчість, переклади та листування.

Враження актуальності справляє праця І. Ковальської-Пашт, в якій обмірковує типологію прози третьої хвилі російської еміграції.

Наступна частина збірника, «Мовна картина світу», охоплює значну кількість найрізноманітніших статей, які зберігають компаративний характер і «рухаються» у розчленованому просторі досліджуваних питань (О. Аргуткіна про роль числа 3 в слов'янських мовах), займаються проблемою семіокультури словників та підручників слов'янських мов (О. Албул – М. Ярмолюк), або опосередковують дидактично-методичний погляд на вивчення відмінних та споріднених ознак слов'янських мов (Т. Ацаркіна).

Камерною концепцією визначаються розділи «Слов'янська фольклористика», яка не вийшла за рамки традиційного компаративного погляду, та «Історія та культура слов'янських народів», де знаходиться, крім інших, стаття Л. Новак «Хартія-77»: погляд із сьогодення.

Вибіркове ознайомлення з інформаціями у збірнику засвідчує, що широкий словакістичний проект, який залишається в історичному дослідженні, вимагає уважного прийняття окремішностей, котрі потрапили у наведене львівське видавничче діло. Цей підхід важливий і тому, що потрібно задумуватися над майбутнім славістичних програм у наукі наступного тисячоліття.

Збірник довів, що надалі треба вносити корективи у звужений погляд на мовну і культурну базу славістики, відкривати її для синхронії та систематичного, координативного піанування лінгвістичних, літературознавчих, етнографічних та інших досліджень, які мали би прямувати до цілісності. А це є тому, щоб брати до уваги, крім іншого, етнічні знаки сучасних славістичних досліджень.

В'єра Жемберова

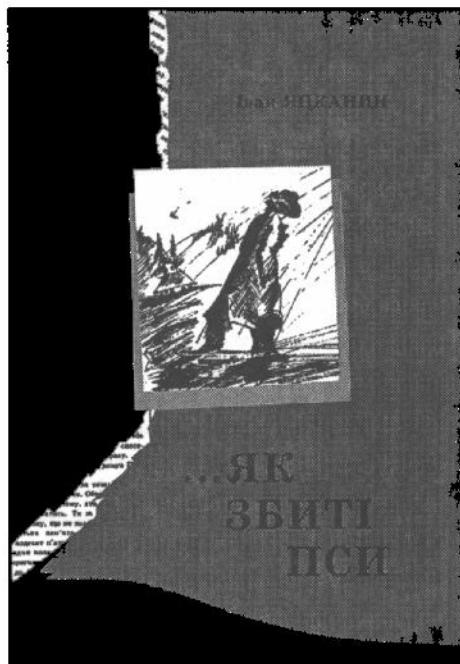
НОВІ ТВОРЧІ ДИМЕНЗІЇ ІВАНА ЯЦКАНИНА

(З приводу виходу збірки «... як збиті пси»)

Ми дотепер художні твори Івана Яцканина оцінювали переважно за тим, як він відтворив дійсність, людей нашого села і менше звертали увагу на те, як він створював свій, новий художній світ, неподібний до художніх світів інших авторів і як він реалізував своє творче «я». На цей раз попробуємо розглянути збірку оповідань-новел «...як збиті пси» (Пряшів, 1998, 104 с.) комплексніше, спробуємо охарактеризувати та оцінювати з вище наведених позицій. Можемо сказати, що Іван Яцканин кожною своєю збіркою оповідань (видав їх сім) завжди зробив дальший новий крок вперед у художньому пізнанні і відтворенні людей нашого села, їх звичок, моралі, мислення, поведінки, мови, сільської вдачі та народної духовної і матеріальної культури взагалі. Він переконливо моделював своїх персонажів, соціальні і психологічні конфлікти та вмотивував поведінку та почуття, як ніхто інший в нашій художній літературі. Тому ми були змушені не раз писати, що його герої ніби побачені в реальному житті, що вони взяті прямо з життя нашого народу, що вони настільки узагальнені і типові, що вони є носіями рис, мови і мислення селянина будь-якого села нашого краю. Але як ми вище констатували, цього замало, щоб дати об'єктивну оцінку літературного твору, потрібно побачити у творі та оцінити й власний художній світ автора, знайти та оцінити його творче «я», яке відмінне від інших українських авторів Пряшівщини та може й загальноукраїнської літератури. Та справді І. Яцканин відмінний уже у підборі тем, проблем і художніх персонажів, стилістичних засобів, ритміки, темпів і жанрів. Він по-своєму провіряв людські характери в складних соціальних або моральних ситуаціях.

На перший погляд здавалось би, що І. Яцканин продовжує писати у звичайній традиційній формі та жанрах, але це поверховий погляд і він неправильний. І. Яцканин як творча людина, як справж-

ній художник не зупиняється, не задовільняється досягнутим, але весь час поглибує своє пізнання людини, шукає нові форми і засоби зображення. Це шукання принесло І. Яцканинові нові творчі успіхи, а нам – справжню радість. На нашу думку, остання збірка «...як збиті пси» представляє собою те найліпше, що І. Яцканин досі написав, бо значно поглибив психологічну канву творів, психологічні походи своїх персонажів, перейшов од простішого жанру оповідання до складнішого жанру – новели. Ми вважаємо, що рецензовану збірку складають новели, в яких відчувається якісь далекі відгомони новел М. Коцюбинського, М. Хвильового, О. Гончара, І. Чендея, В. Дрозда та молодших сучасних українських новелістів, але не можемо ані подумати, ні казати, що І. Яцканин від них узяв чи запозичив те або те. Ні!

І тут І. Яцканин цілком оригінальний і неповторний, в цьому ми переконаємось зразу після прочитання першої новели «Добрим я вже був». Такого твору нам не довелось читати ані в нашій, ані загальноукраїнській літературі. Новелу характеризує філософська глибина, філософські роздуми, незвичайна образна система, ритміка та персонажі. «Долітала листя, його жовтувата душа дотлівала. У що ж перевтілиться: у якусь траву, зросте квіткою, чи новим деревом? І людина, як оте листя. Нічим не певна. Летить собі, гасає, гуляє, щоб потім зникнути, не лишивши знаку. Так, людина також не застрахована, може, ще більш прибита до землі, принижена. Оте листя до життя бодай вітерець спонукає... А людина? Зникає людина? Зникає нарадія, мрії. У каламуті і пристрастях буднів хиріє натхнення і ота енергія, яка ще вчора підіймала вище злету бувшого листя. Гм, де ж її колишній розгін?... Не зрівняти його з неорганізованим рухом давно похованого листя» (с. 5). В новелі, як на нас, відчуваються впливи українського неоромантизму (зокрема М. Хвильового), там є психологічна канва, на основі якої розгортається короткий, але сильний вибух любові, там же зворушлива, динамічно напружена атмосфера, клич серця і розуму. Все це майстерно, кількома штрихами чи приказкою відтворене, де словам тісно, а думкам і почуттям просторно.

Автор у кількох творах цієї збірки пошушив проблему самітності чоловіків зрілого віку. Сучасне суспільство приносить галопом нові ситуації, до яких не всі наші люди здатні пристосуватися, не те щоб в них повнокровно жити, воно не бере огляд на особу, не бере її під свою опіку, і вона губиться і не раз кінчає життя трагічно. Його персонажі розчаровані самими собою, суспільними подіями і загальним життям, не завжди бачать свою перспективу. У запитанні Павла до друга: «Можеш собі уявити, колишній пілот і розвозить хліб, булки?» так багато трагізму, болю, жалю, криви і безвиходя, що читач зворушену змущений уявити собі весь трагізм людини та нашої доби. Ця сцена кореспондує із сучасним нашим драматичним життям. Павло колись літав, а зараз ... «кучерявє волосся і руки пахли свіжо спеченим хлібом». Правда, Павло робив корисну роботу, але не ту, яка приносила б йому радість і задоволення, робив це з примусу, щоб вижити. Ніхто, ані його прия-

тель не зміг зрозуміти його біль і трагізм. Це нещастя нашої доби, коли людина себе почуває мов збитий пес.

Новела «Добрим я вже був» нікого не може залишити байдужим до долі сучасної людини. Питання я вже був добрим багатозначне і багатовимірне. Таке запитання, чи варто бути добрим в наш час, ставить сьогодні чимало людей. Автор, щоб бути вірним правді життя, теж був змущений його поставити, але остаточної відповіді його персонажі не дали. Здається, що не погоджується з думкою, що люди вже були добрі і далі нам не треба бути добрими. Навпаки, вимагає бути добрим, підкреслює потребу добра. Цей факт ріднить нашого автора з справжніми демократичними гуманістами, які вболівали і боролися за долю і добро людини.

Дальша проблема, яка розроблена в новелах збірки – це проблема самотності людини в нашему суспільстві. Вона дуже актуальна, болюча, драматична і трагічна. Виразно ця проблема порушена в новелі «Трамвай гризути монети». Письменник створив такі ситуації, в яких персонажі Ярослав, Костя та Оля, хоч багаті на почуття, залишаються самотні. Вони не здатні як слід любити, робити, дружити, не здатні реалізуватися на повну силу і тому вони нещасні. У кожного по-своєму «душа чогось плакала, нила...» Ярослав почував себе після різних тортур і непорозумінь на роботі, в стосунках з дружиною та дітьми «мов збитий пес». Ніхто його не любив, не потребував, ані друг Костя, ані бувша дружина Оля, ані діти. Життя прогуркотіло у нього як отий трамвай, не зупинившись, на колії якого поклав монети і після проїзду трамвая залишилися лише розплащені, розчавлені бляшанки як і його життя, бо не було наповнене справжньою любов'ю і добротою. «Трамвай погриз монети, а Ярослава гризла совість». Він ще не був отим гладеньким, тоненьким куничком металу без свого знаку, без обличчя», але може скоро стати, коли не опам'ятаться. Яке чудове порівняння, яка велика думка сказана, тому не може бути, щоб не викликала у вдумливого читача відповідного резонансу. «Він (Ярослав – М.Р.) поспішав на вокзал. Може, й справді знайде поїзд, який його повезе до станції, де ніхто не буде запитувати, чого сюди лізе» і буде творити добро та по-справжньому любити жінку, дітей і взагалі добрих людей. Читач повірить Ярославу, бо той усвідомив, що не

не хоче бути безіменною, безликою монетою, але людиною.

Дотепер у творах І. Яцканина переважала тема села, проблеми людей маковицького села і лише зрідка автор звертався до зображення людей міста, скоріше до тих, які приїхали із села і знайшли собі роботу в місті. Правда, вони працювали на заводі, або в якійсь організації, але ще довго почували себе селянами, дотримувалися звичок, моралі, поведінки селян і користувалися сільською рідною мовою. В рецензованій збірці переважають уже люди міста. Коли згадаємо героїв з попередніх збірок, то дізнаємося, що хоч вони жили в тяжких соціальних умовах, завжди зуміли знайти вихід із становища, зуміли радіти, тішитися з кожної земної дрібниці, не ламали над собою палицю, не резигнували, не жили самітньо. Вони відчували, що живуть в селі, що сусіди знають про них все і можуть покластися на них, навіть на тих, з якими ще вчора посварилися, коли буде треба. Селянські персонажі були здебільшого життєлюби, працьовиті, чесні, велики трударі, знатці законів природи, з якими намагалися жити у злагоді, гармонії, були знатці людської душі і невичерпної скарбниці народної мови і фольклору взагалі. Правда, не завжди соціальні умови та жорстока природа давала їм можливість виявити свою любов і доброту на повну силу. Але вони часто добрими очима, поглядом, порепаними руками виявили все своє людське нутро. Навпаки, міські персонажі останньої збірки дуже часто опиняються з різних причин в самотності, найчастіше через неможливість реалізувати своє «я». Автор сконструював ситуації навмисно так, щоб повніше показати людину міста, її почуття, різні витівки і не раз паскудність її поведінки, щоб показати різні характеристики в критичних ситуаціях. Людина в місті частіше опиняється в скрутний аж аморальній ситуації ніж на селі, де все ще існують сильні моральні устої. В місті ніхто не застрахований перед моральним падінням, ані журналіст, ані художник, ані урядник, ані підприємець, ані священик, ані дипломат, ані молода чи літня людина. Персонажі, яких показав І. Яцканин, як Павло, Ярослав, Кость, Оля, Алоїз, Михайло, Василь, Степан, Петро, Андрій, Ільдіко, Маря та дальші, неповторні, майстерно індивідуалізовані, психологично і логічно вмотивовані. Ситуації, в яких вони опинилися завдяки авторові, дали можливість випробувати їх характеристики,

теж неповторні, уявні, правдоподібні, хтось може сказати, що взяті із життя, бо вони настільки правдиві. Важливо, що ніхто в нашій літературі, словацькій чи загальноукраїнській таких типів не вивів і таких ситуацій не створював. Не менш важливо, що письменник мі разу не повторився, завжди зумів внести щось нове, оригінальне. Створювати такі ситуації та моделювати таких чудових персонажів допомогло йому добрі крім його творчого «я» ще й глибоке знання життя людей та багатства народної мови, народних приказок, прислів'їв тощо.

До кращих творів вище названої збірки, на нашу думку, належить оповідання «Сторож цвінттаря, або У розлучення зелені очі». Вже сама назва провокує читача задуматися над прочитаним, викличе інтерес до того, як автор моделював ситуації, персонажів, який мовний та образний матеріал використав. Автор вимodelював у оповіданні три типи мужчин, яких об'єднала старість та цвінттар. хоч кожен з них пройшов своїм неповторним життям, у кожного була своя натура, доля і характер. І. Яцканин зумів кількома штрихами та й ще за допомогою народного прислів'я розкрити характер того або іншого персонажа. Андрій намагався ступити там, де ще не пробував, і все обходилось йому дорого, Алоїз любив хвалитися вигаданою і вимріяною бувальщиною, в яку нарешті повірив, що й він був її учасником, Михайло був працівником страхової компанії, яка поклада відпечаток на його характері, він був акуратний, делікатний, децентрний і серйозний, змінився лише тоді, коли поклав на голову капелюх австріяка. Кожен із них хотів творити щось добре, корисне для себе і сусільства, але не завжди умови їм дозволили.

Привабливе оповідання «Втрати пам'яті», в якому автор порушив важливе питання – пам'ять про своїх рідних. Погано, на думку одного з персонажів Василя, – коли пам'ять загубить комп'ютер, але трагічно, коли діти забудуть, втратять пам'ять про свою маму, своїх батьків і рідний край.

І. Яцканин часто використовує символи, які в народі мають велику силу і поширення. Одним з таких символів є хата. Символом для справжнього газди є своя хата. Хата для кожного селянина – це ознака, що він порядна, працьовита людина, бо як нема у нього хати, нема газдівства, нема честі. Прекрасно, ба навіть

майстерно зобразив символ хати наш прозаїк у новелі «У долині воронячих вічик». Ось монолог безіменного персонажа: «Раджу тобі щиро й відверто – не продавай хату, або якщо вже так припекло, то продавай так довго, щоб николи не продати, мине час, і що у тебе залишиться? Будуть гроши, але не буде вже місця куди прибитися, зупинитись на мить. Купиш нове місце? Чуже купиш, а рідне вже не купиш. Але ж було й рідне! Насміхаєшся? Знаю я твою уїдливу посмішку. Заболить, постійно болітиме, смійся, ображай, але я завжди буду з тобою, бо ти можеш таких дурниць натворити, що не дай боже. Не продавай хату. Кажеш, маєток пропадає. Продаси хату, але великої щастя не наживеш. Та ж по суті всі люди у житті нещасні. Є дуже багато таких, які в цім не признаються, обманюючи самих себе.» (с. 88-89). Таких картин чимало в творах рецензованої збірки.

Хоч кожен твір написаний майже в іншому художньому ключі, всі об'єднують любов до людини, краси, добра і досконале знання проблеми, глибока психологічна зануреність в душу людини, майстерне використання народних приказок, прислівів та інших сентенцій народної мудрості та багатства народної мови, як, наприклад, «душа у нього, як м'якуш хліба», «ноги, як у чапель на луках», «гуло, булькотіло, як негашене вапно, коли його кинеш у яму з водою», «нас порядком не купиш», «сновигав вулицю, мов збитий пес», «каплюх, нагадуючи вороняче гніздо», «час не гребінець – а голову чеше», «втікав од диму, а впав у вогонь», «смутком поле не засіеш», «ворога слізами не переконаєш», «хоч яка стара корова, та солі поліже», «волосся сивіє, а голова шаліє», «у високого жита – колос пустий», «його милицею була передбачливість», «хто звик бігти за возом, побіжить і за санями», «ніч була, як сажа», «стоїш, як камінь на межі», «дрункуму – дурне в голові», «коваль клепле, поки теплє», «што видиш на другому, чекай і на собі», «як хто жив, так і помирає», «місяць, як великий качак», «добрий газда знає, що коня гладять вівсом, а не батогом», «душа його була, як м'який запашний хліб», «старого горобця на полові не зловиши», «слъзоза море не наповнить» і так би можна було далі продовжити список перлин народної мудрості, які використав автор в останній книжці.

Ще одну рису творів нової збірки хочеться підкреслити. Любовне ставлення автора до природи та її чудове зображення. Зображення природи не є самоціль. Вона відіграє важливу роль для відтворення настроїв і почуттів героя окремих оповідань. Треба сказати, що і раніше наш прозаїк зображував різні настрої і прояви природи, але на цей раз якось по-новому підійшов до її змалювання. Щоб не бути голосівним, наведемо два зразки: «Північний вітер вичистив і випрасував небо, вилідлій місяць виглядав як художнього смаку позбавлений твір. Вітер у кронах каштанів грався у примхливого парубка, перескачував з одного дерева на друге, аж поки не зникав десь за містом, де міг по-справжньому погасати» (с. 32).

«У таку пору колись вже весна спрвляла зелений бенкет, а зараз ніби десь зупинилася. Біля дороги гуртами німо стовбчили греки з лискучим чорним пір'ям, очікуючи шабашу. Тут і там з-під коліс відскочать по кілька гайворонів, клацнувши дзьобами. Праворуч починається сосновий ліс. Стойть як оберег від усякої нечесті. Але все раптом зникає, за спину лишається сосняк, ліс, поздовж дороги вже височать клени. Зараз ще через їх густу й розлогу крону було видно далекі поля. Їх порепана темно-сіра кора чомусь навіяла похмурий настрій» (с. 42). Таких і подібних чудових зразків можна навести більше. Вони, як на мене, засвідчують, що автор відчуває не лише красу, фарби, аромат і звуки природи, але як мало хто з наших письменників вміє їх словами передати, відтворити.

Для більшості творів збірки нетипове і несподіване закінчення дії. Іноді навіть з морально-дидактичною настанововою для персонажів. Правда, читач робить свої власні висновки.

Гадаємо, що Іван Яцканин у рецензованій збірці розкрив дальшу димензію свого творчого «я», що вона успішна і дуже перспективна для дальншого її вдосконалення. Зрозуміло, що ми не змогли вказати на всі плюси і мінуси, що приносить нова збірка, але і так однозначно можемо твердити, що Іван Яцканин – талановий прозаїк, який художньо росте від збірки до збірки, що своїми творами збагачує не лише загальноукраїнську літературу, але й ширший контекст європейської літератури.

Михайло Роман

«Зерна» приносять плоди

Зерна. Літературно-мистецький альманах українців Європи. — Шеф-редактор Ігор Трач. — Париж-Львів-Цвікау. — 1998.-Ч. 4-5.-360 стр.

Літературний щорічник «Зерна», що виходить від 1994 року під редакцією поета й публіциста Ігоря Трача в німецькому місті Цвікау (друкується у Львові) є справжньою антологією найновішої української літератури. На відміну від інших періодичних видань подібного характеру, альманах «Зерна» об'єднує українських письменників цілого світу, головним чином, літературну молодь. На сторінках його останнього випуску представлено понад 80 авторів.

Альманах відкривають добірки віршів поетів України та Польщі — тернопільця Богдана Вандліка (1959) та підляшанина Юрія Гаврилюка (1964). Бард словацької україністики Микола Неврій із Братислави оригінальним способом — посередництвом власних спогадів — представив добірку добірку віршів свого празького друга Андрія Гарасевича (1917-1947). Найновішими віршами запрезентували себе: Анатолій Дністровий (1974) з Тернополя, Іван Іов (1948) та Юрій Завгородній — обоє з Дніпропетровщини, Корнелій Кутельмах зі Львова, Павло Романюк (1953) з Румунії та Микола Сарма-Соколовський (1910) з Полтави. Із розділу поезії виділяється добірка віршів поета-дисидента Миколи Удовиченка (1937-1994), про гірку долю якого зворушиливо розповів Леонід Череватенко в нарисі «Не знайшов ві прирутку, ні блага». З нарису виходить, що талантовитого поета вбила людська байдужість, вже в самостійній Україні, за яку він боровся і страждав ціле життя.

Проза в альманасі представлена уривком з досі не виданого романа Івана Міщенка (1930) «Доля Антоніни» — про українську дівчину, вивезену під час війни на роботу в Німеччину. Оповіданнями тут зареєстрували себе: Юрій Семенко (1920) з Мюнхена, Леся Демська (1972) з Львівщини, Йосип Кульчик (1931) з Торонто, Алекс Сидоренко із Чікаго та Василь Турбай (1952) з Київщини. Уродженець Пряшівщини Тарас Мурашко (1970), який живе у Празі, на сторінках «Зерен» опублікував свій прозаїчний дебют — еротичну повість «Кокання є інде» — про сексуальні пригоди та переживання 25-річного празького українця з дівчатами з Праги та Києва. А було цих пригод кільканадцять, всі описані з майже документальною точністю.

В розділі «Сторінки української європейської поезії» подано найновіші вірші та переклади 23 поетів України, Англії, Фран-

ції, Німеччини, Естонії, Латвії, Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини. Останні дві країни представлені віршами Марусі Нижай та Ганини Коцур, яку редакція привітала з життєвим ювілем. Є тут і вірші трьох «позаєвропейських» поетів (уродженців України) — Марії Ревакович з США, Яри Славутича з Канади та Дмитра Чуба з Австралії.

Літературно-критичний розділ «Граві літературної творчості» присвячений, головним чином, спогадам про визначних письменників: Миколу Сарму-Соколовського, Миколу Лукаша та Григорія Кочура. По дві статті опублікували в цьому розділі літературознавці Микола Зимомрі (про сонетарій Шекспіра та «Щоденник» В. Гренджі-Донського) й Ігор Качуровський (про пікареску літературу та збірку перекладів з української літератури на німецьку мову Матильди Саяк). І. Качуровський виступив на сторінках альманаха з добиркою власних перекладів з творчості чотирнадцятьох німецьких поетів-романтиків. Це була, маєть, його лебедина пісня, бо на початку лютого ц. р. його похоронено у Мюнхені на 92-у році життя.

Є в альманасі й цікаві статті з образотворчого мистецтва (з кольоровими вкладками на крейдяному папері), етнології

1998, Число 4-5

(про календарні обряди), архітектури (про церковне будівництво), історії (про студентський рух, українців Маньчжуруї, Федора Вовка) та мовознавства (про сучасний український правопис).

Головний редактор «Зерен» Ігор Трач продовжує свою подорож за українськими могилами за межами України. На цей раз завів читача на цвинтар в Новому Ульмі, Тріберезі та Кракові. Тут же він продовжує публікацію «Днівника», січового стрільця Васіля Микитюка за 1915 рік.

В розділі «Інформаційна мозаїка» подано короткі повідомлення про наукові конференції, семінари, симпозіуми, художні виставки, життєві ювілеї. Ціною є стаття Левія Довговича про український пласт на Прапорщині, початки якого сягають 1928 року.

Оригінальною є рубрика «Видавичі струмки україністки». І. Сенатович, наприклад, тут подав огляд майже всіх перекладних антологій української поезії, що від 1965 року появивилися чеською, угорською, польською, англійською, іспанською, румунською, шведською та німецькою мовами. Короткими рецензіями та анонтаціями тут відзначено понад 65 найвизначніших книжкових видавництв з українознавством, друкованих за останніх два-три роки в Німеччині (6), Польщі (20), Україні (12), Словаччині (6), Румунії (1) та Австралії (1). Майже всі книжки представлені й ре-продукціями обкладинок.

Про великий відгомін, який викликали три попередні випуски альманаху «Зерна» в цілому світі, свідчать рубрики «Нам пишуть» і «Про нас пишуть». Останнє подвійне число альманаху закінчується проектом проф. Данила Струка на заснування Інституту українознавства у Франції та Наукового товариства ім. Шевченка в Сарсельї під Парижем. Для реалізації цього проекту потрібно зібрати «вічний» капітал у сумі... шість мільйонів доларів.

Літературно-мистецький альманах українців Європи «Зерна» в сучасності є одним з найвизначніших українських періодичних видань. Багатством і різноманітністю матеріалів він випереджає чимало «тосних» літературних журналів сучасної України. Паралельно з ним виходить і «Бібліотека альманаху «Зерна», в якій досі з'явилося вже десять книжок. В найближчому часі, як повідомляє редакція, вийдуть друком поетичні збірки продовжувачів «празької української поетичної школи» – Тараса Мурашка та Милана Регули, а теж «Антологія української поезії на європейському континенті поза межами України».

Як бачимо, трачівські «Зерна» запустили в європейський ґрунт міцні корені й привносять багаті плоди. Дай Боже, щоб вони і надалі мали сприятливу родочу землю та екологічно чисте повітря.

Микола Мушник

ЯСКРАВА СТОРІНКА БОРТЬБИ СВІДОМИХ ЛЮДЕЙ

(Н. В. Антонюк, Українське культурне життя в «Генеральній Губернії, 1939-1944 рр.»)

Серед української книжкової продукції останніх років мене, крім інших, цікавлять такі видання, які документують високу організованість українців в боротьбі за Україну. На фоні відомої української приказки «якось то воно буде», дивують ті організації та їхні видання (чи видання про них), які засвідчують продуману діяльність в надзвичайно складній і довготривалій несприятливій ситуації під більшовицьким та фашистським гнітом. («Україна в роках війни підпорядковувалася чотирьом різним адміністраціям», с. 13). Зразком таких видань є, наприклад, «Літопис УПА» та фотовидання різних історичних документів, в яких здокументована подивувідна організованість та послідовність у веденні боротьби проти незрівняно сильніших ворогів, в конспірації своєї діяльності, в жертвенності українського населення та витривалості його борців за українську справу та точність в євіденці всього того.

Подібна точність документації дивує та-кож в окремих дослідженнях про духовну

діяльність українців різних періодів підневільного життя українського народу.

До таких слід зарахувати дослідження Н. Антонюк про «Українське культурне життя в «Генеральній Губернії» (1939 - 1944 рр.)», Львів, 1997, 232 с.

У монографії, як наводиться в анонтації, на широкому історичному тлі вперше зроблено спробу встановити етапи і визначити особливості культурного процесу на західноукраїнських землях у роках Другої світової війни через аналіз стану освіти і науки, літератури і мистецтва, релігійного життя та видавничої діяльності.

Мудро поступає авторка, коли розглядає культуру через «її здатність оберігати народ у тому випадку, коли відсутні інші форми її захисту».

Авторка визначає особливості життя українців в Генеральній Губернії (ГГ) у порівнянні з життям інших частин українського народу в інших державних формирах: «У цій частині наших земель німецький окупацийний режим був найменш суровий, наші

втрати тут були найменші і тут було найменше воєнне знищення». Вона констатує «своєрідні обставини» та «досить міцні традиції культурно-національного життя, розвинуту мережу культурно-просвітницьких закладів» в цьому краї, які «інтелектуальні та мистецькі сили краю» зуміли використати для збереження «всіх ланок української культури як гарантія існування українського народу» (с. 4). Зазначає, що «ця своєрідна і цікава сторінка історії української культури не знайшла належного наукового висвітлення» (с. 5), а тоді сама береться до вивчення та висвітлення обраної теми за окремими ділянками культури.

Свое дослідження і свої твердження авторка спирає на вивчення понад шістдесят періодичних видань, які виходили у той час в ГТ. Знаючи специфіку життя часу війни та усвідомлюючи собі обставини тогочасного українського життя, не можна не дивуватися величезної кількості конкретних чисел про стан окремих ділянок тогочасного українського культурного життя та про його кількісний та якісний рівень. («Навчання у всіх школах велося рідною мовою!» (с. 71). Дослідженням переконливо свідчить про занадто активне, продумане й цілеспрямоване та різноманітне українське культурне життя в кожній його окремій ділянці, навіть після необхідних припущень про можливу релятивну неточність окремих чисел. І все це про обставинах, що «до початку війни з Німеччиною із західних областей України та Білорусії було депортовано майже 319 тисяч сімей або 1.173.170 осіб..., що в 1939-1941 роках в Галичині (було) арештовано або страчено майже 400 тисяч осіб...» та що «на теренах Західної України передусім було репресовано національно своєму частину населення» (с. 20).

Необхідно підкреслити, що авторка не обмежується дослідженням діяльності основних форм культурного життя – шкіл, газет, книг, театрів, – але займається також такими «дрібницями», як драматичні гуртки, конкурси на нові п'еси, конкурси країнських драмколективів («під опікою Кабінету театрального мистецтва ... перебувало 1165 гуртків», на конкурс нових п'ес «було допущено 345 п'ес», у конкурсі театральних гуртків «взяло участь 529 драмгуртків» (с. 114)). Подібна дрібна робота проводилася в кожній галузі культурної діяльності: в хоровій культурі, в музиці, в літературі («на теренах Західної України... наприкінці війни діяло понад 1000 хорів», «тільки у 1941-1943 роках» одне лише «концертне бюро організувало... 700 концертів» (с. 116, 117). «У лютому 1942 року відкрито школу мистецького промислу у Львові, в якій нарахувалося шість відділів: мальарства, культури, графіки, текстилю, внутрішнього устаткування та кераміки... Крім того тут діяв підготовчий курс.., при школі існували

виробничі майстерні...» (с. 124). «Протягом шести років... Українське видавництво випустило 544 книжки... понад 30 мільйонів примірників та 1839 чисел часописів тиражем майже 25 мільйонів примірників» (с. 131).

Після наведених фактів про українську діяльність в ГТ може виникнути питання, чи вся ця українська діяльність не є вислідком толерантного ставлення німецької верхівки до неї, чи її не «спонзорувала» німецька адміністрація губернії. У відповіді необхідно підкреслити, що наперекір тому, що «у цій частині наших земель німецький окупаційний режим був найменш суровий», вся ця діяльність була результатом активної праці сотень і тисяч свідомих українців, патріотів свого народу, борців за свою справу. (Підкреслено для сучасників. – Ю. Б.) А про відносини між українцями і німцями нехай свідчить уривок з листа Митрополита Шептицького до Папи Пія XII: «Німецька влада є злою, майже диявольською, і то в небачено більшому ступені, ніж більшовицька влада» (с. 159).

Якби комусь здалося, що все аж досі сказане про книгу Н. Антонюк скоріше говорить про саме українське культурне життя в ГТ аніж про працю авторки, то можемо додати: заслуга авторки полягає в тому, що вона суміліно вивчила наведену складну, але й важливу проблематику, і представила читачеві продуману синтетичну роботу про один з найтіжчих періодів життя західноукраїнського населення двадцятого віку. Вона вивчила існуючу літературу, зокрема тогочасну пресу, подала її бібліографію, системізувала вивчений матеріал і заповнила одну велику прогалину в історії нелегкої боротьби українського народу за своє існування та визволення.

Зауважити можна хіба те, що варто було докладніше розповісти про оте «своєрідне окупаційне адміністративно-територіальне утворення... як з погляду територіального, так і політичного», охарактеризувати його та порівняти українське культурне життя в ньому з українським культурним життям в трьох інших «адміністраціях», в яких в той час доводилося жити українському народові, ніж це зроблено на с. 4 і 5.

А закінчити можна хіба побажанням, щоб подібно детально і солідно було вивчено тогочасне українське культурне життя в усіх інших областях України, яким довелось жити в інших «адміністраціях» та під іншими окупантами. Тоді багато чого зі складної боротьби українського народу за своє існування та визволення стане на свої місця.

А нам – сучасникам – треба помнитися як не нарікати, не відступати, а продумано й систематично працювати, «рости і діяти нам треба!»

Юрій БАЧА

ДУЖЕ ПОТРІБНА КНИГА

Rukoväť literatúry, SNP Bratislava, Pezolt Košice, 1998, s. 382

На словацькому книжковому ринку в кінці минулого року з'явився дуже потрібний репрезентативний посібник з літератури. У коротких нарисах охоплено: словацьку літературу від 800 року до наших днів; другий розділ присвячено літературам національних меншин у Словаччині – угорській та літературі русинів-українців; третій розділ вміщує нариси про такі національні літератури, як американська, англійська, чеська, французька, угорська, літератури країн німецькомовної області, польська, російська, література країн іспаномовної області та українська література.

В кінці кожного розділу наведена основна критична література. Книгу завершує список і фотографії авторів – лауреатів Нобелівської премії від 1901 по 1997 рік (усіх 104 авторів). На другій, внутрішній сторінці обкладинки подано фото 50 сучасних письменників Словаччини, а серед них 6 українських – Ст. Гостиняк, І. Галайда, І. Мацинський, М. Няхай, Й. Збіглєй та Є. Бісс. На третьій сторінці обгортки наведено 50 фотографій письменників світової літератури. Та серед них, на жаль, не нашлося місця для таки феноменів світової літератури, як українці Т. Шевченко, І. Франко чи бодай П. Тичина, М. Рильський чи Є. Маланюк...

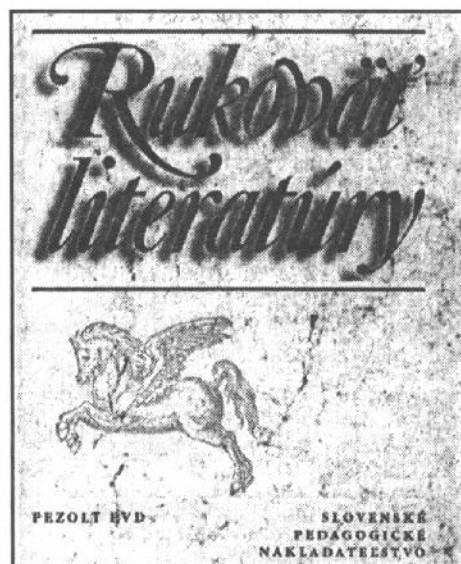
Авторський проект З. Петраша та В. Жемберової реалізувало 18 авторів. Упорядник книги проф. В. Жембера.

Я не буду торкатися усіх наведених у книзі національних літератур. Нариси про них в основному дають більш-менш конкретну уяву про літературний процес, розвиток жанрів, стилів, наведено основні факти про найбільш визначних письменників. Я торкнуся лише нарису про українську літературу (автор М. Роман), у якому, здається мені, недостатньо, а то й помилково висвітлюються деякі важливі події.

Жодна з європейських але й світових літератур на протязі майже всього ХХ ст. не зазнала такого колоніального переслідування, інтелектуального й фізичного нищення, як українська література і куль-

тура. В результаті т.зв. ленінської національної політики і її зловисно-ненависницької сталінської реалізації було фізично знищено, психічно придушені тисячі талантів, десятки й сотні з них змушенні були емігрувати з України.

М. Роман пише, що у 30-х роках під час культури Й. Сталіна «Zahynulo viac ako sto spisovateľov a umelcov» (341). Це далеко не точна цифра. Наведу два приклади. Перший: у журналі Об'єднання українських письменників «Слово» (Нью-Йорк, 1954 р.) вказувалося, що у 1930 р. в українській періодиці на Україні друкувалося 259 письменників, з яких після 1938 р. друкувалося тільки 36. За підрахунками часопису із 223 зниклих письменників 17 було розстріляно, 8 – покінчило життя самогубством, 175 – арештовано, заслано та іншим способом вилучено з літератури, 16 – зникло безвісти, 7 – померло своєю смертю. Другий приклад: один з авторитетних сучасних дослідників О. Мусієнко пише, що жертвами сталінщини на Україні стали «від 97 до 500 осіб письменників». Неточність цифри пояснюється тим, що сталінські кати не вели точної статистики «своєї кайнової роботи» (...З порога смерті...» Київ, 1991, с. 16). Письменників і діячів культури судили, мордували, висилали на заслання й після смерті Й. Сталіна...

аж до панування М. Горбачова. Точні цифри загиблих українських письменників за роки соціалізму поки не існують...

Правда, у 60-70-80-х роках багато з навмисно «призабутних» авторів повернулося у літературу. Але тільки після розпаду СРСР і утворення незалежної самостійної України у 1991 р. цей великий потік дома замовчуваної і емігрантської чи дисидентської української літератури і мистецтва почав заново вливатися у свої природне національне русло. З великої кількості талановитих людей згадаймо хоч би такі імена, як О. Олесь, Є. Маланюк, Ю. Липа, Ю. Клен, Т. Осьмачка, О. Теліга, О. Ольжич, В. Винниченко, У. Самчук, І. Багряний, В. Барка, І. Кошелівець, Д. Чижевський, Ю. Шевельєв (Шерех) та багато-багато інших...

Під час другої світової війни українським патріотам доводилося вести непримиренну боротьбу на двох фронтах: проти більшовиків і німецьких фашистів. Свою ворожість до України Й. Сталін показав кривавими репресіями ще до війни, а А. Гітлер особливо під час війни. Він не раз публічно висловлював цинічну думку про те, що коли «безкінечно урожайні поля України» належатимуть Німеччині, то українські землі будуть перетворені на «ексклюзивну німецьку колонію», у якій освіта людей буде лише такою, щоб вони «навчилися пізнавати дорожні знаки, щоб їх не придушували наші автомобі машини»...

На початку війни деякі українські літератори, що перебували на еміграції у західних країнах, повернулися до Києва з метою розгорнути національно-культурне життя. Та фашисти почали репресії проти української інтелігенції уже восени 1941 р. слочатку у Львові, Житомирі, Бердичеві, Вінниці та інших містах. Київську групу письменників та інших діячів культури гітлерівці арештували на початку лютого 1942 р. (всього 40 чоловік) і розстріляли. Серед них, між іншим, поети Олена Теліга, І. Ірлявський, інші потрапили у концентраційні табори, де теж загинули, напр., О. Олжич. За роки війни на території України було знищено близько 3 млн. 200 тис. мирного населення. Після війни було виявлено до 300 масових могил, 180 концтаборів, 50

гетто. До Німеччини було вивезено близько 2 млн. 250 тис. українців. Ще гестапо Г. Гімлер проголошував і проводив політику знищення «біологічної сили українців», на території України готувався «життєвий простір» для 25 млн. німецьких колоністів. Гітлерівці аж занадто добре розуміли антифашистське спрямування діяльності української творчої інтелігенції на окупованих землях і тому переслідували її й масово винищували. Тому більш ніж дивно звучать слова М. Романа про те, що «Nemeckí fašisti ich zámer peroschopili a fyzicky ich likvidovali» (341).

Такі письменники, окрім названих у нарисі, як П. Куліш, О. Кониський, В. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, П. Грабовський, М. Вороний, О. Кобилянська, В. Стефаник, М. Коцюбинський, В. Винниченко, П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, О. Довженко, Ю. Яновський, Є. Маланюк, У. Самчук, І. Багряний, В. Стус та багато інших в українській літературі є такими величинами щодо думки, форми, стилю, жанру, мистецького бачення світу, філософського осмислення й художнього зображення, що заслуговують того, щоб і у подібних інформативних виданнях наводилися не тільки їх дати народження, а й хоч би їх основні твори.

Відрядним явищем рецензованої книги є нарис Л. Баботи про літературу русинів-українців Пряшівщини за останніх сто п'ятдесят років – від будительської генерації по сьогодні. Авторка стисло аналізує літературу 1848-49 років і наступних десятиліть, міжвоєнного періоду (1919-1945), розвиток літературного процесу у повоєнний час. В окремому підрозділі подає факти про розвиток літературної критики. У цілому вона наводить понад 80 прізвищ, з яких більше як 50-ом присвячує абзац чи кілька рядків. Нарис насичений основними біо-бібліографічними фактами. Вводить літературу русинів-українців Пряшівщини у словацький і загальноєвропейський контекст.

Проф. В. Жемберова із своїм авторським колективом видала хороший і давно очікуваний посібник з літератури, який послужить як фахівцям, так і любителям літератури.

Федір Ковач

Критичні реалізації прози

В останньому літературознавчому додатку В'єри Жемберової, що увійшов у книжки «Реалізації прози» (Realizácie prózy. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 1997), та «Історія літератури і літературна освіта» (Dejiny literatúry a literárne vzdelanie. Prešov, Slovacontact 1998), є, на наш погляд, два найбільш помітні моменти: методологічна чіткість та рішуче і переконливе проникнення у простір словацької художньої літератури, її текстуального і позатекстуального тлумачення. Якраз це і дозволяє науковцю, що добре знаний і в нашому літературному середовищі (згадаймо хоча б численні публікації на сторінках «Дуклі» та виступи на міжнародних україністичних конференціях), вийти в наукові й педагогічні кола, бо саме на них публікації розраховано, з безпосереднім поглядом на історію і сучасну рецептивну форму літературного тексту, тобто на його (поза) часове й естетичне функціонування.

Свій дослідницький інтерес у «Реалізаціях прози» В. Жемберова окреслює «наближенням до семантики і поетики художніх творів». Разом з тим інтерпретаційним проникненням у текст відкриває доступ до особистості й автономності автора та через конкретну прозу пізнає «літературну» філософію і художню майстерність творця. Як сама зазначає, «проза своєю естетикою і ноетикою триვожить і непокоїть. Якраз художня проза, повторю чи безперервно, поповнює статус свого інтерпретатора саме завдяки своїм, часом загадковим внутрішнім та позатекстуальним співвідношенням».

Досліджувані у «Реалізаціях проз» явища тематично різномірні, проте методологічним підходом, теоретичним рішенням літературних питань вони становлять одне ціле, що охоплює три напрями літературного процесу. У першій частині автор розглядає художню творчість для дітей і молоді («Літературна спадщина народної казки та казка навиворіт», «Авторська казка й авторська поетика», «Місце, час і причина у прозі», «Рефлексія у критичній практиці»). Вона повертає до життя інколи забутий критикую, чи, може,

випадково поліщений простір літератури для молодого читача. На художньому матеріалі С. Ракуса, Ю. Балца та А. Вашової вказує на дводомність естетичного спрямування жанру авторської казки (дитячий читач – дорослий читач), натякає на втнуточнене взаємопроникнення філософії та поетики дитячої літератури з «високою» літературою.

Детальна розробка матеріалу набуває нового значення у свіжому вираженні літературно-критичної думки про сучасний стан і можливості дослідження проблеми («Рефлексія у критичній практиці»). В. Жемберова наполягає на логічному і функціональному порядку у пізнавальному процесі, коли говорить, що «зупинка на інтерпретаційному об'єкті, що не вступає у конфронтацію в рамках таких розвиткових основ, як рід, жанр, функція, метод літературної творчості та передовсім зупинка на механічному перенесенні неактуальних критеріїв оцінювання літератури для дітей і молоді... не вистачає, бо якраз у 90-і роки у множинному щодо поглядів і естетики організмі літературної творчості треба просунутися від «картографування» цінностей (позитивізм і евристика) до систематичного сприймання цінностей у творчості та мислення про неї».

У другій частині, присвяченій творчості Яна Йоганідеса, дослідник виявляє своє специфічне відношення до творчих принципів одної з найвиразніших особистостей модерністського руху у словацькій прозі 60-х років. На підставі її досліджень можна зробити певні узагальнення, придатні й для глибшого пізнавання української літератури Словаччини. Адже тут, у спільному літературному просторі того ж часу, зазнаємо енергійний прихід новаторської поетики кількох українських авторів (Є. Бісс, В. Дацей та ін.), які свою тематизацією та естетизацією дійсності є близькими до сучасної старшої середньої генерації словацьких письменників.

Теоретичні роздуми В. Жемберової про епічну творчість Я. Йоганідеса є відкритими у відношенні до семантичної і формальної організації прози (проблема жанру, композиційна роль горизонтальної активізації субсистеми у жанровій системі, жанр – тематизація притчі,

епічна градація авторської поетики, простір – фабула та ін.). За детальним аналітичним спрямуванням автора («Персонаж і текст – притча у прозі Яна Йоганідеса», «Постава і текст – композиція та ім'я у прозі Яна Йоганідеса», «Автор і текст – етика у прозі Яна Йоганідеса») відчувається синтетична мета – перенести художній текст на ширший дидактичний рівень, вказати його історичну окремішність і приналежність. Слід додати, що аналіз В. Жемберової не застряг у позитивній статичній сітці, а враховує прояви певної напруги, що виникає тоді, коли інтерпретація тексту вимагає логічного і практичного порядку (становлення жанру чи типу прози Я. Йоганідеса, притча як художній образ – притча як елемент сюжетної, композиційної... будови твору).

В. Жемберова глибоко відчуває літературний текст. Тому її наукова продукція (так літературно-теоретична, як і літературно-історична) несе печать оригінальності й переконливості. Тим паче, що вона підсиlena вільним рухом дослідника у сучасному (домашньому і світовому) літературознавстві (Р. Бартес, Р. Ніч, Й. Славінський, В. Шкловський, Ф. Міко, Н. Краусова). Указаному також відбувається методика праці з текстом Й. Ц. Гропського («Постава у романі Й. Ц. Гропського «Світ на Тряховиську»), Л. Тяжкого («Композиційний атрибут у прозі Л. Тяжкого») та К. Горака («Тексти у прозі Карола Горака»), які, гадаємо, тимчасово завершують «зондування» сучасної словацької прози. Про те, що проблематика справді невичерпна, свідчать останні речення книги: «Прозаїки вісімдесятих і дев'яностих років дійсно вже прямують до плоскіших, проте більш діючих «ударів» по естетиці і філософії своїх текстів, і справді вже можна говорити про самоцільність, яка пов'язана з формуванням свідомості людини відособленої з обіймів власного буття. Йдеться про прозові твори, які у своїй короткій формі зосереджуються на долі, психіці і свідомості особистості». Ще раз повторюємо, спільній літературний простір може багато чого підказати й про розвиткові імпульси української прози Словаччини (І. Яцканин, П. Колісник, Н. Вархол).

Випробуваний принцип формальної організації результатів своєї наукової праці застосовує В. Жемберова також в «Історії літератури і літературній освіті». В обраний простір дослідник вступає як у живий і диференційований феномен через, підтримуючи її погляд, «домовлені, та для дослідження все ж таки відкриті місця літературного процесу», і тут вона вирівнюється з літературним твором та його цінностями в освітній, літературознавчій і культурній практиці. Мету, яку ставить перед собою, а саме «звернутись до тих, для кого література у симбіозі наука – авторська майстерня – система освіти – культурна практика стала близькою, а в іхніх пізнавальних цілях наявіть незамінною», В. Жемберова органічно поєднує з дидактичним літературознавчим синтезом, що хоче відповісти на питання синхронії і діахронії у літературному процесі, сенсу творчості у її естетичному впливі та інтерпретаційних особливостях.

Монографію поділено на три внутрішньо з'єднані частини: «Літературна освіта і літературне виховання», «Літературна освіта і літературний процес», «Літературна освіта і літературний портрет». У першій частині переплітається раціональна основа проблематики з глибинним переконанням В. Жемберової як естета, який домагається, або, скоріше, не вимушено акцентує на процесуальному розвиванні пізнання історії літературного процесу, розвиткового, естетичного та періодизаційного простору літератури ХХ століття. Сентенційно звучать її слова, що «сучасна концепція педагогічно-особистісного формування літературного виховання та літературної історії є також нотою правди про дійсний стан літературної освіти генерацій, що несе освіту, а також той, яка її приймає; про педагога не як про просвітину, але такого, який є очевидно підготовленим до формування пізнання кожного студента, що включений у процес літературного виховання».

Такий же особистісний розмір несе у собі дослідження «Літературної освіти і літературного процесу». Уявну дводомність матеріалу, що піддано дослідженю, В. Жемберова «нейтралізує» діахронним запасом тем: від слов'янської міфо-

логії («Слов'янське культурне минуле»), через ноетику та поетику XIX століття («Романтизм і генезис словацького літературного реалізму»), до сучасної історичної прози («Історична проза і літературознавство. Ситуація у 70-х і 80-х роках»). В останньому подає інтерпретацію таких теоретичних питань, як літературне пристосування матеріалу, диференціація термінів історична проза, історизуюча проза, літературний історизм. Спадкоємність історичної прози з літературним процесом вказує на художньому доробку Л. Баллека, П. Яроша, А. Гікіша та ін.

Розділ «Літературна освіта і літературний портрет» зацілено на літературно-історичні погляди в авторській майстерні представників різних творчих генерацій (Й. Г. Тайовський, Е. Шандор, М. Урбан, представники католицького модернізму). Наперекір цьому, вони зсвідчують прита-

манні В. Жемберовій дослідницькі інтереси: відкриття нових джерел у глибинах просторах літературної творчості та їх органічне сполучення з художньою рефлексією сучасності.

Складність проблематики (тобто, рецензія, що охоплює виникнення, розвиток і сучасне функціонування окремих явищ літературного процесу) вимагає інколи ширшого погляду. Адже йдеється про «привілейовані» питання, які мають підсилити свою позицію в інституціоналізованій і нейнституціоналізованій літературній освіті. Проте методична мета й особистісне спрямування В. Жемберової як дослідника містять у собі історичні та розвиткові причини, відповідають потребам критичної рефлексії літературної дійсності.

Ярослав Джоганик

Книжка 60-річної давності

Г. Смольський: Українське мистецтво. Львів, 1938
Передрук: Львів, 1997.

Брошурка одного з найвизначніших художників Західної України післявоєнного періоду Григорія Смольського (1893-1985) обсягом невеличка, але надзвичайно багата змістом. Це популярний нарис історії українського мистецтва від найдавніших часів до кінця 30-х років, написаний в стилі просвітинської літератури, призначеної широкій громадськості. Перше видання публікації з'явилося друком 1938 р., друге — на початку 1998 року, з передмовами Люби Волошин та О. Білозерського, які наблизили життя автора та його працю 60-річної давності сучасному читачеві. Після роману «Довбуш» це вже друге перевидання книжки Г. Смольського.

У вступі автор пояснює, що таке мистецтво, яка його роль в житті кожного народу та коротко розглянув основні види мистецтва: архітектуру (будівництво), мальарство та скульптуру. Більша половина книжки Г. Смольського присвячена сакральному мистецтву, головним чином, будівництву церков. Чимало уваги

він присвятив освітленню впливу Візантії на українське мистецтво, документуючи його на прикладі церков Києва, Чернігова, Галича, Львова та інших міст Західної України. Вплив західноєвропейського мистецтва на українське він задо-

кументував на прикладі церков, побудованих у стилі готики та бароко. Останній стиль в Україні зазначав своєрідних національних змін, які вилилися у т.зв. «українське бароко» (Г. Смольський називає цей стиль «козацьке бароко»).

Автор не оминув ні дерев'яних церков. Найдавнішим типом вважає лемківську та закарпатську дерев'яну архітектуру, наймолодшим – гуцульське дерев'яне будівництво. Згадує теж народні промисли різних регіонів України – гончарство, килимарство, розьб'ярство; пише про народну ношу, вишивки, писанки. Типовим зразком стилю рококо він вважає давнину Печерської Лаври в Києві. В архітектурі церкви св. Юра (найбільшої на території України), він бачить гармонійне поєднання стилю бароко з рококо. Високо оцінює і стиль псевдокласицизму, в якому в Україні побудовано цілий ряд громадських споруд та приватних палаців.

На кількох місцях він пише про величезні шкоди, які завдали українському мистецтву більшовики, руйнуючи найвизначніші пам'ятки церковної архітектури України лише тому, що це були релігійні споруди, побудовані в українському стилі. Доторкається і українського церковного мистецтва за межами України. Дуже високо оцінює, наприклад, Церкву Сошествія св. Духа в Михайлівцях на Пряшівщині, побудовану В. Січинським 1935 року.

Чимало уваги автор присвятив українським іконам та світському живопису,

зокрема малярській творчості Т. Шевченка, С. Васильківського, О. Сластиона, К. Устияновича та багатьох інших. З представників новішої генерації він добрим словом згадав творчість Ю. Панкевича, І. Труша та, зокрема, свого учителя Олексу Новаківського, якого вважає «з крові і кості малярем», а його школу – найвизначнішим мистецьким вищим училищем закладом Західної України. Короткі відомості він подав і про українські організації та митців 30-х років на території України і за її межами. Високо оцінює Українську студію пластичного мистецтва в Празі, засновану 1925 р. Пише про жорстокі репресії, спрямовані проти українських художників на Радянській Україні, не знаючи, що деякі з них (наприклад, М. Войчук) в тому часі були вже розстріляні. Праця Г. Смольського багато ілюстрована. На жаль, при перевиданні репродукції вийшли дуже погано. До деяких тверджень і висновків автора добре було би подати сучасні коментарії.

Книжку Г. Смольського було перевидано на кошти спонсорів, серед яких бачимо і добrocінний благодійний фонд «Олекса Новаківський та його Мистецька школа». В умовах нинішньої економічної кризи це почин, гідний наслідування, бо брак доброї популярної літератури мистецтвознавчого характеру в сучасній Україні особливо відчутний. Книжечка Г. Смольського хоча би частково заповнює цю велику прогалину.

-ММ-

На обкладинці журналу твори українського художника Валерія Франчука. Перша сторінка обкладинки – «Мамина пісня», 102x87 см, п/о, 1993; друга сторінка – «Художник», 60x35 см, п/о, 1990; третя сторінка – «Сальвадор Да-Лі. Самотність», 78x54 см, п/о, 1998.

Ціна 10 Ск

Індекс 49092